

Jog és Állam

48. szám

Birkás Antal

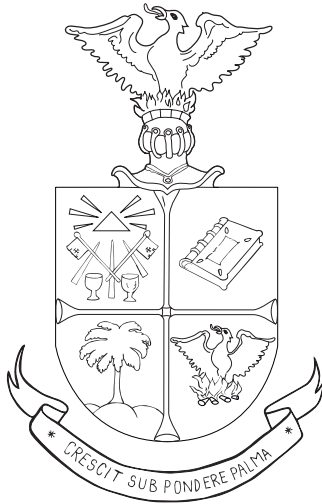
**Állam és egyház kapcsolata
Ausztriában**

Jog és Állam

48. szám

Birkás Antal

Állam és egyház kapcsolata Ausztriában

Budapest, 2024

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Dr. habil. Birkás Antal PhD, 2024

A kötetben elhelyezett fényképeket Birkás Antal készítette.

Lektorálta: Dr. Fedor Tibor, főosztályvezető (Miniszterelnökség,
Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság)

ISBN 978-615-6637-41-3

ISSN 1787-0607

Jelen „Állam és egyház kapcsolata Ausztriában” című kötet egyéni kutatás keretében készült el, az „Állam és egyház kapcsolata Ausztriában” című, „10624A800” témaszámon támogatott belső projekt vállalásaként, melyet a Károli Gáspár Református Egyetem tudományos projektek támogatására kiírt pályázati konstrukció keretében finanszírozott.

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó
www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	7
I. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ FOGALMA. FŐBB MODELLEK AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATÁBAN	13
I.1. Az állam fogalma	14
I.1.1. <i>Az állam fogalma – jogi-politológiai megközelítés</i>	14
I.1.2. <i>Az állam fogalma – teológiai megközelítés</i>	17
I.2. Az egyház fogalma	20
I.2.1. <i>Az egyház fogalma – teológiai megközelítés</i>	20
I.2.2. <i>Az egyház fogalma – jogi-politológiai megfogalmazás</i>	23
I.3. Modellek Európában – a főbb modellek megkülönböztetése, azok legfontosabb jellemzői	24
I.3.1. <i>Az államegyházi modell</i>	26
I.3.2. <i>A radikális elválasztás modellje</i>	27
I.3.3. <i>Kapcsolódó modell</i>	29
I.3.4. <i>Együttműködő elválasztás modellje</i>	31
II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN	35
II.1. Társadalmi előfeltételek: demográfia	35
II.2. Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, összefüggések (rövid történelmi áttekintés)	37
II.3. A vallási közösségek jogállása	42
II.4. Érintkezési felületek állam és egyház között (házasság, temetkezés, oktatás, speciális szolgálatok)	56
II.5. Kultúra	69
II.6. Egyházfinanszírozás	80
II.7. Magyarajkú közösségek	83
II.8. Az iszlám közösség. Az Iszlám törvény	110
II.9. Aktualitások, érdekességek, a vallásszabadság érvényesülésének kérdése	117

III. BEFEJEZÉS	125
FÜGGELÉK	129
FELHASZNÁLT IRODALOM	135
Internetes források	142
További hivatkozott/felhasznált, ill. ajánlott oldalak	145

BEVEZETÉS

Könyvemben – amely elsősorban a lelkész, jogász, valamint nemzetközi kapcsolatok és politológia szakos hallgatóknak a felkészülését hivatott segíteni – állam és egyház kapcsolatának viszonyait elemzem, illetve mutatom be. Állam és egyház kapcsolatát vizsgálom kilenc dimenzió mentén. A téma fontos – benne a vallásszabadság témája, amelyről keveset beszélünk. A könyv a vizsgált kilenc dimenzió bemutatása mellett ez utóbbi témát (vallásszabadság és annak megélése) is vizsgálja.

A kilenc dimenzió a korábbi kötetem (Állam és egyház kapcsolata az Európai Unió országában: modellek, alternatívák) 7 dimenziója, kettővel kiegészítve. Így a vizsgált szempontok, az egyes fejezetek a következők: demográfia, rövid történelmi áttekintés, egyházi (vallási) közösségek elismertetése, jogállása. Továbbá: érintkezési felületek állam és egyház között (házasságkötés, kórházi lelkészi szolgálat, tábori lelkészi szolgálat, börtönlelkészség, lelkészek a rendőrségnél, speciális szolgálatok, temetkezés, hitoktatás stb.), egyházfinanszírozás, magyar közösségek Ausztriában, végül az iszlám közösségek és az Iszlám törvény. Közben a vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, illetve külön fejezetként az aktualitások.

Néhány szó a könyv szerkezetéről. Könyvem három fő részből áll. Az első fejezetben rövid leírását adom az állam és egyház fogalmak jogi-politológiai, illetve teológiai mibenlétének, majd ezt követően az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában a ma a kontinensünkön megfigyelhető főbb modelleket mutatom be, ezzel is segítve Ausztria elhelyezését a térképen. A könyv második nagy része a tulajdonképpeni elemzés, a kötet lényegi része. Az itt található főszöveg a fentebb is jelzett kilenc dimenziót járja körbe. Zárásként – függelék-ként – az aprólékos munkát és időigényes odafigyelést megkövetelő összefoglaló táblázatokat talál az olvasó, melyek a főszövegben írtak

jobb megértését, illetve azok illusztrálását szolgálják.

A könyv részben az összehasonlítás „erejére” épít: arra a meggyőződésre, hogy az osztrák helyzet is jobban és sikeresebben érthető meg akkor, ha látjuk más országok példáit is – bár ez utóbbi főként területi korlátok miatt csak részben van jelen az írásban.¹ Végezetül – a témához és a szerkezethez kapcsolódóan – két ok, ami miatt e könyv megírásába fogtam: a gyakorlati – oktatói hasznosíthatóság, illetve a korábbi munka folytatása – okain túl hiszem, hogy a téma – állam és egyház viszonya, a vallásszabadság kérdése – önmagában is rendkívül fontos. Sajnos, a jelentőségéhez képest nem kap akkora figyelmet, amekkorát megérdemelne. Pedig a vallásszabadság megléte, illetve az állam jó értelemben vett semlegességének nem csak papíron létező valósága legalább annyira fontos, mint sok más egyéb téma.

Ami pedig a választott országot illeti, némi személyes megjegyzés: mindig is vonzott Ausztria. Gyerekként egy évet tölthettem Ausztriában, miközben Édesanyám (Dr. Pápay Judit) az ottani magyar közösségek kulturális életéről kutatott, írt a Romsics-féle Magyarországtudató Munkacsoport tagjaként. Iskolába is Felsőőrbe jártam közel fél évet, majd laktunk Bécsben is, 4 hónapot. Azután a szerelem hosszú időre eltűnt, Anglia és más országok felé tájékozódtam; most, felnőtt fejjel, három évtized után fedeztem fel magamnak ismét Ausztriát. Ebben azt hiszem, hogy a közelsége és a járvány is szerepet játszott. Amikor választani kellett, a közelbe tekintettem – és jól tettem. Nem kellett az oktatói munkámat megszakítanom, a kutatói utak (általában havonta egy út) könnyen bejárhatóak voltak.

Ausztria számomra a „nyugatossgot”, a jólétet és a modernitást jelentette a rendszerváltáskor és jelenti ma is. Jó átmenni, a bécsi könyvtárban kutatni, emlékezni a gyermekkoromra, és az ottani

1 Az összehasonlítás igaz azonban abban az értelemben is, hogy az osztrák példákat látva jobban értjük és értékeljük a magyar modellt is, illetve vannak pontok, ahol pedig tanulhatunk a szomszédunktól – akár az állam és egyház kapcsolatával összefüggésben is.

vallási közösségekhez, ismerős közösségekhez – köztük a magyar közösségekhez – eljutni. Ez a mostani ösztöndíj havi egy-két alkalommal ezt is lehetővé tette a számomra a tanítás, az itthoni (budapesti) munka mellett.

Végezetül a köszönet hangja, sokak felé. A téma iránti vonzódás hosszú időre nyúlik vissza. Az érdeklődési köröm és végzettségeim mellett a korábbi minisztériumi munkám is „determinált” – ez utóbbi abban az értelemben, hogy a 2011-2012-es minisztériumi munkám során (az egyházi közösségek elismertetésének európai feltérképezése) akaratlanul is rá kellett, hogy döbbenjek az állam és egyház kapcsolatának európai sokszínűségére (később már más témákkal foglalkoztam, de az érdeklődés megmaradt). E tekintetben Dr. Fedor Tibor főosztályvezető, Dr. Galik Gábor kabinetfőnök és Szászfalvi László államtitkárok „tettek érdekeltté” a témában, amit azután a későbbiekben immáron én magam vittem tovább, új szempontokat és kutatási irányokat keresve önmagam és a könyve(i)m számára. Dr. Fedor Tibor szakmai tanácsaira és meglátásaira azonban később is bármikor számíthattam. Ennek a könyvnek a lektorálására is őt kértem fel.

De lehetőség volt az a kapcsolatrendszer is, amelyben éltem és élem a mindennapjaimat. Lehetőség volt a Dr. Fabiny Tamás, PhD püspök által felajánlott EKD-kurzus (egyházjogi szeminárium az Evangelische Kirche in Deutschland szervezésében) Pullachban – ahol Európa legjobb egyházjogászaitól² hallhattam előadásokat –, vagy éppen a Dr. Boleratzky Lóránd professzor által nekem adományozott könyv (Állam és evangélikus egyház Finnországban), ami már jóval korábban, 20 évvel ezelőtt a témára irányította a figyelmemet. Bo-

2 Előadónk a vonatkozó témák legrangosabb szakemberei voltak, neves német egyetemekről. Előadásaik sorrendjében: Prof. Dr. Michael Germann egyházjogász (Halle), Prof. Dr. Heinrich de Wall egyháztörténész, jogtörténész (Erlangen), Prof. Dr. Christian Walter (München), Prof. Dr. Christine Axt-Piscalar teológus, hitvallási iratok szakértője, valamint a hetet végig moderáló, és az utolsó két nap részbeni előadója Prof. Dr. Hans Michael Heinig (Göttingen).

leratzky professzor akkor a PhD-dolgozatomnak (Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei) volt „külsős” témavezetője, és „csak úgy” ajándékozott meg az általa 1947-ben (!) írt könyvritkasággal – döntő volt e hatás. Boleratzky professzor barátsága és korábbi tanácsai szintén hatottak a szövegre, annak formálódására. A „lehetőségek” között kell megemlítenem a 2011-es gödöllői vallásközi konferenciát is, ahol W. Cole Durham professzorral találkozhattam, és akivel a későbbiekben is kapcsolatban maradtam és személyesen is volt lehetőségem találkozni vele a 2013/2014-es akadémiai évben. Számos irodalmat kaptam tőle e-mail-ben, többek között a *Law and Religion: National, International and Comparative Perspectives* című 2010-ben megjelent kötetet.

Itt köszönöm meg Stefan Schima professzor segítségét is, akivel személyesen is találkozhattam a Bécsi Egyetemen, és aki szintén értékes anyagokkal látott el, többek között a témámba vágó fontos szócikkekkel, lásd: HALLERMANN, Heribert – MECKEL, Thomas – DROEGE, Michael – de WALL, Heinrich: *Lexikon für Kirchen- und Religionrecht*. Band 3. L-R. Verlag Ferdinand Schöningh. Paderborn. 2020. Österreich, Staat und Religion szócikk (szerző: Stefan SCHIMA). 473-475. oldalak. A muszlim közösségről szóló oldalaknál (Iszlám törvény) is nagy segítségemre volt, Valerie Mussa mellett tőle kaptam a legtöbb segítséget az e közösségről szóló oldalak megírásakor. Ahogy köszönöm a magyar közösségekhez kapcsolódóan kapott segítségüket is a feldolgozott gyülekezetek, közösségek vezetőinek: Dr. Wagner Szilárd, Dr. Karvansky Mónika, Simon Ferenc, Mentsik Szilvia, Hollós József, Kádas Richárd, Mesmer Ottó és Gáspár Adalbert név szerint.

Köszönöm Jaron Engelmayer főrabbi úrnak is, hogy a keresztény vezetők papjaihoz, lelkészeihez hasonlóan személyesen fogadott! Sokat segített a zsidó közösség helyzetének a jobb megértésében.

Ami pedig a mostani konkrét lehetőséget illeti: az egyetem kiváló elgondolása, kari ösztöndíja tette lehetővé azt, hogy a munka mellett

– amennyire azt az idő és a távolság engedte – ismét „megmártózzak” a témában, ezúttal Ausztriában. Jó, okos választás volt Bécs, közelsége és az ottani kapcsolatrendszernek köszönhetően, ami a kutatásaimban kiindulásnak kiváló volt. Az egyetemünk kutatási lehetőségei (egyetemi vagy kari) sokakat indított el a járvány után – köztük engem is, ezúttal hallgatókat is bevonva a kutatásba. Köszönöm Lekrinszki Fanni segítségét (néhány rövidebb tanulmány fordítása, illetve felkutatása), aki 2022 szeptemberétől 2022 decemberéig segítette a munkámat; különösen hálás vagyok Márcz Ritának és Radics Lillának, akik pedig közel egy éven keresztül – 2022 őszétől 2023 nyaráig – segítették online anyagok felkutatásával és az általam Bécsből hazahozott tanulmányok közül többnek a lefordításával a munkámat.

Kívánom, hogy ez a kötet segítse a lelkészek, a nemzetközi kapcsolatok iránt érdeklődők és a jogászok/politológusok látókörének bővítését, sok-sok kitekintéssel, európai perspektívában.

Dr. habil. Birkás Antal

Alsóör (Unterwart) címere

I. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ FOGALMA. FŐBB MODELLEK AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATÁBAN

A főbb fejezetek előtt fontosnak tartom az állam és az egyház fogalmának valamiféle fogalmi/elméleti rögzítését röviden, lényegre törően. Előre bocsátom azonban, hogy – különösen is az egyház fogalmának az esetében – ez inkább „világi jellegű”, világi nézőpontból történő definícióalkotás lesz (külső egyházjogi, azaz, állami egyházjogi megközelítésű). Ennek az oka elsősorban az, hogy – például a magyar szabályozás esetében is – az állami egyházjog – a felekezeti, „belső” egyházjogtól eltérően – kénytelen a teljes vallási valóságot figyelembe venni, és ezáltal olyan közösségek jogállását is szabályozni, amelyek a hagyományos keresztény látásban teológiai értelemben nem tekinthetők egyháznak.³ Ez azonban a világi állam számára nem szempont, kénytelen a rendelkezésére álló eszközökkel e közösségek viszonyait is szabályozni. Azaz, a semleges állam esetében a szabályalkotás során más szempontok dominálnak.⁴ Ez a fajta látásmód részben igaz az állam fogalmának a meghatározásakor is, persze, számunkra – egyházi egyetem oktatójaként és hallgatóiként – mindazonáltal izgalmas lehet annak a kérdése is, hogy a hívő, keresztény látás mit mond, illetve tanít az államról, a „világi felsőbbbségről”.

3 Bár protestánsként használhatnám a „mi köreinkben” jobban elterjedt keresztényen kifejezést is akár, mégis, inkább a többünk által használt „keresztényt” használok. E megkülönböztetés más nyelveken teljességgel érthetetlen: én magam sem kívánok „nyakaskodni” ez ügyben. Igaz, hozzáteszem, hogy a kifejezést mindig „krisztusi” („keresztény”) értelemben használok, hisz maga a kifejezés is ezt jelenti (a Szentírás tanúsága szerint az antiókhiai krisztushívőket nevezték először keresztényeknek).

4 A fent megemlített indok csupán egy a sok közül. A szabályozás szükségességét, illetve a dolgozatban alkalmazott „külső” szempont legitimitását más okok is magyarázzák (gazdasági, szervezési, de akár biztonságpolitikai szempontok is stb.).

I.1. Az állam fogalma

I.1.1. *Az állam fogalma – jogi-politológiai megközelítés*

A részletes leírás helyett – ezeket bárki megtalálhatja a legtöbb jogi vagy éppen politikatudományi kézikönyvben⁵ – azon vonásokat emelem ki, melyeket az állam meghatározásakor én magam különösen is fontosnak tartok. Ezek pedig a következők: az együttélés legáltalánosabb kerete, identitás-vonatkozások, alávetettség kérdése, valamint a szuverenitás problematikája.

Az együttélés legáltalánosabb kerete, identitás-vonatkozások

Az állam – mint egyfajta kötelező, „kényszerű” tagság-viszony rendszere – a benne élők számára az együttélés legáltalánosabb kerete, méghozzá olyan „valami”, amely egy sor kötelezettséget és jogot állapít meg az állampolgárai számára. Az állam – és hozzá kapcsolódóan az állampolgárság intézménye – olyan valóság, amely más tagságoktól és annak tartalmától eltérően kötelező rájuk nézve.

Másfelől, ez a fajta viszonyrendszer fontos az identitás szempontjából is: lehetőséget teremt az azonosulásra, egy adott közösséghez való

5 Magyar nyelven ezek közül néhány – a teljesség igénye nélkül: BAYER, József: A politikatudomány alapjai. Napvilág Kiadó. Budapest. 2000., HASKÓ, Katalin – HÜLVELY, István: Bevezetés a politikatudományba. Osiris Kiadó. Budapest. 2003., GALLAI, Sándor – TÖRÖK, Gábor: Politika és politikatudomány. Aula Kiadó. Budapest. 2005., BIHARI, Mihály – POKOL, Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1998., GYURGYÁK, János: Mi a politika? Osiris Kiadó. Budapest. 2004., végezetül három jogi-államtudományi alpmunka, illetve tanulmány, VISEGRÁDY, Antal: Államtan. Dialóg Campus. Pécs. 2004., GYÖRFI, Tamás – SZABÓ, Miklós: Az államok osztályozása. In: SZABÓ, Miklós: Bevezetés a jog- és államtudományokba. Bíbor Kiadó. Miskolc. 2006., illetve TRÓCSÁNYI, László – SCHANDA, Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. SZTE ÁJTK – PPKE ÁJK Kiadó. Budapest. 2021.

tartozásra és annak megélésére.⁶ Az állam ebben az összefüggésben olyan (szolidaritási) közösség, amelyben a közösség egy személyek feletti – jog által is megragadható – entitásnak engedelmeskedik.

Alávetettség kérdése

A Thomas Hobbes-i őszállapottól eltérően – ha egyáltalán feltételezhetünk bármi ilyenfajta „őszállapotot” – az állam és az általa fenntartott jogrend – nem részletezve itt és most annak kérdését, hogy állam és jog között milyen viszony, időbeni sorrend stb. tételezhető – kétség kívül egyfajta biztonságot nyújthat a polgárainak – bár erre a 20. század számos alkalommal és kellő súllyal rácsfolt. Mégis, azt gondolom, hogy az állam és annak tartós jogrendje teremthet olyan körülményeket, amelyek messze „civilizáltabbak” ahhoz képest, mintha az emberek vagy azok egy csoportja egyvalaki vagy többek akarátának, „kénye-kedvének” lennének kiszolgáltatva. Sőt, azt hiszem, hogy helye van a „költői kérdés” feltevésének: vajon nem azért létezik-e az állam, mert az emberek inkább hajlandók annak engedelmeskedni, mások – konkrét személyek – hatalma helyett? Vajon az ember nem azért „találta-e ki” az államot (és a jogrendet), hogy ne egy valaki uralkodjon felettük, hanem valami állandóbb és kiszámíthatóbb? Politológiai nyelven megfogalmazva: nem arról van-e szó, hogy az

6 Ezzel összefüggésben fontos az állampolgárság intézményének a megemlítése is. A jogi jellegén túl maga az állampolgárság érzelmi elemeket is magában foglal. Kifejezi az adott államhoz, de mindenekelőtt „annak nemzetéhez” való tartozást, a közös történelem, a nyelv, a kultúra, és a hagyományok, valamint az azonosságtudat kötődéseit. Fontos hangsúlyozni, hogy maga az intézmény nem kötődik az állam területén való tartózkodáshoz, mindazonáltal kétségtelen tény, hogy az ilyen esetekben az állam nem élhet/nem tud élni szuverén jogával, az állampolgár pedig – az esetek többségében – az állampolgárságból adódó jogaival. Természetesen az is igaz, hogy ilyen esetben gyakran az érzelmi kötődés is gyengébb. A magyar helyzet e tekintetbe is számos sajátosságot mutat, a trianoni szétszabdaltságnak „köszönhetően” és az utóbbi évek/évtizedek óriási (több százezres) kivándorlásának az eredményeként.

emberek inkább „szavaznak” az uralomra, mint a hatalomra? Azt hiszem, hogy a válasz határozott igen: a (jog)uralom intézményesítetttségénél fogva tartósabb és biztonságosabb állapotokat teremthet.⁷ Azt hiszem, hogy ezek olyan kérdések, amelyeket fel kell tenni, annál is inkább, mert azoknak messzesemenő összefüggései és következményei vannak, illetve lehetnek a joguralommal, a szuverenitással és az alkotmányossággal kapcsolatban is. Ez utóbbiak közül lássuk végül a szuverenitást.⁸ Azt a szuverenitást, ami a mai politikai gondolkodás és cselekvés homlokterében erőteljesen van jelen, és ami, illetve a róla való gondolkodás a hazai és a nemzetközi politikát is erőteljesen befolyásolja.

A szuverenitás kérdése

Akkor, amikor az állam mibenlétét kívánjuk jogi-politológiai oldalról meghatározni, beszélünk kell a szuverenitásról is. Bár e fogalomról lehetne akár vallási megközelítésben is szólni, itt és most kimondottan „világi”, jogi/államtani és politikai szempontból teszem ezt. Mi a szuverenitás? Mit jelent az állam szuverenitása politikai, politikatudományi szempontból? Milyen jellemzői, jellemvonásai vannak? Ezek a legalapvetőbb kérdések e fogalom vizsgálatának az esetében.

A szuverenitás mindenekelőtt a tekintély és a hatalom egyesítő fogalma, olyan felségjog, amely a legfőbb hatalom gyakorlására utal, illetve azt fejezi ki. Azaz, a szuverenitás azt fejezi ki, hogy kinek, illetve kiknek van joga meghozni adott politikai közösségen belül a legvégső döntéseket.

A szuverenitás a legfőbb hatalmat jelenti. Milyen jellemzői vannak e szuverenitásnak? Lánczi András alapvetően a következő jellemvoná-

7 GYURGYÁK, János: *Mi a politika?* Osiris Kiadó. Budapest. 2004.

8 A szuverenitás olyan vonás, amelyről az állam esetében mindenféleképpen beszélünk kell: ez az egyik leginkább védett és a konfliktusok esetében védelmezett „jellemző”. Nélküle az állam értelmezhetetlen – lásd akár a fogalom körüli aktuálpolitikai vitákat is.

sokat tartja fontosnak megemlíteni a szuverenitással összefüggésben:⁹

1. adott jogi-politikai hierarchiában mindig övé a végső döntés;
2. a hatalom általános, kiterjed minden cselekedetre, amely az adott politikai közösségen belül történik;
3. ez a hatalom öntörvényű (autonóm), azaz a szuverén – a legfőbb hatalom – független minden más hatalmi közegtől.¹⁰

Azaz, a szuverenitás mindig a hatalom legvégső és legmagasabb mozzanataira utal, arra, hogy ki is az „abszolút vezető” egy adott politikai közösségen belül.

I.1.2. Az állam fogalma – teológiai megközelítés

Teológiai oldalról – különösen is eszmetörténeti, illetve teológia-történeti távlatokban tekintve a dolgokat – egy egész disszertációra való terjedelemben lehetne írni az állam, illetve a „világi felsőbbség” mibenlétéről.¹¹ E helyen én csak egyetlen egy dolgot tartok fontosnak

9 GALLAI, Sándor – TÖRÖK, Gábor: Politika és politikatudomány. Aula Kiadó. Budapest. 2005. 43. oldal.

10 Ez utóbbi még akkor is így van, ha tudjuk jól – és erről maga Lánzi András is beszél –, hogy a valóságban korlátozott külső és belső szuverenitásról beszélhetünk csupán.

11 A Szentírásón túli egyik kiindulópont lehetne Szent Ágoston De Civitate Dei (Isten városáról) című munkája, amelyben teológiai és bölcséleti megközelítésben sokat olvashatunk az Isten városa és a „szekuláris város”, a világ városa közötti kapcsolatáról, illetve a világi felsőbbség mibenlétéről. Megtudhatjuk, hogy ez a város, ez az ország mustármagként van benne az őt körülvevő világban. „A civitas Dei Istennek azt a városát jelenti, amelyik benne van ugyan ebben a világban, de teljesen független tőle. Mások a törvényei, mások az ismertetőjelei és a kormányzójának a neve: uraknak Ura és királyoknak Királya. Nem az egész világ Isten országa, hanem csak egy rész, egy város. A civitas azt a várost jelenti Augustinus szerint is, amelyikről szó van a Jelenések könyvének 21. fejezetében, Istennek földre leszállt városát, e földön kibontakozó Isten-országát.” – olvashatjuk Földváry Antal fordító (1942-es magyar fordítása Ágoston művének) rövid összegzésében. Hosszú évszázadokra határozta meg

rögzíteni: a legtöbb felekezet, illetve teológiai gondolkodó – alapvetően Pál leveleire alapozva – szükségszerűnek tartja a világi felsőbbtség létét, sőt, annak Istentől rendelt voltát vallja. Ugyancsak a Római levelek alapján a neki való engedelmisséget tanítják.¹²

A világi felsőbbtség léte különösen is Luthernél szükségszerű: a jelen világ viszonyai között az nélkülözhetetlen a rend fenntartása érdekében. Sőt – miként azt Luther vallja –, a világi felsőbbtség és annak törvényei – amit „némi leegyszerűsítéssel” az állammal azonosíthatunk – végső soron Isten uralmának az egyik eszköze, amelynek az ember engedelmisséggel tartozik. Ez a fajta gondolkodás az evangélikus hitvallásainkban is jól tükröződik. Melancthon – Luther „szellemi harcostársa” és kollégája a Wittenbergi Egyetemen – is hasonlóan vélekedik az Ágostai Hitvallásban: a világi élet törvényes intézményei Isten jó alkotásai, és isteni eredetű intézmények, amelyekkel a keresztyén ember bátran élhet.¹³

Néhány további teológiai gondolat ezzel összefüggésben, elsősorban lutheri és kálvini oldalról:

a keresztyén bölcséletet és annak történelem teológiáját Szent Ágoston.

- 12 Pál által a 13. rész 6. versében használt többes számú leitourgoi kifejezés (egyes számban leitourgosz) olyan tiszttségviselő megnevezésre utal, amelyet alapvetően a templomi-papi szolgálattal kapcsolatban használtak. (Krisztust, mint igazi főpapot bemutató, a papi tiszttség igazi betöltőjéről szóló részben is ezt a kifejezést használja Pál, Zsidókhöz írt levelének 8. rész, 2. versében). Nem kétséges, Pál az „Isten szolgálói ők a Te javadra” írásakor szakrális jelentéssel, jelentőséggel ruházta fel a világi tiszttségviselőket.
- 13 PRÓHLE, Károly: Az ágostai hitvallás. Harangszó. Győr. 1943. 20. oldal. A fentebbi részt természetesen tovább lehetne árnyalni, akár teológiai, akár eszmetörténeti dimenzióban, de erre a hely hiánya miatt – és a dolgozat eredeti célkitűzése miatt – e ponton nem tettem, teszek kísérletet. Egyetlen tanulmányra utalok csupán: KATUS, László: Az állam és az egyház. In: Rubicon, 2009. 11. szám. 26-31. oldalak. Ebben a néhány oldalban Katus kiváló elemzését adja állam és egyház kapcsolatának – történeti dimenzióban –, illetve a teológiai államfelfogásának.

Luther – miként azt már fentebb is említettem – a világi hatalom szükségszerűsége mellett foglal állást. A világi felsőségről című tanulmányában ekként ír: „Summa summarum: a dolognak a veleje ez: a kard hivatala magában véve helyes, isteni és szükséges intézmény, amely nem megvetetést, hanem félelmet, tiszteletet és engedelmességet kíván, mert különben a bosszúnak a megállója lesz, mint azt Pál apostol mondja (Pál levele a Rómaiakhoz 13. rész, 4. vers). Mert kétféle felsőbbiséget rendelt az Isten az emberek között. Az egyiket lelkinek rendelte igéjével és kard nélkül, hogy ez által az emberek jámborakká és igazakká legyenek és ezzel az igazsággal elnyerjék az örök életet. Ezt az igazságot az Isten az ő igéjével szolgáltatja, melynek hirdetését a prédikátorokra bízta. A másik felsőbbiség világi, eszköze a kard, hogy azok, akik igéje által nem akarnak jámborakká és igazakká lenni az örök életre, azok ily világi hatalom által kényszerítessenek arra, hogy a világ előtt jámborakká és igazakká legyenek. Ezt az igazságot ő a karddal szolgáltatja.”¹⁴

Kálvin számára – Lutherhoz hasonlóan – a felsőbbiség szükségszerű:¹⁵ az – tudniillik a polgári kormányzat –¹⁶ Kálvin számára Istentől rendelt és szükséges. Kálvin ekként fogalmaz: „Balga módon oly tökéletességről álmodoznak, amely az emberi társadalomban soha nem található. Mivel ugyanis az istentelenek fennhéjázása akkora,

14 LUTHER, Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházszervező iratai. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó. Pozsony. 1910. 13. oldal. Érdemes az új kiadás (Reformációi Emlékbizottság munkája) „modernizált” szövegét is mellé tenni. A két kormányzat egymáshoz való viszonyával kapcsolatban pedig lásd BOLERATZKY, Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog. II. rész. Budapest. 1998. 341-362. oldalak.

15 Mindez nem csak politikai vonatkozású írásából, de a kimondottan teológiai jellegűekből is kiolvasható. Ez utóbbira jó példa Kálvin genfi kátéja is! KÁLVIN, János: A genfi egyház kátéja. Pápa. 1907. 32-34. oldalak.

16 Vagy miként az az 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin Intitutiójának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben „Hanoviában” megjelentetett magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán).

semmirevalóságuk oly nyakas, hogy azt a törvény nagy szigorúságával is alig lehet fékezni, mit gondolunk, hogy mit fognak ezek cselekedni akkor, ha látják, hogy a féktelenség útja gonoszságuk előtt büntetlenül nyitva áll; holott, hogy rosszul ne cselekedjenek, még erőszakkal sem kényszeríthetők eléggé.”¹⁷

Kálvin számára a „kard hatalma” Istentől rendelt, és annak ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához, a béke érdekében, vagy miként Owen Chadwick fogalmaz: azért, hogy „minden ékesen és jó renddel” menjen végbe.¹⁸ A teológiai részhez kapcsolódóan érdemes azt is megemlíteni, hogy alapvetően – Kálvinnál egy kicsit összetettebb a kép – mindkét reformátor esetében a bűnesethez kapcsolódik az állam („felsőbbtség”) létének a szükségszerűsége. Mindez jól kitűnik Bohatec Józsefnek, a bécsi egyetem egykori professzorának elemzéséből,¹⁹ illetve Eugene Osterhaven tanulmányából is.

I.2. Az egyház fogalma

I.2.1. *Az egyház fogalma – teológiai megközelítés*

Ez a nézőpont – a már a bevezetőben is említett „szemlélődési” okok miatt is – e helyütt kevésbé releváns (sokkal fontosabb a teológiai és a belső felekezeti egyházjogi megközelítés helyett a „külső”, az ún. állami egyházjogi megközelítés).²⁰

17 KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskolai Nyomda. Pápa. 1910. 749. oldal. A fentiekén túl a protestantizmus legfontosabb „alapidokumentumainak” mindegyike foglalkozik a világi felsőbbtség kérdésével: így például a II. Helvét Hitvallás 30. része, a Nagy Káté a 4. parancsolattal összefüggésben, az Ágostai Hitvallás 16. része.

18 CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 77. oldal. Ez mind egyházi és szolgálati elképzeléseire, mind pedig a „polgári” kormányzattal és kormányzással kapcsolatos elképzeléseire igaz Kálvinnak.

19 BOHATEC, József: Isten szuverenitása és az állam Kálvin tanításában. Pápai Református Főiskola. Pápa. 1936. 6-7. oldalak, illetve különösen is a 8. oldal.

20 Ez számomra – aki teológus is vagyok – természetesen fájó, de igaz. Az állam

Teológiai értelemben azonban – természetesen – alapvetően a keresztény közösségekről kell beszélnünk e helyen. „Világi” szempontból azonban más közösségek viszonyait is szabályozni hivatott az állam. Mindazonáltal – kifejezetten keresztény nézőpontból – érdemes lehet egyfajta definíciót adni az egyház mibenlétére vonatkozóan. Én – a legáltalánosabb szemlélet fontosságát és a „definícióalkotás” esetében a praktikusság szempontjait is vallva – egyház alatt a Krisztusban hívők, és az ő tanítását követők közösségét értem. Azt az egyházat „vallom”, amelyik a Szentlélekhez kötött, és amely létének „alapja és eredete Krisztus váltságművében van”.²¹ Ez – véleményem szerint – a legáltalánosabb keret, amiből kiindulva – teoretikus értelemben, és nem feltétlenül „történelmiben”, időszerűségében – bontakoznak ki a különböző látásmódok, annak kérdése, hogy ki mit tart Krisztus tanításának, és hogy miként, hogyan gondolkodik annak tartalmi elemeiről.²²

szempontrendszeré és definíciója – különösen is ma, a szekularizáció és a pluralizmus korban – más jellegű kell, hogy legyen.

21 VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997. 101. oldal

22 Természetesen a fentebbi foglom – miként az állam teológiai megközelítése is – egy protestáns látásmód „szülötte”. Az egyház mibenlétéről és egységéről a római katolikus tanítás mást vallana, illetve más szempontokat is fontosnak tartana megemlíteni. Egy teológiai értekezésben egészen Karl Rahner felfogásáig (anonim keresztények) vagy éppen a református Karl Barth tanításáig is el lehetne jutni. Az előbbi lényege, hogy Rahner valamilyen módon a más tradíciókhoz tartozókra is úgy tekint, mint akik kvázi keresztényként – a maguk más tradíciójában – elnyerhetik az üdvösséget (Rahner – miközben vallja a kereszténység egyedülálló voltát – erőteljesen hangsúlyozza a teremtető Isten egyetemes üdvakarátát, más tradíciót/vallást követőkre is gondolva); e más tradíciók, vallások követői anélkül fogadják el a kegyelmet, hogy tudatában volnának annak, hogy mi is az evangélium: megtapasztalják a kegyelmet (anonim keresztények), anélkül, hogy ennek tudatában lennének. (Az igazat megvallva e gondolat meglehetősen távol áll tőlem, bár természetesen elfogadom, hogy ez létező teológiai látás – amivel én vitában állok. Én a fentebb kifejtett Voigt-féle felfogást vallom az egyház és az üdvösség vonatkozásában

A fentiekhez „evangélikus oldalról” – de kálvini oldalról is ezt lehetne/kellene hangsúlyozni, ahogy azt lentebb teszem is – még annyit tennék hozzá, hogy az egyház végső soron az a hely, ahol az ige tisztán hirdettetik és ahol a szentségeket helyesen szolgálják ki.²³ Azaz, az evangélium és annak hirdetése – és a szentségek – tesznek egy adott közösséget egyházzá.

Hasonlóképpen érvel a „kálvinizmus” is. A Heidelbergi Káté 54. kérdése (Mit hiszel a közönséges keresztyén Anyaszentegyházról?) esetében megfogalmazott válasz ekként hangzik: „Hogy Istennek Fia az egész emberi nemzetségből Szentlelke és Igéje által, az igazi hitnek egységében magának az örökéletre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe a világ kezdetétől fogva annak végéig. Azt oltalmazza és fenntartja. És hogy annak én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.”²⁴

Hasonlóképpen ír maga Kálvin is: „Ha tanúi vagyunk, hogy valahol Isten igéjét prédikálják és hallgatják, és a szentségeket Krisztus rendelése szerint kiszolgáltadják, ott nem kételkedhetünk az egyház létezésében.”²⁵

egyaránt). Míg az utóbbi (Barth felfogása) egy „éles” helyzetben (a náci Németországgal szembeni ellenállásban) fogalmazódott meg, az ún. Német keresztényekkel (akik elfogadták a Führert vezetőként és „betagozódtak” a náci Birodalomba „birodalmi egyházként”) szemben. Barth a Hitvalló egyházhoz tartozott, teológiai tanításának a lényege pedig az, hogy Krisztuson kívül nincs istenismeret, az üdvösség pedig csak Krisztus által lehetséges (exkluzivista álláspont) – a távlatokba tekintve, a nem keresztényekre is gondolva: a kegyelem az eskatonban – felfogása szerint – győz a hitelenség felett, és mindenki Krisztusban való üdvösségre jut.

23 VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997. 102. oldal

24 Forrás: <http://mek.niif.hu/00100/00168/00168.htm>

25 Az egyházszerkezet és egyházkormányzat szerepe csak később kap szerepet az általam fentebb vázolt „minimalista” felfogás után, illetve mellett. Lásd: McGRATH, Alister E. : Bevezetés a keresztény teológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 2002. 362. oldal.

Állam és egyház viszonyának „evilági”, állami egyházjogi meghatározásakor azonban a döntő annak kérdése, hogy az állam mit tart egyháznak.²⁶

I.2.2. *Az egyház fogalma – jogi-politológiai megfogalmazás²⁷*

Állami szempontból a döntő az állami egyházjog, illetve annak tartalma. Az állami egyházjog (az ún. külső egyházjog) nem más, mint a joganyag egy sajátos szempontú metszete. Azon jogszabályok köre és metszete, amelyek valamilyen szempontból érintik az egyházak világát.²⁸ Ide a legkülönfélébb szabályok tartozhatnak, kezdve az ún.

26 Ezzel én magam teológiai szempontból nyilván nehezen érthetek egyet, jogi szempontból azonban a fentebbi meghatározás, illetve megállapítás szükségyszerű. Bár szerencsésebb lenne a kimondottan keresztény teológiai fogalom helyett vallásfelekezetről vagy vallási közösségről szólni. (Hozzá kell tenni azonban: egyház alatt egyre inkább valamennyi vallási csoportot értik a fogalmat használók, a vallási közösség meg elég semleges kifejezés ahhoz, hogy keresztény és nem keresztény közösségekkel összefüggésben is használják.) (Csak zárójelben jegyzem meg Dr. Fedor Tibor főosztályvezető szóbeli közlését is alapul véve: a hatályos magyar Ehtv. a vallási közösség gyűjtőfogalmat használja, ezek közül az alapszint a vallási egyesület, majd utána jön három, objektív kritériumokon alapuló egyházi kategória. Az állami törvényhozás az egyház fogalmát valóban nem teológiai alapon használja – nem is teheti – hanem közjogi fogalomként. Ennek következtében viszont előállnak olyan teológiaiilag nehezen kezelhető helyzetek, hogy pl. zsidó, muszlim, buddhista közösségek használják az egyház megnevezést, noha ez attól függetlenül sem kötelező, hogy valamely egyházi kategóriába kerültek besorolásra. Ugyanakkor az Ehtv. – éppen az állam és a vallási közösségek különvált működésére tekintettel – lehetővé teszi, hogy akár egy vallási egyesület is teológiai önmeghatározásként használja az egyház megnevezést anélkül, hogy az e státusra vonatkozó jogosultságok megilletnék.)

27 Politológiai szempontból csak elvétve találunk kapcsolódó munkákat. Ezek közül az egyik Rónay Miklós tanulmánya a Politikatudományi Szemle 2008/2-es számában (Állam, egyház, politikatudomány).

28 SCHANDA, Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 3. oldal. Az állami egyházjog, vallásjog, egyházjog, felekezeti egyházjog stb. kifejezésekkel kapcsolatos elhatárolást lásd szintén e könyv 4. oldalán. Lásd

egyházi törvénytől a termőföldekkel kapcsolatos szabályokon át a szerzői jogokról szóló rendelkezéseken keresztül az adathasználatot szabályozó normáig.²⁹ Ezek közül a jogszabályok közül a legfontosabb természetesen az, amelyik az egyházak jogállását szabályozza, az, amelyek – adott esetben definíciószerűen is, vagy „csak” éppen az egyházzá válás feltételeit meghatározva – rögzíti azt, hogy adott állam mit tekint egyháznak. Ezzel kapcsolatban a vonatkozó jogszabályok számát és tartalmát tekintve természetesen nemzeti sajátosságokat találunk.

I.3. Modellek Európában – a főbb modellek megkülönböztetése, azok legfontosabb jellemzői

Az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában mindig a konkrétumok a döntők. Az egyes eseteket megvizsgálva nemzeti sajátosságokat, nem egy esetben „egyedi” megoldásokat, történeti háttérrel stb. találunk, mindazonáltal a modellalkotás hasznos lehet. Segít megkülönböztetni egy-egy „látást”, többé-kevésbé hasonló gyakorlatot, irányultságot, és segít abban is, hogy bizonyos tendenciákat figyeljünk meg, még akkor is, ha tudjuk jól, hogy nincsenek „vegytiszta” országok, állam és egyház „kapcsolati valóságok”.

Mielőtt a modellekre, illetve azok főbb jellemzőinek az ismertetésére térnék, meg kell említeni az állam és egyház kapcsolatának vonatko-

továbbá ERDŐ, Péter: Bevezetés a kánoni jogba. Budapest. 1989. 23. oldal, valamint BOLERATZKY, Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. I. rész. Budapest. 1991. 149. oldal. Továbbá lásd Antalóczy Péter 2013-as téziszfűzetének (Az állami és a felekezeti egyházjog metszete) 7-10. oldalait (kézirat) valamint KÖBEL, Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai. Patrocinium Kiadó. Budapest. 2019.

29 Jellemző, hogy a mostani (mai magyar) ún. „egyházi törvényi” változások miatti kodifikációs munka több tucat normát érintett. (Szemléletes, hogy a 2011 előtti joganyagban és szabályozásban közel 90 normában jelentek meg az egyházak valamilyen szinten, azaz az egyházak „jogi beágyazottsága” rendkívüli volt, és az ma is).

zásában, illetve a modellek kérdésében a legfontosabb választóvonalat: ez pedig az állam világnézeti semlegességhez való viszonya.³⁰ Azaz, elsődlegesen meg kell különböztetnünk a világnézetileg semleges és az „ideológiai elkötelezettségű” államokat. Ez utóbbiba tartoznak a volt és a jelenlegi kommunista államok, vagy éppen az iszlám fundamentalista országok. Ezek nem tekinthetők világnézetileg semlegesnek, így az esetükben vallásszabadságról sem beszélhetünk.

A fentiekén túl vannak azok az államok, ahol megvalósul állam és egyház valamilyen szintű elválasztása, illetve megkülönböztetése, és/vagy amelyek világnézetileg semlegesek.³¹

A „létező szocializmus” megszűnése után alapvetően Európa valamennyi állama semlegesnek tekinthető világnézetileg.³² Ezen államok esetében három, illetve négyféle modellt különböztethetünk meg.³³

30 Ez tipikusan a katolikus egyházjogász, Schanda Balázs megközelítése. A református Szathmáry Béla Schanda tipológiájától eltérő fogalmakkal operál (Szathmáry tipológiáját lásd SZATHMÁRY, Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó. Budapest. 2004. 92-97 oldalak), különösen is a konkrét modellek esetében. Schanda megközelítése azonban – témánk szempontjából – egyszerűbb és átláthatóbb. Én magam is ezt veszem alapul, e ponton nem követve Szathmáry professzor egyébként árnyaltabb és részletesebb felosztását. Lásd továbbá: KRAJNYÁK, Enikő: Állam és egyház elválasztásának modelljei. In: Miskolci Jogtudó. 2020/1. 2020/1. szám 59-65. oldalak. Érdekes ez utóbbinál, hogy a szerző az „elválasztás modelljeiről” beszél – pedig nem mindegyiknél van elválasztás.

31 Értve ez alatt sokkal inkább egyfajta technikát, sem mint valamiféle ideológiai értelemben vett világnézeti semlegességet. (A világnézeti semlegesség véleményem szerint sokkal inkább egyfajta technikát jelent, méghozzá annak technikáját, hogy az állam nem tesz különbséget a polgárai között vallási, világnézeti alapon. Ezzel kapcsolatban lásd BIRKÁS, Antal: Az állam semlegességének „tévtanítása”. In: Theologiai Szemle. 2011. 2. szám 173-174. oldalak.)

32 Még akkor is, ha van köztük néhány olyan ország, melyeknek „államegyházisága” feszegeti e kereteket.

33 A szakirodalom többsége a fentebbi négy modellt különbözteti meg, ugyanakkor vannak szerzők – köztük a később többször is hivatkozott Gerhard Robbers –, akik a kettő utolsót egy csoportba sorolják, illetve vannak olyanok is, akik

1. az államegyházi modellt;
2. a radikális elválasztás modelljét;
3. az ún. kapcsolódó modellt;
4. és az együttműködő elválasztás modelljét.

1.3.1. *Az államegyházi modell*

Az államegyházi modell nem ismeretlen Európában. Számos ország tartozik e csoportba, köztük – többek között – Görögország, Norvégia (2012 májusáig!), Finnország, Dánia, Izland, Málta vagy éppen Nagy-Britannia.³⁴ Ez a „lista” történelmi örökség, az elmúlt századok „gyermeké”, azaz, nem a közelmúlt, nem az elmúlt évtizedek fejlődő

más névvel utalnak az általam használt kategóriákra; ez utóbbival kapcsolatban lásd Boleratzky Lóránd, Szathmáry Béla és W. Cole Durham bibliográfiájában feltüntetett munkáit. Én a fentebbi listát tartom követendőnek, elsősorban az ide tartozó országok „regionális” elhelyezkedése, illetve a felekezeti megosztottság sajátosságai miatt. (Schanda, Boleratzky és Szathmáry professzorok munkássága mellett érdemes megemlíteni Ádám Antal vonatkozó tanulmányait – ezek közül az irodalomjegyzékben egyet és magam is megemlítek –, továbbá a külföldiek közül elsősorban Gerhard Robbers és Cole W. Durham írásait. Ez utóbbiakkal kapcsolatban lásd a felhasznált irodalmakat a lábjegyzetben és a könyv végi bibliográfiában.) A vallási közösségekkel, azok jogállásával, az állam és az egyházak általános kapcsolatával és annak milyenségével, az állam semlegességének fokával, ill. mindennek a vallásszabadság értékéhez és megvalósulásához fűződő viszonyával kapcsolatban lásd a legmodernebb elemzéseket: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion an the Secular State. General Reporters. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 9-18. oldalak. (Lásd különösen is a szerzőpáros „cirkulációs” ábráját.)

- 34 Minderről bővebben lásd Schanda Balázs vonatkozó cikkét: <http://www.magyarurir.hu/hirek/koerkep-bevett-szokas-az-egyhaziak-allami-rangsorolasa-europaban> Ez utóbbi (Nagy-Britannia) az államegyházi modell egyik történelmi alaptípusának is tekinthető. Az Anglikán egyház létrejötté nem „organikus” módon, hanem uralkodói akaratból történt. Az Anglikán egyház „feje” azóta is a mindenkori brit uralkodó.

dési eredménye. Nem feltétlenül a felekezeti egységnek köszönhető, sokkal inkább a szerves fejlődésnek, a hagyományok tiszteletének.³⁵

1.3.2. *A radikális elválasztás modellje*

Ehhez az alfejezethez kapcsolódóan egy rövid egybevetést tartok fontosnak bemutatni; fontos, mert jól mutatja azt, hogy a radikális elválasztás – amely sokak számára talán nehezen érthető és elfogadható – milyen gyökerekkel, eszmei háttérrel rendelkezik, és azt is jól mutatja, hogy radikális elválasztás és radikális elválasztás között mekkora különbség van, illetve lehet!³⁶

Az állam és egyház radikális elválasztására a modern korban elsőként az Amerikai Egyesült Államokban került sor 1791-ben, az Alkotmány 1. kiegészítésének elfogadásával. E kiegészítésben – amely alapvetően az egyház intézményesíthettségének, illetve intézményesíthetőségének állam általi véghezvitelével foglalkozik és annak tilalmát mondta ki – az amerikai polgárok a vallásszabadság biztosítékát látták. Később, az 1868-as kiegészítés (14. kiegészítés) alapján fogalmazták meg a Legfelsőbb Bíróság azóta klasszikussá vált és sokak által hivatkozott „elválasztás falának” (wall of separation) az elméletét, amelyet ma is sokan és sokféleképpen értelmeznek, illetve amelyre ma is gyakran hivatkoznak a különböző vitákban. Ennek az elvnek a központi magva a következő: állam vagy állami szerv a vallás szabadságának a megóvása

35 Mindazonáltal ott, ahol állam és egyház korábban elvált egymástól, és amely országokra a nagyfokú felekezeti homogenitás jellemző (pl. Spanyolország, Luxemburg), mind a mai napig vannak „jegyei” az államegyháziságnak (pl. az uralkodó vallása katolikus kell, hogy legyen).

36 Értve e ponton elsősorban az eltérő „lelkületét” a két rendszernek, illetve annak eszmei okait, gyökereit. A most következő sorok megírásakor alapvetően Schanda Balázs neves jogászprofesszor, valamint korábbi kollégám, Donald D. Schmelketopf amerikai professzor gondolataira hagyatkozom (az utóbbi professzorral Maastrichtban volt lehetőségem együtt tanítani európai és amerikai diákokat).

érdekében nem részesíthet támogatásban semmilyen vallást.³⁷ Ennek az elválasztásnak az oka azonban nem a vallással szembeni gyűlölet volt, sokkal inkább fordítva: a vallásért és a vallási szabadságért érzett aggodalom.³⁸ Az amerikai nép vallásos, vagy ahogyan a Legfelsőbb Bíróság az egyik határozatában fogalmaz: „Mi egy vallásos nép vagyunk, amelynek az intézményei föltételezik egy Fölsőbb Lény létét.”³⁹

Ezzel ellentétben a kontinentális Európában a francia-modell esetében az elválasztásnak más jellegű okai, illetve eszmetörténeti

37 Ez azonban nem jelenti azt, hogy pl. az élet legkülönbözőbb területeit – köztük a politikai életet is – ne vennék körül a vallási élet legkülönbözőbb szimbólumai, a vallásos jellegű eskütől az imádságon át a bankjegyen található „Istenben bízunk” feliratig. Ami pedig a finanszírozást illeti: bár az állam közvetlenül valóban nem nyújt költségvetési támogatást az egyházaknak, de áttételesen igen. Így pl. az adóhatóság egyrészt – alapos vizsgálat után, amelynek leginkább a régóta működő egyházak tudnak megfelelni – adómentességet biztosíthat az egyházaknak, illetve meghatározhatja, hogy mely egyházak, civil szervezetek javára történő adomány vonható le az adományozó adóalapjából. Az amerikai viszonyokat figyelembe véve ezek akár nagyobb pénzügyi bevételt is jelenthetnek egyes egyházaknak, mint a közvetlen állami támogatások. (Ezzel kapcsolatban jellemző a Church of Scientology, azaz a szcientológiai közösség esete, amelynek a tevékenysége világszerte – főként Európában – megosztó, és az Egyesült Államokban is csak több évtizedes működés és perek sokasága után kapta meg ezeket az adókedvezményeket.)

38 Az Amerikai Egyesült Államok lakosságának egy jelentős része még ma is rendszeres templomba járó. Érdemes mindezzel kapcsolatban a Pew Research Center vonatkozó felméréseit, illetve kutatásait elolvasni. (A hívők – elsősorban evangélikások – politikai szerepe is döntő. Lásd egy korábbi cikkem: http://messzelatoblog.hu/blog/a_megkerulhetetlen_evangelikalok.) A járványidőszak alatti felmérések is azt mutatták, hogy az amerikaiak egy jelentős része rendszeresen olvasta a Bibliát és imádkozott.

39 SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 195. oldal. Persze, a fenti rendelkezéseknek volt egy olyan célja is, hogy egyetlen felekezett se tudjon domináns helyzetbe kerülni – ez azonban megint csak a szabadságot szolgálta; a sokszínűség önmagában hozza el a szabadságot, különösen is jó sok felekezet esetében. Lásd ehhez kapcsolatban – többek között – Abraham Kuyper gondolatait.

gyökerei voltak, vannak. Ennek az elválasztásnak – annak 20. század eleji formájában – az okai az egyházellenesség, az antiklerikusság és a katolikusellenesség voltak. A francia esetben az intézkedések okai nem a vallásért való aggodás, illetve a semleges állam megteremtésének a célja volt, hanem sokkal inkább a szekularizáció, illetve az egyház befolyásának a csökkentése, és ezzel összefüggésben a közélet és az oktatás teljes laicizálása. Végző soron a vallásos élet magánszférába való „száműzése”. Azaz, a radikális elválasztás francia útja az amerikaival ellentétben egy kimondottan vallás-, illetve egyházellenes modellváltozat megteremtését eredményezte.⁴⁰

Ezek után érdemes megnézni a kontinentális Európa nagy részét – elsősorban a katolikus országokat és a német nyelvterület országait – „lefedő” kapcsolódó modell és együttműködő elválasztó modell főbb sajátosságait, jellegzetességeit.

1.3.3. *Kapcsolódó modell*

Ez a modell tulajdonképpen a fentebb említett és röviden – főbb vonalaiban – bemutatott két modell között található sajátosságait, jellegzetességeit, az állam és egyház kapcsolatának „szorosságát” tekintve.

Bár ez a modell – az elválasztás modelljéhez hasonlóan – vallja az állam és az egyház különválasztását („megkülönböztetését”), a hangsúlyt mégis a kettő együttműködésére helyezi, a „semleges közömbösség” helyett a „pozitív semlegességre” összpontosítva, úgy azonban, hogy közben tagadja az államegyháziság eszméjét. A két szféra viszonyát ebben az összefüggésben leginkább a kapcsolódó kifejezés fejezi ki. Mit is jelent ez a gyakorlatban?

40 Franciaországban az egyházellenesség alapvetően katolikus egyházellenesség formájában jelent meg. Így pl. az 1905-ös szeparációs törvény az egyházak területi szintű egyesületekké történő átalakítását írta elő, amelyet a katolikus egyház nem fogadott el, de pl. a protestáns és a zsidó közösségek tudomásul vettek.

Legelőször is azt, hogy ez a modell a fentebb jelzetteknek megfelelően tagadja az államegyháziságot,⁴¹ ugyanakkor az elválasztással szemben – és e modellben az egyházakra jellemző jogállást elvetve – az egyházakat sajátos helyzetbe hozza: nekik közjogi státust adva hisz a kettő (állam és egyház) hangsúlyos szerepében, e két szféra együttműködésében és a kölcsönösségben. Ez adott esetben, pl. a német Alaptörvény esetében nem is szükségszerűen jelenti az elválasztás jogi megfogalmazását, az „intézményesített” vallását azonban mindenféleképpen. Azaz, e rendszerben az állam számol az egyházak megtartó erejével, annak a társadalom hagyományaiban betöltött szerepével, több évszázados tevékenységével, és kész, illetve hajlandó meghatározott célok és érdekek mentén vele (velük) – elsősorban a „bevett”, elismert egyházakkal, felekezetekkel – együttműködni. Vagy ahogyan azt Schanda Balázs megfogalmazza: „Közép-Európa német nyelvű államai a népegyházakkal sok területen együttműködnek és számukra – „kulturális felelősségük” gyakorlása keretében – támogatást biztosítanak.”⁴² Mindezt nagyon jól érzékelteti Potz professzor a legutóbbi nagy összefoglaló tanulmányában.⁴³

41 Bár vannak, akik az egyházi adó állam általi beszedését az „államegyházi” hagyomány örökségének, „maradványnak” tartják.

42 SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 200. oldal. Fontos hangsúlyozni, hogy a fenti modell „konzervatív”, tiszteletben tartja a múltat, a folytonosságot, a korábbi évtizedek (jogi) megoldásait, hagyományait. Ez nem egy esetben „államegyházi” sajátosságokat, jegyeket is jelenthet (pl. az egyházi tagság nyilvántartása, a teológiai karok állami egyetemekre/egyetemekre való integrálása stb.). Ezt a német jogtörténet esetében kimondottan fontos megemlíteni az állami egyházjoggal összefüggésben: a II. világháború utáni Németország a Weimári Birodalmi Alkotmány rendelkezéseit emelte át. Ennek természetesen nem „ideológiai” okai, hanem egészen egyszerűen jogszemléleti, „jogtörténeti” okai voltak, nem mellesleg az a cél, hogy a német modellt ez alapján különböztessék meg a laicista modell egyházainak státusától, illetve az azt jellemző vonatkozó viszonyoktól. Ausztria esetében is találunk hasonló jogi megoldásokat.

43 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019.

1.3.4. *Együttműködő elválasztás modellje*

Ez a modell az elmúlt évtizedek Dél-Európa katolikus országaiban végbement változásainak az eredménye: a korábbi évtizedek hagyományait megszakítva a Katolikus Egyházban végbement változások eredményeként a megelőző államegyházi modellt⁴⁴ a szerződéses viszonyok (az intenzió-k, az ún. „Villa Madama-i rendszer”) világa váltotta fel: a korábbi szoros egység felszámolása, úgy azonban, hogy a felekezetek közül a római katolikus továbbra is kitüntetett szerepben van.⁴⁵

Azaz, a szeparáció itt is végbement, azonban ez egyrészt – pl. a francia modellel szemben – az egyház, a „gyengébb fél” kezdeményezésére, illetve az ő egyetértésével ment végbe, másrészt ez a modell (továbbra is) számol a katolikus közösség, illetve az egyházak súlyával, azok társadalomban betöltött szerepével.

Ez a modell számol az együttműködés lehetőségével is. Ennek alapja minden esetben a két fél, az egymást kölcsönösen autonómnak elismerő és „önállóan” tekintő két partner szerződéses viszonyai, illetve az ennek nyomán kialakuló szabályozás.⁴⁶

439. oldal. Jól ragadja meg a rendszer leírását: Az állam elfogadja az egyházak aktivitását, értékeli azt, és a jogi szabályozás által segíti, hogy a sokszínűség a társadalomba szervesüljön – a vallás belső dolgaiban lemondva saját szuverenitásáról. Továbbá – idézett tanulmány 444. oldala – az egyházak, vallási közösségek „belső ügyeikben szabadok”.

44 Fontos tudni, hogy a 20. század eleji „szabad államban szabad egyház” elvet, illetve annak gyakorlatát a későbbi jobboldali rezsimok – kivéve a Salazar-rendszert, legalábbis hivatalosan – újra „visszacsinálták”, egyház és állam szorosabb egységét megteremtve. Ez alakult át fokozatosan az 1970-es évektől.

45 Ezeket a déli államokat az egyházi státus tekintetében (elismerés!) általában egy többszintű rendszer jellemzi, élén a Római Katolikus Egyházzal.

46 „Ezek garanciákat rögzítenek a vallásoktatás, az intézményi lelkipásztori ellátás, a táborigazgatás, az egyházi műemlékek és kulturális örökség védelme tekintetében, valamint az állampolgárok rendelkezési nyilatkozatban kifejezett igényei szerinti finanszírozás ügyében.” (SCHANDA, Balázs: Magyar Állami

Természetesen e modell esetében is tovább élnek a korábbi időszak bizonyos jellegzetességei, így például több helyen az egyházi házasságkötés állami elismerésének a rendszere (lásd Olaszország, illetve Spanyolország területének egy része).

Ausztria a kapcsolódó modellbe tartozó ország. E kötet – a kötetben bemutatott osztrák megoldások – jól mutatják ezt a „besorolási helyességet”.⁴⁷ A saját hivatalos anyaguk önmeghatározása szerint: „Austria: secular state with a cooperative system with churches and religious societies.”⁴⁸ Továbbá, ugyenebben az anyagban egy másik „árulkodó” fordulat: „Cooperation in different fields, partner in public life (schools, hospitals, social help etc.)”

Egyházzog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 203. oldal.)

47 Bár nem feladatunk a magyar modell elemzése, de jelzem: az leginkább a kapcsolódó modell és az együttműködő elválasztás modelljének ötvözeteként értelmezhető a felfogásom szerint, elhelyezni pedig ez utóbbiban helyezném el, amennyiben kategorizálni kell – több ok miatt is. Ezt szokták az együttműködésen alapuló vagy más szóval koordinációs rendszernek is nevezni, amelynek lényege: az állam és az egyház egyenrangú félként ismerik el egymást, „melynek következménye egyrészt a teljes önállóság, másrészt a meghatározott területeken való együttműködés. Ennek jelenleg legekleatásabb példája az ún. magyar modell” – Fedor Tibor személyes közlése. A korábbi Alkotmány 60. § (3) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. Az új Alaptörvényben az „elválasztva” helyébe a „különváltan” kifejezés került, amellyel a jogalkotó azt fejezi ki, hogy „az állapot nem az állam és nem is egy harmadik fél akaratából jött létre, sokkal inkább a két fél kölcsönös akaratából kialakult és stabil helyzetet tükrözi vissza.” (Fedor Tibor személyes közlése) Jogi szempontból fontos továbbá: az Alaptörvény tartalmazza a különvált működés mellett a közcélok érdekében történő együttműködés lehetőségét is, amely szintén csak kölcsönösen, „koordináltan” lehetséges. Az Alaptörvény és a felhatalmazása alapján megalkotott, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.) pedig kinyilvánítja és megerősíti az egyházak, vallási közösségek önállóságát, autonómiáját.

48 Kultusamt Office for Religious Affairs című 11 oldalas dokumentum a Kancellária kiadásában 2022 októberéből. Lásd: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/kultusamt.html>

Bécs, ember háza – Isten háza

II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN

Az elemzői részben a bevezetőben is jelzett kilenc dimenzió mentén vizsgálódom. Az egyes részekhez kapcsolódóan – terjedelmi korlátok miatt is – 8-10 oldal tartozik. Ez nagyjából a lehetőségeinket, a felhasznált irodalom mennyiségét, a hivatkozásokat is keretek közé szorította, mindazonáltal a lehető legszélesebb irodalomra (a bécsi kutatások során talált írásokra és a személyes találkozásokon elhangzottakra) alapozva járjuk körül a témákat.

Az elemzői rész első harmadában – felvezetőként és a II. nagy rész bevezetőjeként – az alábbiakat vizsgálom: demográfia; történelmi gyökerek, valamint a vallási közösségek jogállása.

II.1. Társadalmi előfeltételek: demográfia

A demográfiai viszonyokkal kapcsolatban a következőket rögzíthetjük. Az ezredfordulós népszámlálási statisztika (2001) mellett vannak friss statisztikáink is. Az amerikai külügy anyagai (International Religious Freedom Report évenkénti jelentései) és más statisztikák alapján (a felekezetek rendszerint nyilvánossá teszik tagjaik számát, és ebből lehet százalékos arányokat, felekezeti megoszlásokat megállapítani) nagyjából a következő vallási/felekezeti megoszlás rajzolódik ki: a lakosság kb. 55-56%-a (közel 5 millió fő) római katolikus. A lakosság kb. 8-9 %-a görögkeleti (ortodox), kb. 7,9%-a (700 000 fő) muzulmán. Továbbá a lakosság kb. 3 %-a evangélikus keresztény (magyar szóhasználatnál református és evangélikus – együtt). A kisebb elismert vallások esetében: a lakosság kb. 0,7%-a (60 000 fő) alevita, kb. 0,33%-a (30-33 000 fő) buddhista, kb. 0,2% a Jehova tanúi követője, kb. 0,1% zsidó vallású. Élnek még szikhek és hinduk és más vallásúak is az országban.

Érdeemes egy statisztikát konkrétan is hozni. Egy kvázi hivatalos „politikai, állampolgári ismeretek bevezető tankönyvben” – amelyre a Bécsi Egyetem nagykönyvtárában találtam; „gelungener Beitrag zur politischen Bildung”, ahogy Dr. Heinz Fischer volt szövetségi elnök fogalmaz a könyve előszavában – a következőket találjuk.⁴⁹ Eszerint a könyv szerint – és ez itt egy ezredfordulós visszatekintés ily módon az előbbi adatokhoz képest – a Katolische Kirche tagjainak száma 5.917.274 fő, az ún. Evangelische Kirche (benne az A.B. és a H.B. közösségek, azaz az evangélikus és református közösségek együtt) tagjainak a száma 376.150 fő. A muzulmánok száma (akkor Islamische Glaubensgemeinschaft) 338.988 fő, az ortodoxok száma (griechisch-orientalisch und altorientalisch zusammen) 179.472 fő, egyéb keresztény közösségekhez tartozók száma 69.227 fő. Nem keresztények (a muzulmánokat és a zsidó híveket leszámítva) 19750 fő, a zsidó hívők száma 8140 fő, míg az „Ohne religiöses Bekenntnis” 963.263 fő és az „Ohne Angabe” kategória (bei Erhebung der Volkszählung) 160.662 fő.⁵⁰ A változások jól érzékelhetők. Lásd továbbá az Osztrák Statisztikai Hivatal legfontosabb vonatkozó számait.⁵¹ Lásd továbbá a Függelék első táblázatát a legutóbbi adatokhoz.⁵²

49 NEISSER, Heinrich – LOIBELBERGER, Gerhard – STROBL, Helmut: Unsere Republik auf einen Blick. Das Nachschlagewerk über Österreich. Carl Ueberreuter Verlag. 2005. 219-228. oldalak.

50 A fentebbi adatokat természetesen jelentősen árnyalják a területi bontásban megmutató érdekeségek. Ezek közül csak egyet említek: a tavalyi népszámlálási adatok szerint (ez időközben jött ki, jelent meg a Statisztikai Hivatal kiadásában) Bécsen belül a katolikusok aránya 35 százalék alá csökkent. Óriási változás ez a korábbi évtizedekhez képest. Dobogós helyen továbbá az ortodoxok és a muszlimok. Bécsben a katolikus közösség helyzete valóban nagy kihívást jelent a katolikusok számára.

51 Lásd: <https://www.statistik.at/fileadmin/announcement/2022/05/20220525Religionszugehoerigkeit2021EN.pdf> Lásd továbbá a függelék táblázatait!

52 Lásd továbbá: Statisztikai Hivatal 12.813-111/22 nyilatkozatát – Religious affiliation 2021: three quarters profess a religion. Legfontosabb megállapítás: „a lakosságon belüli arány vallási hovatartozással nem rendelkezők aránya az

Időközben jött ki, jelent meg a tavalyi népszámlálási adatsor, itt a könyvemben már erre is hivatkozom (lásd elsőként a Függelék első táblázatát). Ebben a statisztikában a területi bontás további érdekességeket hoz, így például: Bécsen belül a katolikusok aránya 35 százalék alá csökkent. Óriási változás ez a korábbi évtizedekhez képest.⁵³

II.2. Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, összefüggések (rövid történelmi áttekintés)

Néhány szó a történelmi gyökerekről – csak azokat a mozzanatokot említem meg, melyek a témánk szempontjából lényegesek. Ausztriában (a mai Ausztria területén) hagyományosan a katolikus egyház dominanciája érvényesült évszázadokon át. A reformáció időszakában csak a lutheránus (evangélikus) irányzat tudott kis mértékben teret nyerni. Az Evangélikus Egyházon belül mai is az „A. B.-közösségek” (evangélikus) vannak többségben, a Heidelbergi-közösségek (H. B.-gyülekezetek, reformátusok) száma valóban elenyésző (9 közösség egész Ausztria területén).⁵⁴

elmúlt 60 év során 18,6 százalékponttal nőtt. A római katolikus és protestáns vallásúak aránya 36,2 százalékponttal csökkent. Ugyanebben az időszakban 95,2 %-ról 59 %-ra csökkent. Az okok nem csak az erőteljes növekedés szekularizáció, hanem a vallási sokszínűség növekedésének tendenciája.”

53 Csak egy adat: 2022-ben több mint 90.000 ember lépett ki a római katolikus közösségből. További adatokhoz lásd az alábbi linken a vallásváltás Ausztriában 2001 óta menüpontot:

<https://www.statistik.at/en/statistics/population-and-society/population/further-population-statistics/religious-denomination> Lásd továbbá a Statisztikai Hivatal januári hírlevelét:

<https://www.statistik.at/en/services/tools/services/publikationen/detail/1466>
Továbbá:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/austria/population-demographic-situation-languages-and-religions>

54 Az Ágostai hitvallású evangélikusok (A. B.) a mai magyar terminológia szerint

A Habsburg-uralkodók alatt azonban a katolikus egyház államegyház jellege egyértelmű volt. Mindehhez részletesebben lásd a lent jelzett Fedor Tibor által írt tanulmányt.⁵⁵

Meg kell említenünk – annál is inkább, mert ennek magyar vetületei voltak – az artikuláris időszakot: ez 100 éven keresztül zajlott 1681-től II. József Türelmi rendeletéig. E három-négy emberöltő alatt vármegyénként 2-3 helyen gyakorolhatták hitüket a protestánsok, így például Vas megyében Nemescsón vagy éppen Nemesdömölkön.⁵⁶ E korszak a katolikus uralkodók ideje alatt akár el is sorvaszthatta volna a protestáns közösségeket, amely közösségekhez tartozó hívek sok esetben szombaton el kellett, hogy induljanak a távoli artikuláris helyre annak érdekében, hogy részt vegyenek a másnapi – nem egy esetben – többnyelvű istentiszteleti alkalmakon – lásd Nemescsó esetét. Jól mutatják azonban a II. József alatti templomépítési kérelmek és a felépített templomok nagy száma, hogy e közösségek nem haltak el: néhány év leforgása alatt több tucat templom épült a Dunántúlon és másutt.

A mai osztrák területeken is a katolikus vallás dominált – az uralkodó politikájának megfelelően.

Az első jelentős módosulás a felvilágosodás időszakában következett be: a jozefinizmus ugyan nem számolta fel a katolikus vallás államegyházi jellegét, ám az állam és az egyház kapcsolatában az államot tekintette dominánsnak, a korábbi időszakokhoz képest pedig türelmet tanúsított más egyházak és vallási közösségek (protestánsok, ortodoxok, zsidók) iránt is.⁵⁷

evangélikusok, míg a Heidelbergi hitvallású evangélikusok az ún. reformátusok. Ez utóbbiból lényegesen kevesebb található Ausztriában.

55 FEDOR, Tibor: Az állam és egyház kapcsolatai Ausztriában. In: Acta Humana, XI. évfolyam (2000)/39-40. szám. 52-63. oldalak

56 Látjuk majd, hogy ennek például a mai burgenlandi területek esetében volt jelentősége. A Tiszántúlon – ahol eleve többségben voltak a protestánsok – és Erdélyben jobb volt a protestánsok helyzete.

57 FEDOR, Tibor: Az állam és egyház kapcsolatai Ausztriában. In: Acta Humana,

Az 1848-as forradalom ténylegesen átrendezte az állam-egyház viszonyrendszert. A forradalmi alkotmány deklarálta a teljes lelkiismereti és vallásszabadságot. Szabadságot adott minden államilag elismert egyháznak (alapvetően a különböző keresztény felekezeteknek, illetve az izraelitáknak).⁵⁸ Majd 1874-ben újra szabályozták az állam-egyház viszonyt: meghatározták a törvényileg elismert egyházak és vallásfelekezetek fogalmát, és meghatározták az elismerés feltételeit.⁵⁹ Mindezt részletesen mutatja be Richard Pötz – lásd különösen is az általa hivatkozott törvényeket –, akinek a munkáit a kötetben több helyen felhasználom.⁶⁰

A szabályozás „hullámzó” volt, de a katolikus egyházat az állam végig támogatta. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után egy 90 %-ban (vagy tán annál is magasabb arányban) római katolikus ország jött létre a korábbi területek szívében, a mai Ausztria területén. Innét érthető meg a közösség viszonylagos dominanciája még ma is az új közösségek (keresztény és más vallási hagyományú kisebb közösségek) mellett – bár masszív mozgások vannak, főként Bécsben csökkent hihetetlen mértékben a katolikus egyházhoz tartozók aránya.⁶¹ Az utóbbiak (más vallási hagyományú közösségek) viszony-

XI. évfolyam (2000)/39-40. szám. 52-63. oldalak

- 58 A forradalom leverését követő abszolutizmus viszont újra a katolikus egyházra támaszkodott politikájában.
- 59 A katolikus dominanciát erősítette az 1855-ös konkordátum, amelyet 1870-ben osztrák részről felmondtak (az I. Vatikáni zsinaton kihirdetett pápai csalhatalansági dogma okán), ez adhatott alapot – részben – az 1874-es szabályozásra.
- 60 A fentieknél egy 2009-es tanácskozássra írt szakértői anyagára utalok, lásd: PÖTZ, Richard: Religious Freedom and the Concept of Law and Religion in Austria. Ez egy 1999-es tanulmányának a bővített anyaga (PÖTZ, Richard: Citizens and Believers in the Countries of the European Union: Austria. In: Citizens and Believers in the Countries of the European Union (Publicazioni di diritto ecclesiastico 16). European Consortium for Church and State Research (ed.). Milan. 1999. 353-372. oldalak)
- 61 Ebben az aránymódosulásban benne van a katolikus közösségből kilépők nagy száma, a gyarapodó muszlim közösség és az általános „vallásvesztés”, az erőteljes szekularizáció. Lásd megint csak a Függetelék, illetve az Osztrák Statisztikai Hivatal számait.

lagos megerősödése részben az elmúlt évtizedek migrációjának az eredménye – igaz ez különösen is a muzulmán közösségek esetében. Nem véletlen, hogy más európai országokhoz hasonlóan – vagy talán erősebben is – Ausztria is jogilag szabályozza e közösség, az iszlám közösség helyzetét.⁶² A migrációs mozgások az ortodox közösség esetében is növekedést eredményeztek.

Ami pedig a vallások politikai szerepét, befolyását illeti, e pont zárásaként, röviden. Vannak tanulmányok, melyek a katolikusok és az ÖVP korábban erősnek mondható együttműködéséről írnak – és az SPÖ és a Római Katolikus Egyház közötti feszültségekről az 1950-es és az 1960-as években –, míg mások a szekularizációval összefüggésben írnak a vallás és a politika kapcsolatáról, illetve újabban az erős vallási pluralizmus hatásait elemzik.⁶³

A pártok valláshoz, felekezetekhez való hozzáállása ma sok esetben inkább a stratégiájuk része, és elméleti megközelítésben sem a legszerencsésebb e kapcsolat megközelítése (a vallás mint egyfajta „érdekképviselő” jelenik meg ezekben a vizsgálatokban). Azonban ami a pártpolitikán túli valóságot illeti: Ausztriában az állam és az elismert vallási közösségek közötti (jog)viszonyra az együttműködés és a befogadás jellemző. Azaz, nem a szigorú elkülönítés, nem a vallás magánügyként való értelmezése, hanem az elismerés, a vallási közösségek integrációja és bevonása a politikai folyamatokba. Ezt a vallásjogi, állam-egyház kapcsolati modellt nevezhetjük kapcsolódó modellnek is. Lásd Schanda Balázs tipológiáját, továbbá a fent hivatkozott Rosenberger-tanulmány 450. oldalát. E modell lényege – ahogy azt az elméleti részben is olvashatjuk –, hogy a viszonyt a befogadó jelleg jellemzi,

62 Ezért is szenteltem külön fejezetet a muszlim közösségnek – és hozzájuk kapcsolódóan az ún. Iszlám törvénynek – a könyvemben.

63 A történelmi vonatkozásokhoz kapcsolatosan (főbb korszakok) lásd a többször idézett tanulmányt és az abban hivatkozott szakírókat, ROSENBERGER, Sieglinde: Politik und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 449-469. oldalak, a fentiekhez különösen is a 454-455. oldalak.

az együttműködő-kapcsolódó viszony elismeri a vallási közösségek társadalmi jelentőségét, számol velük és szervezeti jogokat is biztosít a számukra. Mindez jogokat és támogatást jelent a mindennapokban. Megjegyzem: a magyar gyakorlathoz hasonlóan a politika (állam) úgy véli, hogy nem elég a vallásszabadság jogát deklarálni, az államnak e jogok érvényesülése érdekében feladatai, kötelezettségei vannak.

Egy biztosnak tűnik: a modernitásban a politika és a vallás két külön szféra, mégis, a politikai pártok számolnak a vallásokkal, még akkor is, ha a vallások ereje, a vallási közösségek politikai befolyása csökkent az utóbbi időkben Ausztriában.⁶⁴ A döntő azonban mindig a konkrét helyzet, az általam hivatkozott kötet vizsgálata is ez mutatja: a kormányösszetétel és az abban képviselt politikai pártok meghatározóak a viszony konkrét jellegében, szerveződésében.⁶⁵ A döntő azonban a kölcsönösség, méghozzá abban az értelemben, ahogyan azt Dorothée Nève a saját koncepciójában bemutatja: a vallások hatással vannak a politikára, a politika pedig a vallásokra – még liberálisnak mondott demokratikus viszonyok között is („liberális-demokratikus” a pontos szóhasználat a szakirodalomban).⁶⁶ Mindez azonban a korábban megfogalmazódott elvek⁶⁷ alapján, annak keretében.

64 Ezzel kapcsolatban lásd a Rosenberger-tanulmány 449. oldalát.

65 ROSENBERGER, Sieglinde: Politik und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vieltal religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 451. oldal. Ilyen értelemben a baloldali erők szekuláris megközelítése – a párbeszéd megtartása mellett –, és például az VPÖ „barátibb” egyházpolitikája csak irányokat jeleznek, a konkrét összetétel – akár a személyek szintjén is – a meghatározóbb.

66 ROSENBERGER, Sieglinde: Politik und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vieltal religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 452. oldal. Lásd például adott esetben – most csak a vallások oldaláról nézve e befolyást – az alkotmányjogi vonatkozásokat, a vallási közösségek törvényekkel kapcsolatos véleményezési lehetőségét, a közösségeknek a különböző társadalmpolitikai kérdésekben elfoglalt pozícióit, választói magatartást befolyásoló erejüket vagy éppen a vallási közösségek diakóniai munkáját. Vallás és szavazói magatartáshoz kapcsolódóan lásd a Függlék Zulehner-féle táblázatát.

67 Lásd például a Mariezalli Kiáltványt vagy éppen a laikusok körében

II.3. A vallási közösségek jogállása

E fejezethez kapcsolódóan az állami egyházjog azon szeletét vizsgálom, amely a közösségek szabályozását írja le – azaz, a közösségek elismertése a jogorvoslattal együtt, illetve a közösségek számbavétele a célom.

Az osztrák Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) alaptörvényénél az alapjogok vallási vetülete szempontjából fontosabb az 1867-es StGG (Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger), amelyre alkotmányerejű törvényként tekintenek Ausztriában (lásd különösen is a 14-17. szakaszait). Talán itt érdemes megemlíteni, hogy a vallás fogalma nehezen definiálható, és nem csak teológiai/vallástudományi megközelítésben, de jogi értelemben is igaz ez a megállapítás. Európában több országban – így Ausztriában is – a megközelítésnek – természetesen – keresztény háttere van. Ezek a megközelítések (Isten léte, szervezeti és teológiai (tartalmi) kérdések más világvallásoknál vagy „kisebb” közösségeknél nem mindig értelmezhetők; arról nem is beszélve, hogy újabban például az ateista „vallást” is vallásként definiálják egyesek.) A releváns jogforrások „szétszórtsága” és viszonylagos kuszasága sem segíti elő a tisztánlátást. Fontos, hogy „az állam és a vallási közösségek közötti viszony jogi kereteit, valamint az egyes személyek vallásszabadságának perspektíváját ma döntően az alapjogok alakítják.”⁶⁸ Így az egyértelműség leginkább azokban a szabályozásokban mutatkozik meg, melyek nemzetközi szerződésben vannak rögzítve, így például az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE), amelyhez Ausztria 1958-ban csatlakozott. Lásd továbbá a Bundeskanzleramt „Rechtsgrundlagen”

megfogalmazódott szabad egyház szabad társadalomban elvének alpjáról induló elgondolásokat (Heinrich Drimmel miniszter is e gondolatnak volt a híve a II. világháborút követően), melyek a vallás kisajátítása ellen hatnak – legalábbis Pötz megközelítésében.

68 Lásd: SCHIMA, Stefan: Recht und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 427-447. oldalak, az idézett résszel összefüggésben különösen is a 427-428. oldalakat.

(Verfassungs- und Unionsrechtliche Grundlagen im Bereich des Religionsrechts) anyagát, benne – többek között – a fentebbi jogforrások mellett a Staatsvertrag von Saint-Germain 63. cikkét, illetve az alábbi anyagot: Grundrechte in Bezug auf Religionsausübung.⁶⁹ A 63. cikkel kapcsolatban a legfontosabbak: Ausztria kötelezettséget vállal arra, hogy minden lakosának teljes és átfogó élet- és szabadságvédelmet biztosít, tekintet nélkül a nemzetiség, nyelv, faji vagy vallási különbségekre. Mindenkinek joga van bármely hit, vallás vagy felekezet szabad gyakorlásához, követéséhez, nyilvánosan és magánéletben – amennyiben ezek gyakorlása nem összeegyeztethetetlen a közrenddel vagy a közérkölcsökkel.

Ma Ausztriában a vallási közösségek három csoportjáról beszélhetünk. Az első csoportba az ún. jogilag elismert vallások (egyházak és vallási közösségek) tartoznak. Léteznek továbbá az ún. *állami nyilvántartásba vett vallási közösségek*; továbbá a vallási közösségek egyesületi formában is működhetnek.

Az első csoportba az ún. jogilag elismert vallások („Anerkennte Kirche”, egyházak és vallási közösségek) tartoznak. Jelenleg 16 ilyen közösség működik Ausztriában. Ezek a következők: Ausztriai Iszlám Alevita Közösség, Ókatolikus Egyház, Ausztriai Örmény Apostoli Egyház, Ausztriai Ágostai és Helvét Hitvallású Protestáns Egyház (református és evangélikus felekezetek együtt), Ausztriai Egyesült Metodista Egyház, Szabadegyházak Ausztriában, Ausztriai Ortodox Egyház, Ausztriai Iszlám Vallási Közösség, Izraelita Vallási Közösség, Jehova Tanúi Ausztriában, Római Katolikus Egyház, az Utolsó Napok Szentjeinek Egyháza Ausztriában, Kopt Ortodox Egyház Ausztriában, Új Apostoli Egyház Ausztriában, Osztrák Buddhista Unió és a Szír Ortodox Egyház Ausztriában.⁷⁰

69 Grundrechte in Bezug auf Religionsausübung, forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein_austritt_und_religionen/Seite.820011.html

70 Forrás: Religion in Austria. Overview of the religious societies recognised in Austria. Federal Chancellery, Vienna. 2001. 8-56. oldalak. A fenti közösségek

II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN

Egy vallási közösség akkor nyerhet elismerést (feni szintűt), ha legalább húszéves fennállással rendelkezik, ebből 10 évet szervezeti formában, és legalább 5 évet, mint jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség (felekezet) működik, a hívek száma pedig eléri az osztrák népesség legalább két ezrelékét (több mint 16.000 főt).

A fentiekén túl létezik tíz ún. *állami nyilvántartásba vett vallási közösség* (vallási felekezeti közösség),⁷¹ továbbá a vallási közösségek egyesületi formában is működhetnek a 2002. évi Egyesületekről szóló törvény alapján (VereinisG). Ilyen egyesületként működik például a Szciantológia Egyház Ausztriában.⁷²

A fenti „listák” jogi alapja:⁷³ 1998 óta két, 2002 óta három különböző

közjogi jogi személyiséggel (*öffentlich-rechtliche Rechtspersönlichkeit*) rendelkeznek: az elismert egyházak vallási, szociális, kulturális közfeladatokat látnak el. Az állami nyilvántartásba vett vallási közösségekhez képest „többletjogok” illetik meg őket, így pl. az iskolákban történő hitoktatás vagy éppen a szervezett lelki szolgálat terén a kórházakban, a hadseregben és a börtönökben. (A hitoktatás terén egyes közösségek együtt működnek, így például a két protestáns felekezet, melyek hitvallási közösséget nem alkotnak, de több dologban egyként (együtt) dolgoznak.)

71 E közösségek (felekezetek) a következők: Régi Alevita Közösség Ausztriában, Bahái Vallási Közösség Ausztriában, Ausztriai Keresztény Közösség – Mozgalom a Vallási Megújulásért, Hindu Vallási Közösség Ausztriában, Iszlám-Síta Vallási Közösség Ausztriában, Hetednap Adventisták Egyháza, Ausztriai Egyesítési Egyház, Ausztriai Szikh Vallási Közösség, Egyesült Pünkösdi Egyház Ausztriában és az Isten Pünkösdi Egyháza Ausztriában. Lásd: Religion in Austria. Overview of the religious societies recognised in Austria. Federal Chancellery, Vienna, 2001. 62-63. oldalak.

72 Lásd az amerikai külügy 2019 Report on International Religious Freedom Ausztriával kapcsolatos jelentését: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/AUSTRIA-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf> (Letöltés 2022.06.01.) De egyesületként működik a Sahaja Jóga és a Krisna-tudatú Hívők Nemzetközi Közössége is. Ez utóbbihoz lásd: <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/austria/>

73 A fent írtak jogi hátteréhez lásd az alábbi oldalt: https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein_austritt_und_religionen/3/Seite.820019.html Különösen is az Anerkennungsgesetz (AnerkG) és a

jogi formában működhetnek az egyházak. Az első csoportba azok a közösségek tartoznak, amelyek állami elismerésben részesülhetnek az 1874. évi AnerkennungsG alapján (Törvény a vallási közösségek törvényes elismeréséről). Az elismerés formája rendelet, a nagy „történelmileg elismert” egyházakra azonban a Szentszékkel kötött megállapodás, illetve a külön törvények az irányadók. Az elismert egyházak közjogi jogállással rendelkeznek. Az 1998-as BekGG (amely törvényre kétféle fordításban is szoktak hivatkozni, a német terminológiát követve, leggyakrabban azonban: Felekezeti közösségekről szóló törvény) az el nem ismert egyházak új kategóriáját vezette be: a felekezeti (vagy vallási) közösséget, amely magánjogi jogi személyiséggel rendelkezik. Az ilyen jellegű közösség bejegyzésére akkor van mód, ha a közösség legalább 300 taggal rendelkezik. Az állam ezeket a felekezeteket is elismeri, azzal a kikötéssel, hogy ezek a csoportok nem kaphatnak állami anyagi támogatást (pl. az oktatás területén).⁷⁴

Bekanntnisgemeinschaftengesetz (BekGG) rendelkezéseit, valamint a nagyobb közösségek tekintetében a felsorolást, az egyes közösségekhez kapcsolódó törvényekkel együtt. Érdemes Richard Potz legfrissebb összefoglaló tanulmányát is ideidézni, aki a jogszabályok három, illetve négy hullámáról beszél: a „régebbi korok” szabályai, az 1960-as évek törvényei (lásd például a protestánsok helyzetét szabályozó törvényt, ProtestantG), az 1990-es évek fejleményeit (így például BekGG vagy a szektafigyelő szolgálat megalapítását) és az új évezred fontos törvényeit, benne az izraelita és a muszlim közösség helyzetét rendező törvényeket. Minderről lásd POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 435-437. oldalak. Fontos az alapjogok garanciája is, benne a „világnézet” szabadsága és a lelkiismeret szabadsága – mindez akár az oktatásban, a képzésben való bizonyos gyakorlatok megtagadásának a jogi alapját is jelentheti. Ilyen értelemben nem csak a vallás speciális.

74 Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni a Hetedanapi Adventisták ügyét, illetve konkrétan a C-372/21. sz. | Freikirche der Siebenten-Tags-Adventisten in Deutschland ügyben hozott bírósági döntést. Ennek a fenti vonatkozáshoz kapcsolódó lényege: az állam által a felekezeti magániskoláknak nyújtott támogatások lehetnek kizárólag az érintett tagállam által elismert egyházak és vallási közösségek számára fenntartva.

Ami a feltételeket illeti, számszerűsítve: a vallási közösségek jogi személyiségéről szóló 1998. évi 19. törvényt (Felekezeti közösségekről szóló törvény) 2011. július 7-én módosította az osztrák Parlament. A változtatásra az osztrák Alkotmánybíróság és az Európai Emberjogi Bíróság által megfogalmazott, egyéni vallásgyakorlási jogokra vonatkozó kritikák miatt volt szükség. A törvényt módosítás révén a 11. § paragrafusban eddig meghatározott feltételek könnyítésre kerültek és újabb elismerési lehetőségekkel/feltételekkel egészültek ki. A törvényt módosítás hatálybalépését követően így egy vallási közösség akkor nyerhet elismerést, ha legalább húszéves fennállással rendelkezik, ebből 10 évet szervezeti formában, és legalább 5 évet, mint e törvény szerinti jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség működik vagy szervezetenként és tanításában egy már legalább 100 éve nemzetközileg működő vallási társasághoz tartozik, amelyik Ausztriában legalább 10 éve szervezett formában működik vagy szervezetenként és tanításában egy már legalább 200 éve nemzetközileg működő vallási társasághoz tartozik és a hívek száma eléri az osztrák népesség legalább két ezelékét (több mint 16.000 főt).

Zárásként – ezen alfejezethez, az elismertetés és a jogorvoslat ismertetése után – néhány szó röviden a nagyobb közösségekről.⁷⁵

A Római Katolikus Egyház – bármelyik statisztikát is vesszük alapul – Ausztria legnagyobb vallási közössége. De nem csupán ekként értelmezhető az egyház: a katolikus felekezet az ország legnagyobb

75 A nagy Nomos-kötet a kisebb közösségeket és az iszlám közösségeket is részletesen tárgyalja, minegyiket 4 és kb. 16-17 oldal terjedelmében. Ezek az oldalakon mindent megtudhatunk róluk, így például a jazidikről, akik Ausztriában – Németországhoz képest – kisebb létszámban vannak jelen, de két egyesületük is van; vagy éppen bahái vallás (Perzsa földön született „egyesítő vallás”) követőinek eredetéről, arról, hogy 1955 és 1975 közötti iráni diákok honosították meg e különleges vallást Ausztriában, majd az 1980 után Iránból menekültek hozták magukkal a hitüket. Olvashatunk még a szikhekről, buddhistákról, hindukról és más közösségekről is. Lásd: LEHMANN – REISS: *Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich*. Nomos. 2022. A kötet összesen 22 (!) közösség ausztriai helyzetéről ad részletes tájékoztatást.

„nem kormányzati” intézménye is: 3.000 plébániával, 192 vallási kongregációval, számos iskolával, kórházzal és szociális intézménnyel, sokszínű laikus szerepvállalással,⁷⁶ valamint több ezer egyházi épületével – köztük neves és jól ismert kolostorokkal – Ausztria társadalmi és kulturális életének gerincét adja e keresztény közösség.⁷⁷ Az utóbbi évtizedekben azonban a szekularizáció és a vallási pluralizmus a közösség tagságának folyamatos csökkenését hozta magával – ez jól látszik a legutóbbi felmérésekből is. Nagy kihívást jelent mindez a katolikus közösség számára. Mindezt az 1970-es évek előtti helyzettel összehasonlítva szomorú látni. 1970 előtt (a II. világháború utáni két és fél évtizedben) virágoztak a katolikus (római) közösségek – mindez az aktivitásban is tetten érhető volt: az egyházmegyék többségében 50 százalék feletti volt a rendszeres templomlátogatási arány, 1960-ig pedig a házasságkötések szinte 100 százalékban templomi esküvőt is jelentettek, a temetések 90 százaléka pedig egyházi temetés volt.⁷⁸

A II. vatikáni zsinat (1962-1965) nyomán Ausztriában átfogó reformok történtek a liturgiában, pl. a népnyelv használata az istentiszteleteken. Megnőtt a laikusok szerepének a jelentősége; a jelenlegi 45.000 plébániai tanácsból 30.000 közvetlenül választott és e testületekben a nők alkotják a többséget. Megváltozott a papokról alkotott felfogás is, új szerepek jelentek meg (ma több mint 700 diakónus szolgál az egyházban), nőtt a laikusok teológiai képzésének fontossága (a papok munkáját nagyszámú főállású, fizetett laikus is segíti – lelkipásztori

76 Ami már korábban is reformokat, a laikusok szerepének – köztük a nőké – erősödését jelentette.

77 A jól ismert bécsi vagy éppen „vidéki” helyszínek (Melk, Mariazell, Salzburg katolikus öröksége) mellett a kevésbé ismert, de a kulturális örökség szempontjából szintén lényeges központokra – így például Nebensee vagy éppen Maria Taferl, Klosterneuburg – is lehet és kell is gondolni.

78 POLAK, Regina – WUTHE, Paul: *Katolische Kirche*. In: LEHMANN – REISS: *Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich*. Nomos. 2022. 99-117. oldalak.

II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN

szolgálatot végezve; a 2020-as évben összesen 1455-en voltak ilyenek, akik közül 883 nő és 572 férfi), továbbá a nőknek engedélyezték, hogy teológiát tanítsanak az egyetemeken. Általában elmondható, hogy ebben az időszakban aktív plébániai élet volt.⁷⁹

Néhány további adat és elgondolkodtató sor a római katolikus egyház mai helyzetéhez kapcsolódóan.⁸⁰ Egy 2015-ös tanulmány szerint a plébániákon 354.000 ember végez önkéntes munkát. Az egyházak ilyen értelemben is fontosak.⁸¹

Fontosak az ún. „idegen nyelvű plébániák” is, vagyis azok a missziók és plébániák, amelyekben a külföldről érkező katolikusok anyanyelvi misén vehetnek részt. Minden osztrák egyházmegyében van ilyen plébánia; csak a bécsi érsekségben 26 ilyen plébánia van, és a bevándorló katolikusok száma már a tagok egyharmadát teszi ki.⁸²

79 POLAK, Regina – WUTHE, Paul: Katholische Kirche. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 101-106. oldalak. A katolikus honlap adatai szerint: a plébániai hálózat 3000 plébániát és 8000 templomot és kápolnát foglal magában, ezekben 3900 pap és 750 állandó diakónus látja el a lelki szolgálat feladatait.

80 A fontosabb szervezeti, történeti adatok megtalálhatóak a www.katholisch.at egyházi honlapon (így például azt is, hogy az osztrák egyházmegyék vagy a bécsi egyházi tartományhoz (Bécs, Eisenstadt, Linz, St. Pölten), vagy a salzburgi egyházi tartományhoz (Salzburg, Feldkirch, Graz-Seckau, Gurk-Klagenfurt, Innsbruck) tartoznak. Azaz, Bécs és Salzburg főegyházmegyék). Fentebb néhány sajátos szempontot emelek ki. A szervezeti dolgokkal kapcsolatban nem beszélek arról – az egyébként fontos – tényről, hogy a katolikus közösséghez tartoznak a görögkatolikusok is és a még „keletibb” keleti katolikusok, akik közül sokan a Közel-Kelet háborúi miatt érkeztek Ausztriába (káldeusok, maroniták, a szír-malabár és a szír-malankár katolikus egyházak, az örmény katolikusok, valamint a kopt katolikus és a szír katolikus egyházak hívei). A könyvben a friss Nomos-kötet számaait hozom, de az egyház hivatalosa honlapján még aktuálisabbak a számok – minimális eltéréssel az általam írtakhoz képest.

81 Mindez jelenti a vallási élet szervezését, a kultúra és a szokások ápolását, valamint a szociális és oktatási munkát. Lásd i.m. 104. oldal.

82 Lásd i. m. 104. oldal. A fentiek mellett vannak az őshonos közösségek plébániái, pl. magyar vagy éppen horvátajkú közösségek.

Meg kell említenünk a komoly rendi, kolostori közösségi hálózatot is. 192 vallási szerzetesrendrend működik.¹³ Ezek közül 106 női és 86 férfi rend. Ezen közösségek közül többen a lelkipásztori, liturgikus és prédikációs kötelezettségeiknek túl az egészségügyben és az oktatásban is részt vesznek: a 23 rendházi kórház közel 35.000 munkahelyet teremtett (a kórházak ötöde ilyen jellegű egyházi „magánkórház”). A közösségek által működtetett 235 egyházi iskolában pedig összesen 52.118 tanuló jár.⁸³

Többször hangsúlyoztam az erős szekularizációt. Ennek – a korábban is említett számoknak – az ellenére a vasárnapi miséken viszonylag sokan vesznek részt. Úgy tűnik, hogy a kevesebb tagon belül az aktívak arányban és elkötelezettségben „erősebbek”. Vasárnaponként 500.000 hívő vesz részt az alkalmakon.⁸⁴ Az ORF regionális rádióállomásain keresztül pedig több mint 700.000 ember hallgatja a liturgiát – ezzel az egyik leghallgatottabb rádióadás a vasárnaponkénti miseközvetítés.⁸⁵ Az ORF-nek amúgy is értékes műsorai vannak – túl a misék, istentiszteletek közvetítésén (évente legalább 17 alkalommal), így például az Orientierung (hírek a vallások világából), a Kreuz und Quer, a Feierabend (keresztény ünnepna-

83 Lásd i. m. 104-105. oldalak. A rendek továbbá 28 oktatási és lelkigyakorlatos házat működtetnek. Fontos a „laikus apostolkodás” is és e mozgalmak történelmi gyökerei – lásd az idézett könyv fentebb idézett oldalán soron következő bekezdéseit.

84 I.m. 106. oldal. Más Nyugat-Európai országokban, így például az Egyesült Királyságban ez a szám már régen 3 százalék alatti. Nálunk, Magyarországon a heti misére/istentiszteletre járók aránya 4 százalék (Rosta Gergely adata, 2011).

85 E statisztikában nincs benne az a szintén jelentős katolikus „hozzájárulás”, amit a nehéz élethelyzetekben nyújtott lelki segítség – például a kórház- vagy börtönlelkészség, a katonai lelkészség (önálló katonai ordinariátus) vagy a katolikus és evangélikus egyházak által kínált telefonos lelkisegítség jelent. Így például: a 142-es telefonszám éjjel-nappal ingyenesen elérhető és csak a bécsi érsekségen évente 35.000 hívás érkezik erre a számra, amely a 2020 tavaszi járvány idején 50 százalékkal emelkedett. I.m. 106. oldal.

pokon vetített portréműsor). Továbbá a Religionen der Welt (nem keresztény vallásokról szóló műsor) és a Was ich glaube; ez utóbbi egy igazán színes műsor, embereket és egy-egy témát bemutatva ad lelki táplálékot, heti „útravalót”.⁸⁶

Fontos a szociális, segítő munka is, a diakónia. Katolikus vonalon ezt testesíti meg a Caritas, amely az I. világháborút követően jött létre, amely ma is hathatósan segít a rászorulókon, 16.000 munkatárssal és több mint 50.000 önkéntessel. Természetesen a helyi plébániákon is sok önkéntes tevékenykedik a szociális területen.⁸⁷ Az egyházak – miként azt már fentebb is említettem – erőteljesen jelen vannak a kórházi gyógyító munkában is. 500.000 fekvőbeteget és közel 1,5 millió járóbeteget látnak el, fontos a Caritas Socialis hospice munkája vagy éppen a bécsi Barmherzige Brüder (Irgalmasrend) „szegények”, hajléktalanok kórháza.⁸⁸

A protestáns vonatkozásban az Evangélikus Egyházzól (evangélikus A. u. H. B. közösség) írok. Az Evangélikus Egyház A. B. (Augsburgi hitvallás) az osztrák evangélikus egyház lutheránus ága (evangélikus-lutheránus), amely a kinti evangélikus gyülekezetek legnagyobb részét alkotják, 191 gyülekezettel, és mintegy 265.000 taggal (2020-as adatok). A református ág (H. B., Heidelbergi hitvallás), amely a svájci reformációra nyúlik vissza, mintegy 12.000 hívőt foglal magában (2020-as adatok), akik kilenc egyházközösségbe

86 Lásd az ORF műsorkínálatához: <https://religion.orf.at/v3/tv/stories/topstory/> A rádió rendkívül széles kínálatához kapcsolódóan lásd: <https://religion.orf.at/v3/radio/stories/topstory/> A rádióban (ORF) összesen 14 műsort találunk a Reggeli gondolatokról a vasárnapi istentiszteletekig.

87 Fontos még a Katolikus Akció és annak adománygyűjtő akcióis.

88 Számos más betegcsoport (például demensék, szklerózis multiplexben szenvedők) betegei esetében nyújtanak magas szakmai színvonalon segítséget az egyházi kórházak. Lásd: I.m. 107-108. oldalak. Továbbá: a Máltai Lovagrend 2200 önkéntessel gondoskodik az idősekről, a betegekről és a gondozásra szoruló emberekről; szolgálatuk része a bécsi, a tiroli és a stájerországi sürgősségi szolgálatnak, amely a 144-es segélyhívószámon keresztül érhető el.

szerveződnek.⁸⁹ Az ún. szabadegyházakkal ellentétben az evangélikus egyház(ak) népegyháznak tekintik magukat, és a római katolikus egyházhoz és az ortodox egyházakhoz hasonlóan a gyermekkeresztséget (csecsemőkeresztséget) gyakorolják. Ez magyarázza a kisebb számú gyülekezettel rendelkező közösségek jóval magasabb arányát (hívek, tagok tekintetében) a szabadegyházakhoz képest. Az evangélikus közösséghez tartoznak a metodisták is. Az Ausztriában működő evangélikus-metodista közösség a Wesley-féle metodisták követőinek 1870 óta tartó bécsi missziós munkájára vezethető vissza. Bécsben és Grazban már a 19. században is alakultak gyülekezeteik. A mai Evangélikus Metodista Egyház (EMK) tíz gyülekezetben éli az életét, mintegy 1500 hívő taggal, önálló vallási közösségként 1951-ben ismerték el őket.⁹⁰

Ami az evangélikus (e helyen főként az A. B. és a H. B.) közösség elismertségét illeti: csak a legújabb időkben válhatott egyenrangúvá a katolikus közösséggel.⁹¹ Az evangélikusokat csak II. Józseftől (1781) túrték meg hivatalosan, engedélyezték számukra, hogy saját plébániát alapítsanak, imaházakat és iskolákat építsenek. Később az 1861-es protestáns pátenstette lehetővé először, hogy az evangélikusok legalább elméletileg egyenlőséget élvezzenek, azonban csak az 1961-es Protestáns törvény⁹² hozta létre a teljesen szabad egyházat

89 Azaz, mindössze 9 – magyar szóhasználattal – református gyülekezet van egész Ausztriában! Érdekesség: 1956-ot követően közel 20 református közösség volt rövid ideig Ausztriában, többségük magyar menekültekből alakult közösség. További érdekesség az evangélikus közösséghez kapcsolódóan: az evangélikus metodista egyház (EMK) mintegy 1500 hívőt számlál tíz gyülekezetben. A fentiekhez lásd HINKELMANN, Frank: Evangelische Kirche. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 135-148. oldalak, a fenti számokhoz a 135-136. oldalakat.

90 I.m. 137-138. oldalak. Korábban az üldöztetés volt a részük, így például gyűléseiket betiltották.

91 Az ellenreformáció idején egyes kutatások szerint 200.000 ember volt kénytelen elhagyni a mai Ausztria területét az evangélikus hite miatt.

92 Lásd az 1961-ben elfogadott ún. Protestáns törvényt (Az Evangélikus Egyház

– egy szabad államban –, igaz, a római katolikus egyház egyfajta dominanciája bizonyos pontokon megmaradt. Talán e szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy a közösség a 19. és 20. század folyamán több növekedési hullámot is megélt, és az 1950-es évek elején – ha a reformáció korát nem számítjuk, amikor is a mai Ausztria területének bizonyos részein a lakosság 90 százaléka evangélikussá lett – 429.000 taggal elérte létszámbeli csúcspontját.⁹³ Ezt követően – a katolikus közösséghez hasonlóan – az 1960-as évektől következtek a csökkenés évtizedei.⁹⁴

A két egyház nem hitvallási/felekezeti vagy igazgatási egységben jár el. Ennek ellenére számos területen szorosan együttműködnek. „A közös érdekű kérdések védelmére” hozták létre a „Protestáns Egyház A. B. és H. B.” nevű testületet,⁹⁵ amely a két egyházból áll. E struktúra „parlamentjeként” az „Általános Zsinat” szolgál, amelyet az Evangelischer Oberkirchenrat A. B. und H. B. mint végrehajtó bizottság segít.

Néhány sajátosság e közösséggel (evangélikus-lutheránusok és reformátusok) kapcsolatban is, amiket fontosnak tartok kiemelni.⁹⁶

külső jogviszonyairól szóló törvény). Forrás: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009255>

93 I.m. 136. oldal.

94 Ehhez kapcsolódóan lásd Hinkelmann adatait (137. oldal): az 1960-as évektől kezdve az egyház szekularizációja következtében az egyre csökkenő egyháziasság az egyházból való kilépés folyamatában is tükröződik, ami a taglétszám csökkenését jelenti. 2019-ben összesen 3087 (2020-ban 2195) felvétel és kereszttelés történt, az összesen 9326 (2020-ban 8898) kilépéssel és temetéssel szemben.

95 Verfassung der Evangelischen Kirche A.u.H.B. in Österreich, forrás: <https://www.kirchenrecht.at/pdf/39212.pdf>

96 A közösségek felépítésével, a tagok földrajzi elhelyezkedésével kapcsolatos sajátosságokkal – így például, hogy az evangélikusok legnagyobb arányban Burgenlandban élnek, de közel 47.000 protestáns él Felső-Ausztriában is – kapcsolatos adatokat lásd az egyház honlapján: <https://evang.at/english/protestants-in-austria/> Fent – a könyvben – a könnyen megtalálható és elolvasható alapadatokon túli jellemzőkről, tendenciákról és érdekességekről írok.

Az első a „demokratikusság”. A gyülekezet és annak tagjai az evangélikus egyházi élet középpontjában állnak – szervezeti és teológiai értelemben egyaránt. Adott egyházközség tagjai választják a tanácsot és a presbitériumot, választják meg lelkipásztorukat, és döntenek a gyülekezet vallási életének alakításáról és formálásáról is.⁹⁷

Fontos a Szentírás és a hívő kapcsolata – a megszólításra adott egyéni válasz. Ez a protestáns gondolkodásban, hívő és Isten kapcsolatában megkerülhetetlen.

És fontos az egyetemes papság elve. Ez akár még a tanítással, a látással összefüggésben is igaz⁹⁸ – igaz, vannak „központi”, egyház megnyilvánulások, etikai, szociáletikai jellegű tanítások, de úgy látom, hogy a protestáns világ e tekintetben is sokszínű; gyakran egyéni vélemények vannak a központi „ajánlások” mellett. Ez a fajta sokszínűség a teológiában is megmutatkozik – vannak hagyományosabb, „konzervatív” közösségek (így például az evangélikus-lutheránus gyülekezeteken belül Felső-Ausztriában), és vannak – Ausztria más részein – inkább liberálisnak, progresszívnek nevezhető közösségek. Mindez olyan kérdésekben is megnyilvánul, mint az LMBTQ-ügylek

Az „alapadatok” közül a legfontosabbak: „az ausztriai protestánsok (lutheránus egyház 265.000 fő, református egyház 12.000 fő) együttes tagsága a több mint 8 milliós osztrák lakosság közel 3%-át teszi ki. Az evangélikus egyház (A. B.) hét egyházmegyére tagozódik, amelyek élén egy-egy szuperintendens áll. Az egyházközségek száma összesen 200. A protestánsok legmagasabb aránya Burgenland tartományban található (10,5 %). Erős protestáns jelenlétet találunk Karintiában és Felső-Ausztriában is. Közel 47.000 protestáns él Felső-Ausztriában – ez a protestánsok legnagyobb koncentrációja egy adott területen. Kilenc egyházközség tartozik a református H. B. egyházhoz.” Forrás: <https://evang.at/english/protestants-in-austria>

97 I.m. 138. oldal. Fontos a paritás is, ami az egyházszervezet egészén (minden szinten) végighúzóódik, a „világiak” szerepének fontosságával. Az utóbbiak teljesen egyenértékűek a lelkészekkel – sok esetben a szerepüket tekintve is; számos gyülekezeti feladatban együtt dolgoznak a lelkészek és a „laikusok”.

98 Ahogy a hit megélésnek is különböző formái lehetnek; az emberek különbözőképpen élik meg a hitüket.

világa – lásd például az azonos neműek egyházi esküvőjének a kérdését, illetve e párok templomi megáldását.⁹⁹

Összességében elmondható, hogy az evangélikus közösségek sokszínűbbé váltak; teológiai, kegyességi értelemben, de a gyülekezeti tagok háttérét tekintve is – így például a menekültekkel való foglalkozás, az ő megsegítésük vagy éppen a külföldről érkezettek gyülekezetekbe történő integrációja is ebbe az irányba hatott. Mindez a gyülekezeti életet is átalakította – új elemek jelentek meg a közösségek életében, így például tolmácsolás a liturgiában, közösségi programok szervezése az integráció elősegítése érdekében (akár nyelvtanfolyamok), közösségi tér kialakítása az érkezettek találkozására.¹⁰⁰ A közösségek „nemzetközivé” válnak – azt hiszem, hogy nincsen ebben semmi rendkívüli; a keresztény közösségeket kezdettől fogva a befogadás jellemzi, már az indulásnál is így volt ez (vegyes gyülekezetek Rómában stb.). Krisztusban nincs zsidó és görög – akkor –, és ma sincsenek ilyen jellegű különbségek – Krisztusban.

Fontos megemlíteni azt is, hogy míg a dogmatikai különbségek a három ausztriai evangélikus egyház között csekélyek – bár vannak nem elhanyagolható különbségek –, addig a szervezeti különbségek nagyok.¹⁰¹ Ennek ellenére a három evangélikus közösség bizonyos

99 Ez a gyakorlat az evangélikus-lutheránus közösségekben néhány éve gyakorlat – a gyülekezeti autonómia része a döntés –, míg a reformátusok esetében 1999 óta (!) van erre lehetőség.

100 Az A. u. H. B. Evangélikus Egyháznak jelenleg nyolc más nyelvű és származású gyülekezete is van, ezek: afrikai, koreai, finn, ghánai, japán, svéd, tajvani és magyar, valamint két ún. nemzetközi gyülekezet is működik az egyház keretein belül Salzburgban és Bécsben. Lásd i.m. 140. oldal.

101 Lásd az idézett mű 141. oldalát. A két nagyobb közösség szervezeti struktúrájában valóban vannak eltérések (a mögöttes elvben is), ennek ellenére – kívülről – számomra ezek a különbségek nem tűnnek áthidalhatatlannak. Annál is inkább sem, mert az evangélikus Főtanács és a református zsinati struktúra ha más is, valójában mindkettőben fontos a világiak (laikusok) jelenléte, a közös ügyekre szerveződve pedig egyházi alkotmány köti össze a két közösséget közös érdekeik védelmében, hozzá (szervezetként) a közös Evangélikus Főtanács

területen együttműködik – így például kimondottan szoros az együttműködés az evangélikus egyház A. B. és H. B. valamint a metodista közösség között a diakóniában, a hitoktatásban (ezt mindhárom evangélikus egyház közösen végzi), a kórházi betegek, az idősek és katonák lelkipásztori ellátásában, valamint a lelkészek (tovább)képzésében.

Végezetül néhány szó a diakóniáról – amiben a protestáns közösségek is rendkívül erősek. A Diakónia Ausztria 1968-ban alapult az ún. Belső Misszió utódjaként, utódszervezeteként. Ma körülbelül 600 helyszínen – köztük 7 kórház – tevékenykedik, különböző szociális területeken.¹⁰² 9000 főállású alkalmazottal és 3000 önkéntessel 315.000 embert gondoznak.¹⁰³ A Diakóniában működő szervezetek,

A. u. H. B. formációval. Persze, ez a külső szem – lelkészekkel beszélve azt érzékelttem ugyanakkor, hogy a közösségek alapvetően ragaszkodnak a saját gyökereikhez, identitásukhoz – ami érthető és véleményem szerint helyes is –, így a teljes „egyesülés” nem megvalósítható – ahogy nálunk Magyarországon is csak néhányak álma egy közös „Protestáns Egyház”. Az evangélikus közösségek szervezeti felépítésével és a nemzetközi kapcsolataikkal összefüggésben lásd a hivatkozott tanulmány 141. oldalát, illetve a közösségek honlapjait. Lásd külön a metodista közösséget is, amelynek világszerte valamivel több tagja van, mint a lutheránus egyháznak, de Ausztriában 1500 tagjával a kis egyházak közé tartozik. Az evangélikus egyházi honlapról a legfontosabbak – amelyek a két nagyobb közösség esetében inkább a hasonlóságot hangsúlyozzák egyébként a hivatkozott Nomos-kötettel ellentétben – a következők: „Mindkét egyház felépítése meglehetősen hasonló. Mindkettőnek van egy zsinata, mint legfőbb irányító szerv, egy kis végrehajtó bizottsággal (Oberkirchenrat A.B. és Oberkirchenrat H.B.). A lutheránusok legfőbb egyházi képviselője a püspök. A református egyház esetében a Landessuperintendentens (egész Ausztria szuperintendentense) tölti be ezt a tisztséget. Mindkét egyház presbiter-zsinati elv/alkotmány keretében működik (azaz a gyülekezetek szintjén a presbitériumok révén, a teljes egyház szintjén a zsinatok révén; a laikusok és a klérus egyensúlyával, demokratikus választási eljárással).” Forrás: <https://evang.at/english/protestants-in-austria/>

102 Így például idősek és fogyatékkal élők számára fenntartott intézmények, diák- és gyermekotthonok.

103 A Diakónia lutheránus, református, metodista, ókatolikus és baptista diakóniai

intézmények elég nagyfokú autonómiát élveznek – decentralizált a szövetség teljes egészében.¹⁰⁴

II.4. Érintkezési felületek állam és egyház között (házasság, temetkezés, oktatás, speciális szolgálatok)

A fenti felvezető, bevezető, alapadatokkal és tendenciákkal bennünket segítő oldalak után a most következő alfejezetben az „érintkezési” felületeket vesszük sorra: azokat, ahol állam és egyház kapcsolódnak egymáshoz vagy ahol az állam mellett – adott esetben az állam helyett – az egyháznak fontos a jelenlétük. A mindennapok része az általuk nyújtott szolgáltatás vagy éppen különleges szolgálatot látnak el – és ily módon kapcsolódnak az államhoz, illetve az állami szerepvállaláshoz. Más érintkezési felületeket – így például a műemlékvédelem kérdését – a kultúra és az (egyház)finanszírozás alfejezetekben tárgyaljuk. Itt a családokat közvetlenebbül érintő kérdéseket, illetve élethelyzeteket vizsgáljuk, mutatjuk be. Ennek praktikus és szerkezeti okai vannak. Az általánosabb témákat, illetve azokat, amelyeknek más jellegű pénzügyi vetületei vannak, később tárgyalom.

Felsorolás szerűen azok a témák, melyekkel itt, ebben az alfejezetben foglalkozunk: egyházi személyek jogállása, speciális munkajogi szabályozás (állami oldalról nézve), titoktartás kérdése.¹⁰⁵ Családjog

intézmények szövetsége, és mint ilyen, a keresztény egyházak közötti ökumenikus nyitottság és együttműködés jó példája. Lásd az i.m. 143. oldalát.

104 Más dolgokról is lehetne még írni, így például, hogy az evangélikus közösségek konkrét célkitűzése, hogy 2040-re a gyülekezeteik „klímasemlegesek” legyenek (ehhez különböző projekteket indítottak, illetve gyűjtik a jogyakorlatokat), de talán a fentiek a legfontosabbak a közösség egésze szempontjából – számos kapcsolódási ponttal az államhoz.

105 Ez utóbbiról csak egy mondat: a lelkészek (nem csak az elismert közösségek lelkészei!) a munkájuk (pásztori, lelkipálosi tevékenységük) során tudomásukra jutott dolgokról hallgatni kötelesek – és ezt az állam is tiszteletben tartja, bármilyen eljárásról is legyen szó. Lásd: POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European

– benne a házasság kérdése –, temetkezés, óvodák és az iskolai hitoktatás. Továbbá: speciális szolgálatok – így különösen is a lelki szolgálat lehetősége kórházakban, börtönökben, hadseregben, rendőrségen belül, illetve az egyházak szolgálata katasztrófa helyzetekben.¹⁰⁶

Az egyházi személyek speciális jogállása tekintetében a mérvadó az, hogy adott közösség kit tekint egyházi személynek.¹⁰⁷

A klérus tagjaként főszabályként a pap/lelkész választható, bármilyen hivatali tisztségre.¹⁰⁸

Mit jelenthet a speciális státus, a személyek felől nézve? Érdeemes a ProtestantG szövegét elővonnunk – példaként. Így például: „az evangélikus egyház belső ügyeit önállóan szervezi és intézi. Vallásfelekezetében és tanításában, valamint igehirdetésében és lelkipásztorkodásában szabad és független, és joga van vallását nyilvánosan gyakorolni. Különösen jogosult arra, hogy belső ügyekben minden tagjára vagy egyes tagjaira nézve, általánosságban vagy egyedi esetekben, önállóan kötelező érvényű utasításokat adjon ki.”¹⁰⁹ Ilyen

Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019.456. oldal. Ez tulajdonképpen az egyén vallásszabadságát védi.

106 Ez a lehetőség közjogi státussal rendelkező egyházak mellett az ún. felekezeteket is megilleti, finanszírozás nélkül azonban (lelkipásztori szolgálat a börtönökben és a kórházakban). E speciális szolgálatoknak teológiai alapját (különösen a rendőrség és a hadsereg esetében) lásd: SCHWENDEMANN, Wilhelm Schwendemann – GOETZ, Bernhard – LAMMER, Kerstin: *Unterwegs in den Wirklichkeiten der Polizei Polizeiseelsorge und Berufsethik der Polizei*. Göttingen. V&R unipress. 2015. „A rendőri pasztoráció az egyházak teológiai alapú politikai társfelelősségéből fakad”, Róma 13, 1-7. versek alapján. (47. oldal).

107 Maguk a közösségek és a vallásgyakorlás is speciális – így például a védelem szempontjából: a vallási szertartás megzavarása miatt akár két év szabadságvesztésre is ítéltető az elkövető, míg az erőszakra való felbujtás még súlyosabb bűncselekménynek számít. Bővebben lásd: POTZ, Richard: *Church and State in Austria*. In: ROBBERS, Gerhard: *State and Church in the European Union*. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 458. oldal.

108 I.m. 456. oldal.

109 Lásd a törvény első pontjait (I-II.). Olvashatunk még a járulékszedési joga-

és ehhez hasonló rendelkezéseket találunk, melyek az egyháziak személye felől nézve is lényegesek.

A lelkészek (nem csak az elismert közösségek lelkészei!) a pásztori, lelkigondozói tevékenységük során tudomásukra jutott dolgokról hallgatni kötelesek – és ezt az állam is tiszteletben tartja, bármilyen eljárásról is legyen szó.¹¹⁰

Speciális védelemben részesülnek a végzett cselekmények¹¹¹ és személyükben maguk az egyháziak is – lásd például a ProtestantG 9. paragrafusát. „Az evangélikus egyház lelkészei a szövetségi törvény vonatkozó rendelkezései szerint lelki feladataik ellátása során az állam védelmét élvezik.” Érdemes mellé tenni a következő paragrafus rendelkezését is: 10. szakasz: „Hivatalos ruhák és jelvények elleni bűncselekmények. Az evangélikus egyház hivatalos egyenruháinak és jelvényeinek jogosulatlan használata és nyilvános meggyalázása ugyanazon jogszabályok szerint büntetendő, mint a katonai egyenruhákkal való visszaélés és nyilvános meggyalázás, kivéve, ha a bűncselekmény más rendelkezés alapján súlyosabb büntetéssel sújtható.” Továbbá, érdekességként: 12. paragrafus (5) „Az állami hatóságok által a protestáns egyház lelkészei ellen folytatott valamennyi büntetőeljárásban kellő figyelmet kell fordítani az egyház és az istentisztelet jó hírére.”¹¹²

sultságról (V. pont), annak a lehetőségéről, hogy belföldön és külföldön más egyházi szervezetekkel együttműködjenek (2. paragrafus) stb. A legfontosabb, egyházi személyeket érintő pontokat a főszövegben hozom – általánosan, más közösségeket is ideértve.

110 Így például a ProtestantG 11. paragrafusa ekképpen fogalmaz: „(1) Az evangélikus egyház lelkészei – az egyébként rájuk vonatkozó rendelkezések ellenére – nem hallgathatók meg tanúként arra nézve, amit gyónásban vagy más módon a hivatali titoktartás fogadalma alatt rájuk bíztak. (2) Az (1) bekezdés rendelkezései az ott említett köztisztviselők polgári peres eljárásban alperesként vagy félként történő kihallgatására is vonatkoznak.”

111 Így például a 13. paragrafus az istentiszteleti cselekmények védelméről beszél – aminek biztosítása érdekében az állami szervek – az egyház kérésére – minden tőlük telhetőt kötelesek megtenni.

112 További érdekességeket találunk ehhez kapcsolódóan a 12. paragrafus egészében.

A törvénytervezeteket az egyházi vezetők véleményezhetik – azt véleményezésre – megfelelő időt hagyva a számukra – megkapják.

Továbbá, fontos téma a kötelező sorkatonai szolgálat ügye. Főszabályként a következőt rögzíthetjük: mentesülnek a katonai szolgálat alól azok, akik jogilag elismert egyházhoz vagy vallási közösséghez tartoznak. A papok, illetve olyan személyek, akik lelkipásztori vagy hitoktatói munkát végeznek (befejezett teológiai tanulmányok alapján). Továbbá: a szerzetesrendek tagjai (miután élethosszig tartó fogadalmat tettek), illetve teológiai hallgatók.¹¹³

A házasság kérdése bonyolult, nehéz kérdés. Vannak állami és teológiai vetületei egyaránt.¹¹⁴ Fontos, hogy állami (jogi) szempontból Ausztriában az esküvő (házasság) „világi ügy” – az állami esküvő (polgári házasság) az állam által elismert, az egyházi esküvőt nem ismeri el az állam. Ilyen értelemben a válás is az állami bíróságok előtt történik (mindez teológiailag természetesen jóval bonyolultabb). A gyerekek vallási, „filozófiai” neveléséről a szülők döntenek.

Ugyanakkor az ellenkezője is igaz – vannak közösségek, ahol olyan (egyházi/vallásilag) érvényes házasság jön létre, amelynek nincsenek állami (jogi) következményei.¹¹⁵ Ezt az utat („alternatívát”) gyakran pénzügyi okok miatt választják az emberek, így például a magasabb anyasággal kapcsolatos támogatások elérése érdekében (egyedülálló anyaként magasabb állami támogatást kaphat a szülő).

113 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 229-257. oldalak, a fentiekhez lásd 254-255. oldalak. Lásd a jogszabályi hivatkozásokat a Pötz-féle cikkben.

114 Táblázatos összehasonlítást (állami és katolikus házasság) lásd: Forrás: <https://docplayer.org/37236167-Das-eherecht-in-der-katholischen-kirche-und-in-oessterreich-im-vergleich.html> Lásd továbbá: Forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/heirat/1.html

115 Igaz, a közösségek többségében a vallási esküvő feltétele a polgári megléte. De az állami szabályozás lehetővé teszi az egyházi jogi értelemben vett házasságkötést – állami hatás nélkül.

Az állami esküvő nélküli egyházi esküvő sok közösség esetében elképzelhetetlen (lásd például a keresztény közösségeket), de teoretikusan 1955 óta meg van rá a lehetőség – elvileg létrejöhet (adott közösség esetében) egyházi szempontból érvényes házasság, állami esküvő, illetve államilag értelmezhető „következmény” nélkül.¹¹⁶

A temetők egyházi (jellemzően római katolikus vagy evangélikus/protestáns) vagy önkormányzati temetők. A muszlimoknak a „keresztény” temetőkön belül elkülönített sírhelyeket alakítottak ki.¹¹⁷ Komolyabb, fontosabb kapcsolódási pontokat állam és egyház(ak) között e téren nem látunk.

Az egyházi óvodákat a legtöbb szövetségi államban a privát, ún. magánóvodákkal együtt támogatják, az általános rendelkezéseknek megfelelően. Ennek alapja az, hogy Ausztria óvodákra és a nevelésre vonatkozó törvényei – más célok és feladatok mellett – tartalmazzák és hangsúlyozzák a vallási neveléshez való hozzáférés fontosságát, azt, hogy a szülők vallásos nevelésben részesíthessék a gyermekeiket.

116 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 256. oldal. Az állami esküvő elsőbbsége még az IGGŐ esetében is igaz. Az elnökségük által megküldött anyag szerint a vallási esküvőt megelőzi a polgári; ez még a külföldön kötött házasság megerősítése esetén is így van – először állami esküvőt kell tartaniuk, csak utána következhet a vallásjogi megerősítés.

117 Iszlám temető alig található az országban. Számos önkormányzati temetőben vannak muszlim temetkezési helyek (az első iszlám „részleget” az 1970-es évek közepén hozták létre a bécsi központi temetőben, Simmeringben.) Ausztriában egyértelmű tendencia, hogy a muszlimok körében egyre több temetés történik, azaz nő a temetkezések száma: az elmúlt 10 évben, az iszlám szertartás szerinti temetések száma Ausztriában mintegy 300%-kal nőtt az IGGŐ elnöksége szerint (Valerie Mussa személyes közlése). Ami a saját temetőket illeti: 2008-ban nyitották meg az elsőt a 23. kerületben. A „kapacitás” jelenleg is elegendő, de a bővítés, illetve egy esetleges további létesítmény keresése Bécsben már folyamatban van. Ezt követte 2012-ben a második iszlám temető a vorarlbergi Altachban, amelyet többéves előkészítő munka után nyitottak meg ünnepélyesen; önkormányzati területen található, nem IGGŐ-tulajdon, de az IGGŐ közösség hívei számára van fenntartva.

Innét, a vallásszabadság oldaláról, illetve annak speciális formájából táplálkozik e gyakorlat.

Itt kell, hogy szóljunk röviden az egyházi iskolákról is. Az állami iskolák (finanszírozzuk a Szövetségi Köztársaság, az egyes szövetségi államok, illetve a helyi önkormányzatok) mindenki számára nyitva állnak, felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül. Minden más iskola ún. privát, azaz magániskola. A jogilag elismert egyházak és vallási közösségek jogosultak magániskolák alapítására és működtetésére.¹¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy a magániskolák akkor kapnak állami elismerést – különösen a végzettség tekintetében –, ha a fenntartóik, vezetőik és tanáraik garantálni tudják a megfelelő és rendszeres oktatást az állami iskoláztatás céljainak megfelelő szinten.¹¹⁹

Az iskolában, osztályban elért eredményeknek és végzettségeknek (főként tartalmi szempontból) egyenértékűnek kell lenniük az azonos típusú állami iskolában elért eredményekkel. E feltételek teljesülését az elismert egyházak és vallási közösségek esetében jogilag is vélelmezik! Ez utóbbit az Alkotmánybíróság elfogadhatónak tartja, különösen is az egyházi iskolák többévszázados oktatási és nevelési tapasztalat miatt. A lényeg – különösen is a gyermekek továbbtanulása szempontjából –, hogy az egyházak közjogi státuszából is adódóan az iskoláik által kiadott bizonyítványok ugyanolyan jogi erővel bírnak, mint az állami iskolák által kiadott bizonyítványok.¹²⁰ Az iskolának fontos feladata is van – beleértve a lentebb tárgyalt vallástant: felelős állampolgárt

118 Amennyiben az iskolákat egyházak vagy vallási közösségek, illetve azok intézményei vagy az általuk elismert intézmények, alapítványok működtetik, ezeket az iskolákat felekezeti iskoláknak tekintik, különleges szabályok vonatkoznak rájuk. Az iskoláztatáshoz kapcsolódóan lásd továbbá POTZ, Richard: Religious Freedom and the Concept of Law and Religion in Austria.

119 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 242-245. oldalak. Az elismert egyházak és vallási közösségek valamint a közjogi státuszú felekezeti magániskolák „személyzeti költségeihez” támogatást kapnak.

120 I.m. 1996. 242-245. oldalak.

nevelni, aki elfogadó mások hite, gondolkodása irányában. Ez jelenti mások hitének, vallásának a tanítását, ismeretét is.¹²¹

Itt kell, hogy szóljunk a vallásoktatás, azaz a hittan kérdéséről is. Európa országainak többségében létezik valamilyen – felekezetiileg elkötelezett vagy nem elkötelezett – hitoktatás vagy valamilyen általánosabb vallásoktatás. Ausztria azon országok közé tartozik, ahol van vallásoktatás.¹²²

A vallásoktatás lehetőségét az StGG törvény vallási oktatásról szóló 17. cikk 4. bekezdése garantálja. E szerint az iskolákban a vallásoktatás az egyházak, vallási közösségek feladata. A törvény a szülőknek a gyermekeik vallási, világnézeti, filozófiai neveléshez való jogára épít. De „épít” arra a meglepő szociológiai tényre is, amelyről a Vallásoktatás az osztrák iskolákban című könyvből értesülhetünk: az erős szekularizáció ellenére az osztrák fiatalok 32 százaléka tartja fontosnak a vallást.¹²³ A SchulorganisationsG (Iskolaszervezési törvény) 2.§ 1. bekezdése pedig ekként fogalmaz: „Az osztrák iskoláztatás célja, hogy megfelelő oktatással közre működjön az ifjúság képességeinek, többek között a vallási értékek szellemének is megfelelő fejlesztésében.”¹²⁴

121 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 445. oldal.

122 Magyarországon a II. Orbán-kormány idején bevezetett választható hit és erkölcsstan vagy etika szisztémája ilyen értelemben egy súlyos mulasztás pótlása volt, és az európai fősodorhoz történő csatlakozást, felzárkózást jelentette. Azt hiszem, hogy szükségszerű is volt e lépés, a kritikák ellenére. Valamilyen hit és vagy etika oktatása lényeges az erkölcsi emelkedés szempontjából. Európa országainak többségében létezik e tárgy – vagy hasonló – oktatása.

123 Lásd a kötet „Religion among young people” alfejezetét, annak is a 42. oldalát. Az alfejezetben további adatokat találunk, amely árnyalja a fenti 32 százalékos adatot. Jäggle, Martin – KLUTZ, Philipp: Religious Educations at Schools in Austria. In: ROTHGANGEL, Martin – Jäggle, Martin – SCHLAG, Thomas: Religious Education at Schools in Europe. Vienna University Press, V&R unipress GmbH. Göttingen. 2016. 39-67. oldalak.

124 Lásd a hivatkozott törvényt, különösen is annak első oldalait: <https://www.>

Megemlítendő, hogy elvileg 16 közösség számára adott a lehetőség – a vallásoktatás lehetősége –,¹²⁵ de a vallástan oktatásával sok helyen számos közösség valójában nem tud vagy nem akar élni. Ennek lehetnek „személyes” okai – teológiai meggyőződésű, jellegű is akár –, de szervezési vagy más okai is.¹²⁶

Vannak közösségek, így például az evangélikus és a református közösség, illetve az evangélikus (evangéliumi) methodista közösség, melyek együttműködnek, közös vallásóráik vannak; de itt említhető meg az ortodoxok esete is: ők a római katolikus vallástanoktatásba csatlakoznak be sok esetben.¹²⁷ Az ökumenikus jelleg amúgy is jelen van a tárgy oktatásánál, különösen is a képzés, a vallástant oktatók képzése esetében. A szakmai fórumok egy része (Osztrák Valláspedagógiai Fórum vagy az ún. Vallásos Nevelés Barátainak Egyesülete) is így működik, de a legkomolyabb intézmény, az ún. Kirchliche Pädagogische Hochschule esetében is ökumenikus szellemmel működik az intézmény. A KPH együttműködik a nem keresztény felekezetekkel, vallási közösségekkel is, közös kurzusokat szerveznek, és Iszlám Vallási Intézet működik a Főiskolán belül.¹²⁸

ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009265

125 Amelyet az állam finanszíroz. Egy-egy csoport indításához legalább 3 fő szükséges. Az oktatás vagy az iskolában, vagy a vallási közösség által szervezett helyszínen történik – lásd például az IKG esetében; az órák többsége a közösség központi, Seitenstettengasse 4. szám alatti épületében zajlanak.

126 Sokszor olyan kevés diák van egy-egy csoportban, hogy nem osztálycsoportokról, hanem évfolyamcsoportokról beszélhetünk egy-egy közösség esetében.

127 A kisebb vallási közösségek esetében elképzelhető az iskolák közötti csoporttalakítása, amelyet 3, ill. 10 fős létszámtól az állam finanszíroz. Az egyházhoz nem kötődő gyerekek korábban választható tárgyként teljesíthették a vallástant, 2021-től azonban fokozatosan bevezetik, bevezették az etika nevű tárgyat az esetükben.

128 LOHLKER, Rüdiger: Muslimische Traditionen. In: MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 239-252. oldalak, a fentihez kapcsolódóan a lásd a 242. oldalt.

Ahogy azt fentebb már jeleztem, az egyházhoz nem kötődő gyerekek 2021-től etikát tanulhatnak a vallástan helyett. Tartalmi szempontból fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vallási oktatás és az etika tárgyak magukban foglalják a különböző vallások tanítását, azok ismertetését, egyfajta összehasonlító vallástanként, mindez az órai oktatás keretében.¹²⁹

Az iszlám vallástan először 1982/1983-ban kapott lehetőséget a vallásoktatási palettán való megjelenésre.¹³⁰ Mindennek a történelmi előzményei is megvannak – egészen 1912-ig visszamenően (Iszlám törvény).¹³¹ Az 1980-as években ezt a lépést – az iszlám vallástan megjelenését, bevezetését – nyilván (1980-as évek eleje!) már a muszlim diákok nagy száma is indokoltta tette.

Ami a dolgok praktikus oldalát illeti – így például az órák megszervezése, finanszírozás stb. – lásd részletesen a kultúra és a finanszírozás alfejezetekben. Itt csupán annyit rögzíték – a lelkészek és a pedagógusok által elmondottak alapján –, hogy a vallási neveléssel kapcsolatos órák megszervezése az egyház(ak) feladata. A vallási közösségek, nem pedig az állam szervezi a vallásoktatást, annak ellenére, hogy a vallásoktatás mint kötelező tantárgy „egyenrangú” más tantárgyakkal.¹³² Fontos azonban megjegyezni: a tizennégy év-

129 A tantervek – minden iskolatípusban – magában foglalják a kötelező „tolerancia-oktatást”, beleértve a vallási toleranciát is, az állampolgári ismeretek oktatásának részeként – mindez különböző tantárgyakba ágyazottan történik, beleértve a történelmet és a német nyelv oktatását is.

130 ROTHGANGEL, Martin: Bildung und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 509-527. oldalak, a fentiekhez kapcsolódóan lásd az 512. oldalt.

131 Bosznia-Hercegovina annektálása okán került elfogadásra a törvény.

132 Egészen pontosan: minden olyan tanuló számára, aki jogilag elismert egyház vagy vallási közösség tagja, a felekezetének vallási oktatása kötelező tantárgy az általános iskolákban, a középiskolákban, a tanítóképzőben, a mezőgazdasági és erdészeti főiskolákon, valamint Tirol és Vorarlberg valamennyi szakmunkásképző iskolájában. A többi iskolában a vallásoktatás választható tantárgy. Bár a tárgy szervezése és oktatása a vallási közösség feladata, az államnak mégis van egy szűk felügyeleti joga (RelUG, 2. cikk).

nél fiatalabb tanulók minden tanév első tíz napjában a szülők által az iskola igazgatójának tett írásbeli nyilatkozattal „kivonhatók” a vallásoktatásból, a tizennégy évesnél idősebb tanulók pedig maguk is megtehetik ezt írásban.

Az óvodákra külön nem térek ki, de érdekességként e helyen megjegyzem a muzulmán közösséggel kapcsolatban: Bécsben – egy felmérés szerint – 150 olyan óvoda van, ahová sok muszlim gyerek jár, és a felmérés 3 kritériuma közül több mint egy teljesül (a feltételek: Halal-előírások az intézményben, tanítás a Koránról és az iszlámról, illetve az intézményi honlap sajátosságai, muzulmán tartalmak). Ezek az ún. „muszlim óvodák”. A felméréssel (Ednan Aslan felmérése) összefüggésben azt is megállapíthatjuk, hogy egyszerre vannak jelen homogenizációs és szegregációs törekvések a muszlimokkal szemben.¹³³

Ami a vallástanárokat illeti: az állami iskolák vallástanárait az állam (vagy a tartományok), illetve az egyházak és vallási közösségek nevezik ki. Vallástanárrá csak olyan személy nevezhető ki, akiket az illetékes egyház vagy vallási közösség minősített és jóváhagyott. Az egyházi jóváhagyás megkerülhetetlen.

Ami pedig a tartalmat illeti: a vallásoktatás tanterveit az egyházak, vallási közösségek fogadják el; ezekről az Oktatási Minisztériumot tájékoztatni kell, illetve közzé kell tenni, bár mindez csupán formális: állami jóváhagyás nem szükséges. Ugyanakkor vannak tartalmi elemeket alakító elvárások. A legfontosabb: csak olyan könyveket és tananyagokat szabad használni, melyek nem ellentétesek „a felelős állampolgárok nevelésének” céljával; illetve – amint azt már korábban jeleztem – vallásoktatás (és az etika) magában foglalja a különböző vallások tanítását, azok ismertetését. Fontos megjegyezni, hogy a hittanórákra szánt tankönyvek a „tankönyvkampányban” (kínálatban) szerepelnek, és azok megjelentetését az állam finanszírozza.¹³⁴

133 ROTHGANGEL, Martin: Bildung und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfält religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 520. oldal.

134 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State

Zárásként: jogosan merül fel a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal a gyerekekkel, akik nem a vallásoktatáson vesznek részt? Az alkotmány-nyal leginkább összeegyeztethető megoldásnak tűnt a filozófiaórák bevezetése a vallásoktatásból kivonult tanulók részére, „helyettesítés-ként”, illetve kötelező tantárgyként azok számára, akik számára nincs vallásoktatás. A 2021/2022-es tanévtől az etika rendes „helyettesítő tantárgyként” került bevezetésre a középiskola felső tagozatán.

A speciális szolgálatok közül a kórházlelkészi szolgálatot, a tábori lelkészséget (illetve annak rendőrségi változatát), továbbá a börtönlelkészséget és a katasztrófavédelemben játszott lelkészi szerepet ismertetem.

A kórházi lelkészi szolgálattal kapcsolatban kiváló forrásanyag – a szemlélete ellenére vagy tán épp azért – a Bécsi Egyetemre benyújtott doktori értekezés, Elisa Troyer írása: *Multifaith Chaplaincy in Austrian Hospitals? – an Empirical Analysis*. Ez utóbbi azt is jól mutatja, hogy ez a kérdés nem csak a keresztény közösségeket érinti – egy szélesebb és bonyolultabb kérdés a kórházlelkészi szolgálat kérdése. Itt csak a leglényegesebbeket említjük, általános vonásokat megemlítve, elsősorban a disszertáció 5-6. oldalai, illetve a 12. oldal és következő oldalai alapján, a bécsi református lelkész, Dr. Karvansky Mónika által említetteket is figyelembe véve.

Ami a szolgálat jogi hátterét illeti: a kórházi jelenlét kétirányúan is megalapozott. Egyrészt az egyén vallási, lelki oldaláról (az egyén joga ahhoz, hogy gyakorolja a vallását egyénileg akár közösségek, ilyen speciális körülmények között is), másrészt a vallási közösségek oldaláról (a vallási közösségek joga ahhoz, hogy lelki segítséget, gondoskodást nyújtsanak a tagjaik számára ebben a sajátos helyzetben – „lelkigondozás a betegágyon”).¹³⁵ A kórházaknak kötelességük mindkét

and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 244. oldal.

135 A szerző különböző kifejezéseket használ, én az egyszerűség kedvéért a lelkigondozás kifejezést használom, és nem beszélek e helyen az általa körbejárt vallási sokféleségből adódó megközelítésekről. Az én esetemben – a fő vonásokkal kapcsolatban – ennek nincs jelentősége, ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy

szempontot szem előtt tartva a lelkigondozáshoz szükséges feltételeket megteremteniük.¹³⁶ Az előbbi ráadásul – ahogyan arra a szerző Richard Pötz munkáira rámutatva helyesen kifejti – teljesen független az egyén vallásos hitétől, illetve annak elismertségétől: minden felekezet helyi lelkészeinek – beleértve a jogilag el nem ismerteket is – vagy képviselőiknek joguk van a felekezetük (közösségük) tagjaihoz való szabad „bejárásra”, lelkigondozói látogatásra, azokban az intézményekben, amelyek nem rendelkeznek „független lelkipásztori” ellátással.¹³⁷

Ezt erősíti meg az iszlámmal foglalkozó szakirodalom is, amely sorra veszi azokat a jogforrásokat, amely alapján az iszlám lelkigondozók a munkájukat végezni tudják annak ellenére, hogy erre kimondott törvényi felhatalmazásuk a saját közösségükkel összefüggésben nincs. Lásd a jogi szempontból is fontos oldalakat: ASLAN, Ednan – MODLER EL ABDAOU, Magdalena – CHARKASI, Dana: *Islamische Seelsorge. Eine empirische Studie am Beispiel von Österreich*. Wien. Springer. 2015. 179-185. oldalak. Az alap – röviden: az alkotmányban rögzített vallásszabadság, a semlegesség elve, a paritás elve (jogilag elismert közösségről van szó!) és az egyenlő bánásmód a büntetőjog és a kórházi törvényi (KAKuG) rendelkezések mellett.

maga a kérdés – különösen is Bécs esetében – nyilvánvalóan a vallási sokszínűség körülményei között érthető/értelmezhető csak, miként azt fentebb jeleztem is.

136 Az empirikus felmérésekből azonban úgy tűnik, hogy a vallási közösségek nem egyformán férnek hozzá a lehetőségekhez – így a lelkigondozás a kisebb közösségek esetében anyagi vagy „hozzáférési” okok (akár az imahelyhez, helyiséghez) miatt nehezekebb. TROYER, Elisa: *Multifaith Chaplaincy in Austrian Hospitals? – an Empirical Analysis*. Diplomamunka. (Szakdolgozat). Bécs. 2020. 102-103. oldalak,

137 POTZ, Richard: *Church and State in Austria*. In: ROBBERS, Gerhard: *State and Church in the European Union*. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 254. oldal, itt elméletibb megközelítésben is. Az újabbold ez hiányzik, de érdemes mellé tenni: POTZ, Richard: *Church and State in Austria*. In: ROBBERS, Gerhard: *State and Church in the European Union*. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 456. oldal.

A kórházi lelkigondozói szolgálat jogi alapjához lásd a „Bundesgesetz über Krankenanstalten und Kuranstalten” (KAKuG, 2019) törvényt, amely szerint a lelkigondozás a beteg kérése alapján biztosított kell, hogy legyen. Ez speciális helyzetekben és időben is történhet – így például akár a látogatási időn kívül is.¹³⁸

Egyébként az egyházak más módon is jelen vannak az egészségügyi intézményekben – így például 1992 óta az egyházak tagokat delegálnak az ausztriai kórházak központi koordinatív testületébe (jogi alapja: BGBl Nr 863/1992).¹³⁹ Ez szintén intézményesített kapcsolatot jelent az állam és az egyházak (akkor, 1992-ben a római katolikus feleket és a protestánsok) között.

A tábori lelkészség főszabály szerint a római katolikus, a protestáns (evangélikus A. B. und H. B.), az ortodox, a zsidó és a muszlim közösség számára elérhető, szervezett formában.¹⁴⁰ A katolikus közösség esetében a Konkordátum óta, a protestánsoknak a ProtestantG tette lehetővé, míg az ortodoxok és a muszlimok számára az új évezred hozta meg a lehetőséget.¹⁴¹ Lelki kérdésekben a saját egyházi vezetésnek, minden más kérdésben pedig az illetékes katonai parancsnoki szerveknek van alárendelve a pap/lelkész, illetve a rabbi vagy az imám.

A speciális szolgálatok a kórházakon túl más intézményeket is érintenek. A fentebb írtak alapvetően a börtönökre is igazak: az ott élők lelkigondozása szintén lehetséges.

138 Vannak dolgok, amik azonban akadályozzák e fontos szolgálatot. A 2018-as új európai általános adatvédelmi rendelet például jelentősen megnehezítette annak kiderítését, hogy az egyházak mely tagjai vannak intézményben és szorulnak ellátásra. (Peter Krömer evangélikus zsinati elnök szerint az új adatszolgáltatási irányelvek miatt a lelkigondozói látogatások a tizedére csökkentek.)

139 Lásd a teljes törvényt, illetve annak 32. cikkét: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1992_863_0/1992_863_0.pdf

140 POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 455-456. oldalak.

141 Az iszlám közösségek esetében az IslamG 18. szakasza.

Itt kell beszélnünk az ún. speciális szolgálatokról, az ún. krízisintervencióról (lelkigondozás katasztrófa helyzetekben). Az egész „munkaág” kialakulásának van egy történeti háttere: az 1990-es évek végének nagy balesetei után (2000-es évek eleje) – köztük a nagy bányabaleset Lassingban¹⁴² és a kapruni halálalagútként elhíresült baleset¹⁴³ – szükségessé tette az egyháziak ilyen területen való jelenlétét is – az egyház kezdte meg a szolgálatot, majd később a Vöröskereszt. Így alakult ki az egyháziak szerepvállalásával is a krízisintervenció. Ennek keretében alakultak ún. stresszfeldolgozó csoportok is – ilyen találunk a mentőknél, tűzoltóknál, a rendőrséghez kapcsolódóan és a Vöröskeresztnél is. Ezek munkájában papok, lelkészek is részt vesznek, speciális képzettséggel. Mindez – részben – Németországból jön; maguk a szolgálattevők pedig az adott szervezet részévé válnak, hierarchiát tekintve is (beosztás, egyenruha stb.).

II.5. Kultúra

A fejezet központi témája a kultúra – jelen esetben tágan értelmezve a kultúrát. Ide értve pl. a műemlékvédelmen túl a média világát, az oktatáshoz kapcsolódóan pedig a teológiai karok helyzetét.

A teológiai karok jelenléte a világi egyetemeken Ausztria esetében elfogadott. Ami a katolikusokat illeti: a bécsi, a grazi, az innsbrucki és a salzburgi egyetemeken katolikus teológiai karok működnek,

142 1998. július 17-én egy közeli bánya beomlott és egy bányász a törmelék alatt rekedt. Mentőcsapat sietett a sérült segítségére, de egy második omlás őket is maga alá temette. A bányászt végül – 10 nap után – sikerült kimenteni, de a mentőcsapat 10 tagja odaveszett. A baleset Ausztria legsúlyosabb bányász-rencsétlensége volt 1945 óta.

143 A kapruni katasztrófa: a 2000. november 11-én az ausztriai Kaprun siklóvasútját, a Gletscherbahn Kaprun 2 alpesi alagúton felfelé tartó szerelvényén tüzeset volt. A tragédiában közel kétszázan haltak meg (az interneten különböző számokat találni, egy biztos, borzasztó baleset volt, közel kétszáz ember életét követelte a katasztrófa).

még hozzá – a Konkordátum V. cikke alapján – az állam által finanszírozott módon. Cél a klérus tudományos képzése; belső szervezetüket és oktatási gyakorlatukat az állam az egyetemekről szóló törvénynek megfelelően szabályozza.¹⁴⁴

Saját személyes tapasztalat: ezek a karok – a világi egyetemek karai – szervezen az egyetem részei: Bécsben az ún. SchenkenHaus-ban található a Bécsi Egyetem jogi (jogi képzés bizonyos intézetei) és teológiai kara – ez utóbbi esetében a protestáns felekezet, a római katolikus egyház és a muszlim közösség kara, illetve tanulmányi központja. Mind ebbe – a szerves együttélésbe – beletartozik a közös könyvtár is, aminek óriási hasznát vettem, különösen is a vallásszociológiai, felekezeti egyházjogi, állami egyházjogi művek tekintetében. A két kar közös könyvtára ilyen értelemben óriási kincs.

Mindegyik felekezet szempontjából lényeges, de főként a katolikus közösség szempontjából, hogy Ausztriában állami szempontból is elfogadott tudományos fokozatot csak állami egyetemek (karok) adhatnak ki. A római Pápai Akadémia vagy bármely más Pápai Akadémia (Ausztriában Linzben található ilyen) által kiadott teológiai tudományos fokozatok azonban Ausztriában az állami fokozatok (minősítések) jogállását élvezik. Ez a minősítések és a foglalkoztatás szempontjából lényeges. Fontos azonban, hogy a tanárok (professzorok

¹⁴⁴ A Konkordátum 1933-ban született, 1934 januárjában lépett hatályba, majd Ausztria náci megszállása után hatályát veszítette. 1957-ben ismerték el újból. A fent idézett pont alapján azonban más intézményben is lehet teológiai képzést indítani, lásd például a linzi lapítású katolikus teológiai képzést. Mindehhez lásd: POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 441. oldal. Ami a többit illeti: A belső szervezet kifejezés ebben az összefüggésben az egyetemi szervezetről szóló törvény (Universitäts-OrganisationsG) vonatkozó rendelkezéseire, az „oktatási gyakorlat” kifejezés pedig az általános egyetemi tanulmányokról szóló törvényre (Allgemeines HochschulstudienG), valamint a katolikus teológiai felsőoktatási intézményekről szóló törvényre (Gesetz über katholisch-theologische Studieneinrichtungen) utal, illetve azok alapján működik.

és fiatalabb oktatók) kinevezését (felvételét) az egyházi hatóságnak kell jóváhagynia. Ha a jóváhagyás nem érkezik meg – vagy később visszavonásra kerül – az oktatót a karról, a kar oktatói közül ki kell zárni. Ez olykor a teológiai tanítás iránti elköteleződés hiányának következménye – az ez alapján történő oktatói jogosultság megszüntetése főszabály szerint nem sérti a vallásszabadságot, sem a gondolatszabadságot, hisz az elkötelezett karon folyó oktatás és a gyakorlati képzés – különösen ez utóbbi – oktatói elköteleződést is feltételez.

Néhány szó a protestáns vonatkozásokról. Az állam köteles fenntartani a Bécsi Egyetemen egy legalább 6 állandó tanszékkal rendelkező Protestáns Teológiai Kart, hogy biztosítsa a leendő lelkészek egyetemi, tudományos képzését, valamint a teológiai kutatást és oktatást (ProtestantenG 15. §). A karhoz tartozó tanároknak a protestáns egyház(ak) tagjainak kell lenniük – kinevezésekor a kinevezéssel megbízott bizottságnak fel kell vennie a kapcsolatot a protestáns egyházi hatóságokkal. Saját megfigyelés: protestáns vonalon az oktatók és a lelkészek közül többen Németországból érkeznek – a német tudományosság és az ottani felekezeti súly e téren is tetten érhető a protestánsoknál a teológia művelésében és a teológiai oktatásban.

A hitoktatási (teológiai) akadémiákat és intézeteket, azokat, melyekben a karokon folyó képzések mellett speciális képzések folynak (ahol az általános, közép- és szakiskolák hitoktatóit képzik), szintén „felekezeti” állami iskoláknak tekintik, és az állam finanszírozza őket.

Természetesen lehetőség van iszlám teológiai egyetemi tanulmányok folytatására is – ez utóbbi az Innsbrucki és a Bécsi Egyetemen lehetséges.

E pontnál érdemes szólnunk a médiáról, illetve az egyházak médiában mutatkozó jelenlétéről. A téma nagyon fontos, hisz mediatisált világban élünk – és ez a megállapítás nem csak a politikával összefüggésben igaz, de igaz sok szempontból a vallás esetében is. Azaz, számos dologról, történésről a médián keresztül értesülünk – „médiá által közvetített valóság” –, így nagyon nem mindegy, hogy ezek a tartalmak milyenek, hogyan születnek meg, mekkora „időt”,

lehetőséget kapnak a különböző vallási közösségek, hány embert érnek el ezek a tartalmak, és hogy hogyan jelenik meg a vallás – úgy általában – ezekben a tartalmakban.

Általánosságban elmondható, hogy a vallások és az etikai tartalmak jelen vannak a közcsatornák kínálatában és – a számokat látva – viszonylag sok embert el is érnek az általuk közvetített tartalmak.

A közvetített tartalmak esetében (és most minden tartalmat tekintve e helyütt) szolgáltatási szempontból kétfelől is lehet közelíteni a témához: az egyik a vallási közösségek saját médiumai és az általuk előállított tartalmak; a másik az állami szolgáltatók által megjelenített – és általuk előállított – tartalmak – és lehetne szólni az egyikhez sem tartozó kereskedelmi szolgáltatókról. Itt és most az állami szolgáltatók szerepéről és az ott megjelenő tartalmakról szólunk.¹⁴⁵

Mielőtt ezt tennénk, kitérünk azonban – röviden – az egyházakra mint a médiatérben aktív szereplőkre és tartalom-előállítókra. Az állami jog által elismert egyházak és vallási közösségek köztestületi státusszal rendelkeznek, és mint ilyenek – az osztrák felfogás szerint – közfeladatokat (közérdekű feladatokat) is végeznek, és ehhez kapcsolódóan speciális jogokkal is rendelkeznek. Az a 16 közösség, melyek ilyen státusszal rendelkeznek, a média világában is speciális helyzetben vannak.

Az egyházak – a megváltozott világban – aktív szereplői, alakítói a médiatérnek. Bővíteniük kell a kiadványaikat, az általuk előállított tartalmakat annak érdekében, hogy láthatóak legyenek, és hogy minél többeket elérjenek.¹⁴⁶ A Protestáns Sajtószolgálat és a Katolikus

145 De kitérünk (röviden) az egyházakra mint a médiatérben aktív szereplőkre és tartalom-előállítókra.

146 Gondoljunk csak az egyháztörténet egy sajátos szakaszára, a reformáció éveire (évtizedeire) és ehhez kapcsolódóan a nyomda szerepére. Luther gondolatai pillanatok alatt elterjedtek a német nyelvterületen és azon túl – a nyomdának és a kereskedelemnek, illetve a peregrináló diákoknak köszönhetően. Ma, Ausztriában protestáns vonalon a legismertebb havilap a die SAAT (Evangelische Kirchenzeitung für Österreich), ami részben tematikus jellegű újság.

Sajtóügynökség kiváló munkát végez e téren. Súlyának megfelelően mind a mai napig a római katolikusok nyújtják a legszélesebb médiakínálatot, minden téren: a nyomtatott sajtó – köztük értékes gyülekezeti/plébániai kiadványokkal, így például Dompfarre St. Stephan Pfarblattja –, a rádió és a televízió világában és az online térben. Rádiók közül meg kell említeni a Radio Maria Österreich adót, ami online is elérhető (hallgatható itt: stream.radiomaria.at). Az online térben a legfontosabbak a kathpress (elérhetősége: www.kathpress.at) és az úgynevezett Kirche In (elérhetősége: www.kirche-in.at/kontakt_kirche_in.php), ökumenikus kitekintéssel. Feltétlenül itt kell megemlíteni az ingyenes oe24 újságot, amelyben Christoph Schönborn érseknek saját állandó rovata van, amiben lelki üzeneteket, illetve aktuális ügyekkel kapcsolatot álláspontját fogalmazza meg.

Néhány általános megjegyzés a médiához kapcsolódóan, a közösségek egészét tekintve – beleértve itt az online médiát is: a különböző közösségek hetilapokat és/vagy havilapokat adnak ki, rádiós tartalmakat és podcastokat készítenek, Youtube-csatornákat (és más hasonló közösségi oldalakon működő csatornákat) tartanak fenn és üzemeltetnek. Ezek szinte mindegyik közösségre jellemzők. Kerstin Tretina és Robert Wurzrainer szerint vannak azonban sajátosságok, illetve eltérések is az egyes közösségek gyakorlatában.

A közösség internet előtti létezése, hivatalos elfogadottsága például döntőnek látszik. Azok a közösségek, melyek régebb múltra, ausztriai jelenlétre tekintenek vissza, erőteljesebb médiajelenlétet hoztak (örökölték), és azt vitték tovább, arra építették rá – társadalmi és térbeli beágyazottságukra is építve – az újabb médiumok szerepét – lásd például a római katolikusok kiterjedt honlaprendszerét a helyi közösségektől, egyházközségektől az egyházmegyei honlapokon át az országos honlapig.

Az egyházi sajtót az állam anyagilag is támogatja. Lásd: POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019.451. oldal.

Természetesen az emberi és pénzügyi források is döntők a lehetőségek, illetve az előállított médiatartalmak minősége szempontjából.

Az is megfigyelhető, hogy azok a közösségek, melyek nem élveznek köztisztviselői státuszt, de jogilag elismert közösségként működnek – gyakran kis közösségekről beszélünk – úgy tűnik, hogy az online térben kimondottan aktívak. Számukra a nyomtatott sajtó – talán pénzügyi okok miatt is – kevésbé fontos.

A Koronavírus-járvány korábbi gyakorlatokat erősített tovább, így például az istentiszteletek vagy éppen a muszlim pénteki imák internetes (online) közvetítését. Ezek bevett gyakorlattá váltak.¹⁴⁷

A második esetet tekintve – azaz amikor az állam a szolgáltató és részben a tartalom előállítója – a kérdés így merül fel: az ORF-hez hasonló közszolgálati médiumok a szekularizált, semleges állam (a „világi társadalom” nevében) hogyan, milyen módon tudósítanak? További kérdések lehetnek: a közszolgálati média mit közvetít a vallási közösségekről és a vallási élet szereplőiről? Milyen platformot, megjelenési felületet biztosítanak a vallási diskurzusnak az állami médiumok? Ezt – az állami szolgáltatást – az osztrák szakirodalom vallási (vallásos) újságírásnak nevezi és a lényegét a külső nézőpontban látja: „a vallási újságírás abban különbözik a vallási kommunikációtól, hogy nem tartozik a vallás rendszeréhez, hanem külső szemszögből tudósít róla.” E nézőpont és a tudósítás milyensége ezért válik oly fontossá.¹⁴⁸

Itt jegyezzük meg – ezzel részletesebben a korábban jelzetteknek megfelelően nem foglalkozunk –, hogy számos magánmédium

147 Ezt láthattuk a magyar gyakorlatból is. Oly annyira, hogy voltak közösségek, ahol az úrvacsorai gyakorlat is elfogadottá vált online közvetítéssel, otthon elvégezve, családban vagy éppen egyedül gyakorolva az együttlét e formáját is. Az itthoni reformátusok ebben a rendkívüli időszakban ezt az utat választották – sokaknak vigaszt nyújtva.

148 TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 493-508. oldalak. A fentiekhez lásd a tanulmány 500. oldalát.

működik az országban – ezek többségének nincs vallási tartalommal foglalkozó „egységük” a szerkesztőségeken belül,¹⁴⁹ az általuk közvetített vallási tartalmak kontextusa is gyakran „konfliktusos”, a visszaélésekre fókuszálnak vagy más értelemben problematikus ügyekre helyezik a hangsúlyt a vallásokkal kapcsolatos tudósításaik során. Mindazonáltal „közös hivatkozási pontok az úgynevezett „szent idők”, azaz az ünnepnapok vagy a vallási naptár különleges szakaszai, mint például a karácsonyi ünnepkör, a Ramadán vagy a Jom Kippur.”¹⁵⁰ Emellett természetesen beszámolnak az aktuális eseményekről is, azokról, melyek a nagy közönség számára relevánsak, így például korábban a pápaválasztás eseménye. Azonban a magánmédiumnál – jelen esetben egy televíziós csatornát hozok jó példaként – is vannak jó gyakorlatok, így a Puls 4 elkötelezett az emberi jogok, a tolerancia, a lelkiismereti szabadság és a vallás, illetve a vallási közösségek tiszteletben tartása mellett.

149 Gyakran olyan szerkesztési irányelvek sem fogalmazódnak meg náluk, mint például a tolerancia elmélyítése az élet legkülönbözőbb területein, a vallásszabadság védelme minden ember, illetve vallási közösség esetében. Ezek például a Kurier esetében létező, irányelvi szabályzatban rögzített szerkesztési elvek. Míg a Salzburger Nachrichten magát „pártpolitikailag független” napilapnak vallja, azonban a keresztény világnézet iránt elkötelezett napilapként határozza meg önmagát. A napilapoknál maradvá: a szövetségi „Wiener Zeitung” ugyanakkor részletesebben rögzíti a szerkesztési irányelveit: a szerkesztőségének tagjai, a lap szerkesztősége „független és mentes minden külső befolyástól, személyektől, politikai pártoktól, magánszemélyektől, vállalatoktól, intézményektől, köztisztviselőktől, lobbiktól és érdekcsoportoktól, valamint független minden vallási és ideológiai befolyástól.” TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 501. oldal.

150 TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 501. oldal.

Ami az állami médiumokat illeti, a következők a legfontosabbak.¹⁵¹ A műsorszolgáltatás alapvetően állami feladat: az Osztrák Szövetségi Alkotmány a műsorszolgáltatást közfeladatként határozza meg.¹⁵²

Mindez a vallási közösségekkel összefüggésben: az egyházak speciális helyzetéből, illetve abból, ahogyan az állam e közösségekre tekint, az következik, hogy a társadalmi életben figyelembe kell venni az egyházak és vallási közösségek jelentőségét és jelenlétét az átfogó program (műsorstruktúra) megtervezésénél. Ez utóbbi megtervezésekor a vallási értékekre is figyelemmel kell lenni.¹⁵³ A műsorszerkesztés legfontosabb alapelvei pedig az alábbiak: a függetlenség, a megbízhatóság, a tisztesség és az objektivitás. Kritikus távolság és tiszteletteljes közelség minden vallási közösséghez. Az Osztrák Rádió és Televízió mint ún. közjogi alapítvány köteles ezeket az elveket szem előtt tartva működni.

Az ORF-törvény mellett a szolgáltató küldetésnyilatkozata is értékrendi elkötelezettséget vár el a szolgáltatónál dolgozóktól. Az ezzel kapcsolatos pontos törvényi hivatkozást lásd az idézett tanulmány 503-504. oldalain. A legfontosabbak: 1. az ORF-nek műsorainak

151 A következő néhány bekezdésben az Osztrák Rádió és Televízió (ORF) szolgál példaként az állami szolgáltatók egészéhez kapcsolódóan; az ORF működése – közszolgálati médiaként – a vallási újságírás és a vallások bemutatása, megjelenítése vonatkozásában speciális keretfeltételekhez kötött.

152 TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 502. oldal. Az ún. ORF-törvény pedig – amely programozási alapelveket is előír – a vallási tartalmak sugárzását és megosztását is szabályozza. Előírásai a vallások megjelenését, megjelenítését is szabályozzák. Ezek részletes felsorolását lásd a hivatkozott kötet 503. oldalától. A legfontosabbak: a függetlenség, a megbízhatóság, a tisztesség és az objektivitás. Kritikus távolság és tiszteletteljes közelség minden vallási közösséghez – itt ennek különösen is érvényesülnie kell. Mindez a tények mellett jelenti a vallási műsorok szereplőinek a személyes véleményének a megjelenítését is – mindennek egyszerre kell érvényesülnie.

153 A különböző médiatestületekben az egyházak képviselői közül is vannak tagok (lásd az ún. műsorszolgáltatási igazgatótanácsot, illetve az ún. Hallgatói és Nézői Testületet).

és kínálatának összessége révén „gondoskodnia kell arról, hogy a törvényesen elismert egyházak és vallási közösségek jelentőségét megfelelő mértékben vegyék figyelembe” (4. § (1) bek. 12. pont); 2. a műsorok „nem szíthatnak gyűlöletet faji, nemi, életkori, fogyatékosági, vallási és nemzetiségi alapon” (10. §. bekezdés 2. pont). Továbbá: kivonatok az ORF programirányelveiből. A vallási érzelmeket/érzületet minden tartalomnál, (elő)adásban figyelembe kell venni; a műsorszerkesztésben minden fontos társadalmi, politikai, szociális, gazdasági, kulturális, sport, tudományos, szellemi, vallási és művészeti fejleményeket figyelembe kell venni, illetve be kell mutatni. Valamint „az ORF programjainak hozzá kell járulniuk az előítéletek csökkentéséhez, különösen a származás, nem, kor, fogyatékoság, vallás, nemzetiség, politikai vélemény, homoszexualitás, etnikai, kulturális és társadalmi hovatartozás alapján.”¹⁵⁴

Fontos, hogy a jogilag elismert egyházak és vallási közösségek eseményeinek a bemutatásakor ezen egyházak és vallási közösségek hitének tartalmát is figyelembe kell venni.

2020-ban szervezeti változások is történtek az ORF-nél (két osztály egybevonása), amelynek célja a jobb, minőségibb műsorok készítése volt, és aminek eredményeként például olyan műsorok születtek, melyekben vallásos emberek élettörténetéről hallhatnak a médiafogyasztók.

Néhány szám, adat a közelmúltból: 2019-ben 5,3 millió embert ért el az ORF-TV, ami a teljes „TV-s lakosság” 72 százaléka. Ez évente 164 sugárzott vallási műsort jelentett – a rádióban ugyanez a szám kb. 250 óra évente. És a rekorderek: A Lebenskunst/Begegnungen egyik vasárnapi (ünnepi) adása 241.000 osztrákot ért el. Az ún. Gedanken für den Tag („napi áhítat”) pedig volt, hogy 161.000 embert ért el. A Praxis – Religion und Gesellschaft 120.000 embert tudott megszólítani.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ott, ahol nincsenek ilyen szabatosan megfogalmazott elvek, a vallási tartalmak gyakran sztereotípiákat erősítenek.

¹⁵⁵ Lásd a kötet 505. oldalának számait. Ugyanakkor – ahogyan azt korábban

Összességében – Doris Appel volt főosztályvezető, médiaszakember – állítását követve: a legfontosabb a tájékoztatás és a „szórakoztatás” – ez utóbbi tág értelemben; itt, a vallásokkal összefüggésben a lelki táplálék nyújtását értve alatta. Barbara Krenn – a Vallás és Etika Multimédiás Főosztály vezetője – pedig ekként fogalmaz: a vallásos emberek és közösségek történeteit szeretnénk elmesélni és ismereteket, tudást közvetíteni. Hozzáteszem a könyv írójaként – és oktatóként –, hogy ez utóbbi sok esetben már önmagában egyfajta „missziót” jelent: az ismeretek átadása fontos, sok esetben az előítéleteket is csökkenti, illetve „alapinformációkat” tesz helyre az emberekben a vallásokkal kapcsolatban. Vagy, ahogy az osztrák szerző ezt megfogalmazza: a „Vallás és etika” részleg, a pluralista társadalomban való tudósítás hozzájárul az egymás iránti jobb megértéshez, de a vallás és a vallás instrumentalizálása közötti különbségtételhez is.¹⁵⁶

Érdeemes lenne vizsgálni a médiában megjelenő tartalmak sztereotípiákat erősítő vagy cáfoló jelenlétét/jellegét vagy éppen azt, hogy a vallások megjelenése mennyire „kiegyensúlyozott” – például az elismert egyházak és vallási közösségek és a nem elismert közösségek viszonyában. Az osztrák média „dinamikus” volta és sokszínűsége és a vallások sokszínűsége erre kiváló lehetőséget ad.¹⁵⁷

A kultúrával – állam és egyház kapcsolódási pontjaként – kell beszélünk a műemlékvédelemről is. Ez Ausztria esetében leginkább a római katolikus közösséget érinti. Röviden, néhány érdekes és elgondolkodtató adatot is megemlítve.

már említettem – a vallási közösségek jelen vannak más módon is a médiában – helyi újságokkal, internetes oldalakkal stb.

156 TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 505. oldal.

157 A vallási közösségek által előállított médiatermékek és a folyamatos növekedés valamint a közösségi média területén megmutatkozó robbanásszerű fejlődés tovább árnyalják a képet.

Ausztriában szinte valamennyi templom, kápolna, kolostorépület, plébánia, temető, kegyhely, kálváriahely műemlék, és mint ilyen, műemlékvédelem alatt áll. Mindezeket a katolikus egyház tartja fenn, az állami támogatások a kiadásoknak csak kis részét fedezik. Egyházi szent helyek ezek. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy ezek nem csak egyházi szempontból lényegesek. E helyek gyakran turisztikai célpontok is – még hozzá nagyon is fontosak. Így például a bécsi Stephansdom a 2020-as világvárvány előtt évente 6 millió látogatót fogadott (kétszer annyit, mint a Schönbrunni kastély, Ausztria legfontosabb nem egyházi turisztikai célpontja).¹⁵⁸

„A műemlékeken tilos minden olyan változtatás, amely befolyásolhatja fennmaradásukat, hagyományos megjelenésüket vagy művészi hatásukat.”¹⁵⁹ Ezzel összefüggésben létrehozták az úgynevezett Műemlékvédelmi Tanácsot a speciális szakértelem képviselőjére. Az egyház vagy vallási közösség egy képviselője vesz részt a Tanács ülésein, ha egyházi tulajdonban lévő műemlék felújításáról van szó.

Zárásként – mint érdekesség: a kolostorok levéltárai 4 millió könyvből álló kincset rejtnek. Továbbá: a templomi harangok – ebbe szintén nem túl gyakran gondolunk bele – sok osztrák számára „akusztikai otthonosságot” jelentenek: a harangozás hozzá tartozik egy-egy osztrák település „településhangjához”, településképehez.¹⁶⁰

158 Az ember bele sem gondol, de például Bécsben a közlekedésben is a Stephansdom az origó: ehhez elég egy közlekedési térképet, metrótérképet megnézni. A fentiekhez lásd POLAK, Regina – WUTHE, Paul: *Katolische Kirche*. In: LEHMANN – REISS: *Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich*. Nomos. 2022. 109. oldal. Továbbá itt is meg lehet említeni természetesen a kolostorokat és az alapítványi (Stiftung) kezelésben működő kiállításokat.

159 POTZ, Richard: *Church and State in Austria*. In: ROBBERS, Gerhard: *State and Church in the European Union*. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 247. oldalak.

160 I.m. 109. oldal. A templomok a szekuláris kultúrában is az összejövetelek helyszínei – az istentiszteleteken túl például egy-egy hangverseny alkalmával.

II.6. Egyházfinanszírozás

A téma fontossága – és sajátossága – miatt e területről külön is érdemes beszélni. A mai rendszer gyökerei az Adolf Hitler által elképzelt finanszírozás – és annak célja – időszakáig nyúlnak vissza (az önálló Ausztria megszűnésének időszakáig). Akkor – birodalmi nyomásra – bevezették az egyházi hozzájárulás rendszerét azzal a céllal és reménnyel, hogy az az egyházi közösségek gyengülését fogja eredményezni.

A hozzájárulási rendszer ma is működik – az egyházak fő bevételi forrása. Gyakran hasonlítják ezt a német gyakorlathoz, azonban lényeges eltérések vannak.¹⁶¹ A legfontosabbak: 1. az osztrák rendszerben a hozzájárulási rendszer nem része az adórendszernek, azt nem az állam szedi be; 2. saját adminisztratív rendszert kellett, hogy kidolgozzanak az egyházak a hozzájárulások beszedésére; 3. Az egyházi hozzájárulást közigazgatási eljárásban nem lehet „behajtani”, vita esetén a rendes bíróságon kell perelni.

Néhány megjegyzés még a hozzájárulás fizetéséhez kapcsolódóan: „a felnőtt tagok hozzájárulási kötelezettsége attól függetlenül fennáll, hogy igénybe veszik-e az egyházi szolgáltatásokat; a kötelezettség az adott egyházhoz való tartozásból fakad (az egyházi hozzájárulás nem minősül díjazásnak). Továbbá: azok az egyháztagok, akiknek lakóhelye vagy tartózkodási helye Ausztriában van, járulékfizetésre kötelezettek (a külföldi állampolgároknak felekezetüknek megfelelően kell egyházi járulékot fizetniük). Ehhez kapcsolódóan: a lakhely bejelentésnél az úgynevezett „Meldezettel” kitöltésénél kérik a felekezeti hovatartozás feltüntetését.¹⁶² Az állami/városi hivatal a bejelentkezés alapján

161 SCHWARTZ, Karl: Das Verhältnis von Staat und in Kirche in Österreich. 489-490. oldalak. In: Z. für Ev. Kirchenrecht. 2004.

162 Sajnos, miként azt több lelkész is megerősítette: a külföldről Ausztriába költözők kb. 80 százaléka az o.B. (ohne Bekenntnis) megjelölést tünteti fel, hogy ne kelljen a kötelező egyházfenntartói hozzájárulást (Kirchenbeitrag) fizetni.

értesíti a lakhely szerint illetékes egyházat arról, hogy az „érkezett” a körzetéhez tartozó gyülekezet területére költözött.¹⁶³

A járulékfizetési kötelezettség az államigazgatási hatóság előtt a tag halálával vagy a tag kilépése esetén szűnik meg.”¹⁶⁴

Ma különféle juttatásokról (állami oldalról) beszélhetünk – a fent említett finanszírozási elem megtartása mellett.

Vannak ún. pozitív juttatások. Így például a kártérítési jellegű juttatások (az egyházi alapból lefoglalt vagyonért járó kártérítés). Ezek az Osztrák Köztársaság jogi kötelezettségein alapulnak (lásd Osztrák Államszerződés, illetve katolikus vonalon a Szentszékkal kötött különböző vagyoni jogi szerződések), és a következő közösségeket érinti: római katolikusok, evangélikus egyház A. u. H. B., Régi Katolikus Egyház, és az izraeliták közössége. Ezek ma már vallási célú támogatásnak minősülnek.

163 Ekkor az egyház automatikusan regisztrálja hivatalos egyháztagként a bejelentkezőt (itt az állami és az egyházi hivatal egymással van összeköttetésben). Majd az egyház küldi az éves egyházfenntartói díj befizetéséről a számlát az új egyháztagnak. Továbbá: ha valaki (gyülekezeti tag) más helyre költözik, az egyház illetékeseinek joga van lekérni az állami hivatalból az új lakhely címét – ilyenkor ír neki egy levelet, amelyben felvilágosítja, hogy már más gyülekezet területén lakik, de ha szeretne a „régii gyülekezetéhez” tartozni, akkor az úgynevezett „Wahlgemein-deantrag” kitöltésével a régi közösségében marad bejelentve. (Ha ezt nem tölti ki, akkor automatikusan átkerül az új gyülekezeti nyilvántartásba.) A részletek tisztázásában köszönöm Kádas Richárd, Gáspár Adalbert és – különösen is – Dr. Karvansky Mónika segítségét.

164 SCHWARTZ, Karl: Das Verhältnis von Staat und in Kirche in Österreich. 490. oldalak. In: Z. für Ev. Kirchenrecht. 2004. Az osztrák televízióban hallottak szerint (2024 húsvétja) az elmúlt egy évben 90.000 római katolikus hagyta el az egyházat. Megdöbbentő adatok! A híradásból (ORF) az is kiderült, hogy az elmúlt 10 évben 10 katolikus templomot zártak be, ill. adták át más felekezeti közösségeknek (pl. koptok, különböző ortodox közösségek). A műsorban a jövőre nézve is kitekintettek: a katolikusoknál további templomok bezárása várható, illetve a gyülekezetek összevonása következik/folytatódik. Az evangélikus (A. B.) egyházban a bécsi lelkesi állások számát (jelenleg 37) szintén csökkentik.

Kiegészítő megállapodásokat kötött az állam a protestáns közösséggel (evangélikus) és az izraelita közösséggel – ezek inkább tekinthetőek vallási célú támogatásoknak.¹⁶⁵

A pozitív juttatások mellett a szakirodalom beszél az ún. negatív állami juttatásokról is. Ez az állam által elismert egyházak, vallási közösségek különleges adójogi státuszát jelenti. Továbbá: a karitatív, jótékonyági vagy egyházi célokat szolgáló szervezetek¹⁶⁶ mentesülnek bizonyos adókötelezettségek alól: az egyházi közösségek és vállalkozásaik nem tartoznak az iparűzési adó vagy a hozzáadottérték-adó (ÁFA) hatálya alá, és az egyházaknak adott bizonyos adományokra nem vonatkozik az örökösödési adó vagy az ajándékozási adó sem.¹⁶⁷ Ez az adójog szerinti „kiváltságcsomag” azonban jogi elismeréshez kötött, és a fent említett 1998. évi felekezeti törvény értelmében nem illeti meg a bejegyzett vallási felekezeteket. Ezt a közelmúltban megkérdőjelezték az egyenlőség és a vallásszabadság elve szempontjából (Lásd: Bundesabgabendordnung).

További állami juttatásokkal támogatják a hitoktatást. Ezt tulajdonképpen teljes egészében az állam finanszírozza, általában heti két órát. Ha tíznél kevesebb tanuló van egy csoportban, akkor heti egy órát finanszíroz az állam. Ausztria bizonyos részein a kisebb, de nem egy esetben a nagyobb közösségek esetében is valós problémát jelent a létszám „biztosítása”. Újabban – ezt többen is elmondták az interjúk során – felmerül a hittanórák egy részének összevonása a különböző felekezet esetében.¹⁶⁸ Technikailag mindez így néz ki:

165 Az ezzel kapcsolatos részleteket, konkrét összegeket lásd MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 471-492. oldalak, a fentiekhez lásd a tanulmány 486-487. oldalait.

166 Ez vonatkozik az egyházi alapítványokra is, lásd a kolostorok működését.

167 MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 471-492. oldalak, a fentiekhez lásd a tanulmány 486. oldalát.

168 Ebben van is ráció, hiszen a bibliai történetek egy része kiválóan tanítható

a lelkészek hivatalos megbízatásuk részeként tanítják a vallástant (a munkaidőnek általában a 20 százalékát, heti 8 órát) – amit az állam fedez –, így a vallástan (hitoktatás) állami finanszírozása az egyházi költségvetés jelentős tehermentesítését jelenti.¹⁶⁹

A hitoktatási (teológiai) akadémiákat és intézeteket, amelyekben az általános, közép- és szakiskolák hitoktatóit képzik, felekezeti állami iskoláknak tekintik, és az állam finanszírozza őket.

II.7. Magyarajkú közösségek

Ausztria esetében – azt hiszem magától értetődően – a magyar közösségekről is írok.¹⁷⁰ Burgenlandban és Bécsben őshonos közösségeket találunk, akiket meglátogatni és róluk írni kötelességemnek tartottam. A könyv terjedelmi korlátai miatt e közösségeknek egy fejezetet szenteltem, azon belül mindegyik közösségről másfél, kétoldalmi rövid összefoglalót írtam a talált források és a közösségek vezetői (lelkészek, papok) által elmondottak alapján. Ezek a rövid összefoglalók pillanatfelvételek – amit az esetemben több mint 30 év távlatából különös volt látni.

Elsőként a burgenlandi közösségekről írok, majd a Bécsben élő és működő egyházi közösségeket veszem szemügyre. Sorrendben: Oberwart-i (felsőőri) református (evangelisch H. B.) gyülekezet, Siget in der Wart-i (szigeti) magyarajkú evangélikus (evangelisch A. B.)

lenne közös csoportokban is, pl. az evangélikus A.B. és H.B. csoportok esetében, de még akár protestáns-katolikus vonalon is.

169 Az állam a pedagógusok személyi költségeinek 100%-át viseli (PrivatschulG 7. § (2) bekezdés). Lásd: SCHWARTZ, Karl: Das Verhältnis von Staat und in Kirche in Österreich. In: Z. für Ev. Kirchenrecht. 2004. 487. oldal. Ami a lelkészeket illeti: a gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy például lelkész esetén a heti 8 órában végzett hitoktatás a teljes fizetésének a 41 százalékát tesz ki.

170 Az ismert történelmi okok mellett a személyes indíttatás is lényeges: gyerekként Oberwartban (Felsőőr) és Bécsben laktunk egy éven át – iskolába is kint jártam, és a magyar közösségekre is jó szívvel emlékezem.

közösség, Unterwart-i (alsóóri) magyar katolikus gyülekezet, majd a bécsi magyarajkú katolikus, református és evangélikus közösségről írok.¹⁷¹ Ezek a közösségek egyházjogi szempontból is létező közösségek, nem csak ún. „miséző helyek”. A kisebb katolikus (magyar) közösségeknél már csak ilyenek vannak – például Burgenlandban több helyütt is. A „nagyokat” látogattam meg, és róluk írok – bár a fogyás itt is masszív, különösen az emlékeimben élő közösségek nagyságához képest. A fogyást a készített interjúk is megerősítették.

Oberwarti (Felsőóri) Református (evangélikus H. B.) Egyházközség

Nagy élmény volt – több mint 30 év után! – ismét Felsőőrben lennem. Vártam a találkozást Kádas Richárd nagytiszteletű lelkész úrral, és vártam az emlékek „visszajövetelét” is. Emlékeket, a kicsi belvárost, a Pinka-partját – mit sem változott –, az iskolám épületét – a régi épület most is megvan, még ha mellette épült egy új is; de meglátogattam az óvodát is, ahová a testvérem járt. És a gyülekezet, a templom, a templom mellett álló „paplak” és a gyülekezet egyéb épületei, termei – mind pontosan megmaradtak az emlékezetemben több mint három évtized távlatából is.¹⁷² Nagy élmény volt újra Felsőőrben lenni, ott egy teljes péntek délutánt eltölteni, és aztán a vasárnapi magyarnyelvű istentiszteleten részt venni (szombaton a szigeti és az alsóóri közösségben jártam).

Felsőőr település kb. 8000 fős – régebben földművesek, ill. német ajkú kereskedők adták a település magját.¹⁷³ Ma már csak néhány család él a földművelésből, köszönhetően az erős városiasodásnak. A lakosság körülbelül egyharmada magyar ajkú – sokan jöttek és

171 Végül két nem egyházi közösségről, két nagy magyar ernyőszervezetről adok rövid tudósítást.

172 Ez (a fenti helyszínek meglátogatása) gyakorlatilag egy negyedórás sétát jelent összesen, felnőtt léptekkel.

173 Lásd: https://foldrajzitasarasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlomenyek_2014_138_evf_4_pp_306.pdf

jönnek az itt élő őshonosak mellett Magyarországról is, de sok az erdélyi származású is, az 1990-es években érkezettek, illetve korábbról jöttek – 1956-os menekültek –, de ők (az ’56-os magyarok) már nagyon megfogyatkoztak, illetve idős, már nem annyira aktív tagjai a református vagy a katolikus közösségnek. 2004 óta pedig szabad a munkavállalás, még többen érkeznek – sokuk már napi ingázó, itt dolgoznak, a gyerekek itt tanulnak, de élni (lakni) Magyarország nyugati részén élnek, például Szombathely vagy éppen Kőszeg környékén (sokan a vendéglátásban, szolgáltató szektorban, betegápolásban, orvosként, tanárként, helyezkednek el vagy éppen szezonális munkát végeznek).¹⁷⁴

Ami a nyelvi megoszlást illeti: a közösség körülbelül harmada magyarajkú – sokan érkeznek Magyarországról is. Úgy tűnik, hogy a ragaszkodás (identitás) kérdése eléggé családfüggő. Családfüggő a magyar nyelv és az ahhoz való ragaszkodás kérdése is – tudhattam meg.¹⁷⁵ A magyar nyelv sok családban kikopóban van, a nyelvi környezet mellett talán a vegyes házasságok miatt is. A gyerekek inkább már csak a német nyelvet sajátítják el – vagy magyarul nem szívesen beszélnek a saját közösségeikben. Ugyanakkor a kultúra fontos az ott élő felsőöri magyarok körében: színház, olvasóköri, táncsoport működik a településen a gyülekezet környezetében, tavaszi és őszi bemutatókkal.

Az utam természetesen a közösség lelkészéhez vezetett. Kádas Richárd Szabolcs-Szatmár Beteg megye keleti csücskéből Tyukodról került – kisvárdai szolgálat és külföldi, németországi ösztöndíj után – Felsőörbe a gyülekezet lelkészének; az alapítás óta ő a 19. lelkésze a közösségnek.¹⁷⁶

174 Mindez az ingatlanárakra is kihatással volt, illetve van. A lakások, házak árai emelkedtek a határsávbán, a határ mindkét oldalán.

175 Ugyanakkor a középiskolában magyar osztály is van, az alsótagozaton pedig fakultatív tárgyként lehet magyarul tanulni – minden szinten adott a magyar nyelven történő tanulás lehetősége.

176 A református közösség mellett egy kis létszámú magyar ajkú katolikus közös-

A gyülekezet története egyébként messzi időkre nyúlik vissza – tavaly, a látogatásomkor ünnepelte a református közösség a templom építésének 250. évfordulóját (maga a templom 250 éves, a gyülekezet 500). A közösség, illetve a település artikuláris hely is volt a 17. század végét követően, végig a 18. században.¹⁷⁷ Ma pedig az egyetlen református (evangelisch H. B.) közösség Burgenlandban, egyházjogi szempontból is.¹⁷⁸

A fiatal és energikus lelkész a közösség híveit pásztorolja – ma már az alkalmak többségét német nyelven megtartva. Érdekes volt látni, hogy a magyar nyelvű alkalmakkor is olykor átváltott németre a lelkész – részben talán a „nyelvvesztés” miatt, részben pedig talán amiatt, mert az alkalmakon vegyesnyelvű családok is részt vettek (utóbb kiderült, ez utóbbi volt a helyzet a liturgiában is „érintett” család miatt). Ez utóbbit erősíti az is, hogy az alkalom után a magyar és a német szó egyaránt hallható volt a beszélgetésekben; de azt hiszem, hogy ez természetes. Jó, hogy mindenki az anyanyelvén szólhat – és talál értő fülekre. Ez természetesen vonatkozik a magyar nyelv használatára is. Minden hónap első és harmadik vasárnapján németnyelvű istentiszteletet tart a gyülekezet, a köztes vasárnapok a magyar nyelvűek. Az 5. vasárnap – ha van ilyen – kétnyelvű. A résztvevők száma 40-100 fő között mozog, a németajkú alkalmak

ség is van Felsőőrben – sok erdélyi származású, az 1990-es években érkezett katolikussal –, akiknek a pásztorolását Gáspár Adalbert bencés atya végzi, Alsóőrből látva el a közösség lelki szolgálatát. Alsóőrrel külön foglalkozom a könyvben – lásd lentebb. Vannak – a helyiek mellett – korábban érkezettek is – 1956-os menekültek –, de ők már nagyon megfogyatkoztak, illetve idős, már nem annyira aktív tagjai a református vagy a katolikus közösségnek.

177 A környező települések evangélikusai – miként azt a szigeti evangélikus lelkésztől, illetve Teleky Béla többször idézett monográfiájából megtudtam – azonban távolabbi helyekre (akár Nemescsó) mentek vasárnaponként istentiszteletre.

178 A jubileumi évhez és a templom, illetve a közösség történetéhez kapcsolódóan lásd a <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/3190475/> honlapon írtakat, továbbá a gyülekezet honlapját: <https://www.die-reformierten.at/index.php/250-jahre>

a látogatottabbak.¹⁷⁹ Maga a közösség egy idősödő közösség – ami az „átlagos” összetételt illeti – és ma már részben németajkú, bár a közösség jelentős része tud, ért magyarul.¹⁸⁰

A közösség környezetében színház és olvasóköri, valamint magyar táncsoport is működik, utóbbi tavaszi és őszi bemutatókkal, fellépésekkel. Történetükről, programjaikról a gyülekezet honlapján is tájékozódhatunk. A cserkészlet itt sem „divat” – ezúttal is azt érzem, hogy ez a fontos mozgalom e területeken inkább a katolikus közösségek sajátja.

Kapcsolatok e református közösség esetében is vannak magyarországi közösségekkel (gyülekezetekkel, oktatási intézményekkel), illetve magánemberekkel. Elég csak a közösség honlapját megnézni – így például Fazakas Sándor professzor (volt PhD-témavezetőm, társ-konzulensem) előadása, Steinbach József püspök látogatásai – aki dr. Gyenge Imre (a közösség korábbi lelkésze évtizedeken át) temetésén is részt vett. Működik az ún. „szószékcsere” intézménye is: Pápával (A Pápai Református Teológiai Akadémián egyik gyülekezeti tag által indított ösztöndíj keretében) és a Szombathelyi Református

179 Karácsony szenteste kétnyelvű istentiszteletet tart a lelkész, másnap magyar-nyelvű, karácsony második napján németnyelvű istentiszteleti alkalom van a templomban. Hasonló a helyzet pünkösdkor és húsvétkor. A konfirmációi alkalom kétnyelvű.

180 Inkább úgy fogalmaznék – a lelkész után szabadon: mindenki tud németül, de magyarul már nem mindenki tud. Ami a protestáns közösség egészét illeti: a településen van evangélikus A.B. közösség is (azaz, mai magyar szóhasználatlaltal evangélikus gyülekezet), ez azonban németajkú gyülekezet. Ami pedig Felsőőrt illeti, vallási összetételét tekintve: színes közösség, a reformátusokon, katolikusokon és evangélikusokon túl muszlimokkal (sokszínű közösség, irányzatokat és származási helyüket is tekintve, Törökország, Észak-Afrika, volt Jugoszlávia, Közép-kelet), adventistákkal, románajkú pünkösdistákkal illetve szabadkeresztényekkel, jehovistákkal. A településen kétnyelvű (magyar és német) tanítás folyik – a gyülekezetek egy részében és az oktatásban is – ez utóbbi esetben a középiskolában magyar osztály is van, alsótagozaton pedig fakultatív lehet tanulni magyarul).

Gyülekezettel, vagy akár a Bécsi Reformátusokkal is szoktak alkalmanként lelkészt cserélni a felsőőri reformátusok. A közösségben a korábbi prédikátor, Gúthy László is aktív: kántori szolgálatot lát el, s ha ereje engedi a színjátszókörben is szerepet vállal.¹⁸¹

Ami a gyülekezet (egyház) gazdálkodását illeti: ingatlanok, földterületek tartoznak a közösséghez melyek a gyülekezeti tagok sok évszázados áldozatos adakozásának s a kommunista államosítás hiányának köszönhetőek. Mindemellett – így van ez Ausztria más gyülekezeteiben is – egységes ajánlást tesz közzé az egyház a hozzájárulás mértékével kapcsolatban. Ez egy jövedelemfüggő fenntartói járulék (gyülekezeti hozzájárulást, Kirchenbeitrag), amit maga a gyülekezet szedi be. Fontos, hogy a befizetett gyülekezeti hozzájárulás mérsékli a járulékot (konkrétan: az átutalt összeg 400 euróig levonható az adóalapból), így maga az „egyházi adó” elvileg nem egy nagy összeg. Példaként: körülbelül 50.000 euró éves bevételnél, két felnőtt és két gyerek esetében – az adózást befolyásolja mindez –, az egyházi hozzájárulás körülbelül 549 euró; mindez kisebb bevétel esetében és más létszámnál megint más, így például 30.000 euró bevételnél körülbelül 293 euró, amit gyermek nélküli két felnőtt fizet.¹⁸² A rendszer átlátható. Mindazonáltal van, hogy a rendszer, illetve a „hovatartozás” (lakhely, tényleges életvitel helye), egyéb „anomáliák” feszültséget okoznak a gyülekezetek között.¹⁸³ A valódi

181 Minderről – illetve a korábbi évekről – bővebben lásd: <https://www.vaol.hu/helyi-kozelet/2018/02/nepszinmuveeknek-misszios-szerepuk-volt-guthy-laszlo-lelkeszt-bemutato-elott-kerdeztuk>

182 Lásd: <https://www.gerecht.at/> továbbá: <https://www.gerecht.at/ihr-beitragsrechner.html> Fontos, hogy 400 euróig adóalapot csökkentő a befizetett hozzájárulás. (Az egyházfenntartói járulék (Kirchenbeitrag) adóalapot csökkentő tételnek számít Ausztriában. Korábban – néhány évvel – mindenkinek saját magának kellett az adóbevallásába az egyháztól kapott igazolás alapján ezt feltüntetni; most már azonban az egyház automatikusan bejelenti a Finanzamt felé név szerint, hogy mennyi egyházadót fizetett az illető és ez automatikusan csökkenti az adóalapot.

183 Például amikor valaki egy másik közösségnek a tagja a gyakorlatban – adót mégsem ott fizet; és fordítva.

kérdés azonban nem a pénz és az „azon” keresztüli tagság, hanem az, hogy milyen a hívő kapcsolata a közösségével, s hol gyakorolja a hitét.

A lelkész – miként említettem – rendkívül aktív: a felsőőri szolgálata mellett Kismartonba is jár, az ottani református gyülekezeti tagokat is pásztorolja. Mindemellett a református és a közös (evangélikus és református) zsinat tagja, a gyülekezet kulturális szolgálataiban és a városi ökumenében is aktív szerepet vállal, iskolai hittanórái és egyéb feladatai mellett.

Sigeti (Őriszigeti) Evangélikus (evangélikus A. B.) Egyházközség

Őrisziget ősi evangélikus közössége ma is létezik – erősen megfogyatkozva, de ma is hangzik Isten ígéje magyarul az ott élőknek. A gyülekezet történetéről Dr. Teleky Béla monográfiájából¹⁸⁴ értesülhetünk, amelyből röviden a következőket emeljük ki: Sziget lakossága 1482-ben kapott nemességet – később a település története és egyháztörténete szempontjából kapott jelentőséget e tény, hisz a nemesség jobban tudott élni szabadságával a települési függetlenség, az anyanyelv és a felekezeti hovatartozás tekintetében is. A reformáció elterjedése a településen az 1560-as évekre tehető. Azt is tudjuk, hogy a közösség első lelkészét (akit ismerünk) Telekesi Benedeknek hívták, aki 1608-ban aláírta az evangélikus hitvallást, az ortodox Concordiae-t, és aki 1651-ben került Szigetre lelkésznek. A kezdet későbbi lelkészei közül Bokányi Ádámot emelem ki, aki a magyar és német nyelvek mellett horvátul is prédikált az 1660-as években. (Az ellenreformáció idején 1661-ben is megemlítik Szigetet mint önálló evangélikus gyülekezetet, Muray Gergely szuperintendens feljegyzései.) A későbbiekben (18. század 40-es éveitől) a közösségnek öt évtizeden át nem volt se tanítója, se prédikátora – igaz, a közösségnek korábban sem volt

184 TELEKY, Béla: A magyar evangélikusság története Őriszigeten. Siget. 1979.

Mivel ez a kötet nehezebben hozzáférhető, néhány fontosabb sort feltétlenül megosztok az olvasóval.

könnyű a helyzete az ellenreformáció korában.¹⁸⁵ 1781 októbere után újra indulhatott a gyülekezeti élet – és magából a könyvecskéből innét már elég jól rekonstruálható a gyülekezet részletes története. 1785-ös újra alapítás (számos kérelem után valósulhatott meg, hisz a közösség a Türeلمي rendelet létszámbeli feltételének nem felelt meg), a lelkészlak megépítés (1788), a templomépítés (1792), az iskolaépület és tanítói lakás megépítése (1798), és a későbbi gyülekezetépítés, egészen a könyvecske megírásáig. Tanúi lehetünk a diplom többszörői megújításának, de olvashatunk a közösséghez tartozó leánygyülekezetekről (pl. Jábing), a helyi (kisebbségi helyzetben lévő) katolikus közösségről, a két felekezet közötti vitákról – így például az újtemető 120 évvel ezelőtti indulása körüli vitákról –, az I. világháborúról és az azt követő évek bizonytalanságáról, a két világháború közötti történésekről, a lelkészek egymást követő nemzedékeiről.

Az 1945 utáni gyülekezeti gyakorlatból – az élet normalizálódása 1945. május 27-én kezdődött, a háború utáni első konfirmációval – néhány fontosabb gyülekezeti étellel kapcsolatos gyakorlatot emelek ki, hogy megérkezzünk aztán a jelenkorba. Ezek a kimondottan gyülekezeti gyakorlati tevékenységek a következők: rendszeres kirándulások szervezése Magyarországra a magyar kultúra fejlesztése és megtartása érdekében, aktív részvétel a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület munkájában, Magyarországról érkezett énekesek, színészek és táncsoportok fogadása, a gyülekezeti énekkar erősítése, magyar nyelvtanfolyamok indítása a németajkúak körében is. Teleky Bélát követően két lelkész is szolgált rövid ideig a közösségben (Fónyad Pál alig egy évet szolgált, Schottner Gottfried pedig öt éven át, bár egyikük sem volt a gyülekezet megválasztott lelkésze, nem laktak Szigeten), majd – az elmúlt három évtizedben – Mesmer Ottó végezte, végzi a szolgálatot a gyülekezet lelkészeként, szigeti, helyben lakó lelkészként. Burgenlandi kutatásaim második napján hozzá vezetett az utam.

¹⁸⁵ Ekkor a nemescsói artikuláris helyre mentek a hívek a hitüket gyakorolni – illetve titokban, házaknál tartották a lelki alkalmakat.

Mesmer Ottó evangélikus lelkész nagy szeretettel fogadott. Tőle több mindent is megtudhattam a mai állapotokról – ami a 35 évvel ezelőtti helyzetre emlékezve néhány dologban még mindig, ma is reményt adó; és vannak dolgok – elsősorban a fogyás mértéke – ami azonban aggodalomra ad okot. Maroknyi evangélikusság hallgatja már csak magyarul az örömhírt. Jó volna, ha igaz maradna az egykori lelkész, dr. Teleky Béla szava: „Legyen élet továbbra is Szigeten! Ne múljon el a szó, a magyar szó; legyen továbbra is önálló evangélikus egyházközség, templom, lelkészi szolgálat.”¹⁸⁶

A most is aktívan szolgáló lelkésztől megtudhattam, hogy a településen a magyarajkú evangélikusok mellett ma is aktív, élő magyar- és németajkú katolikus közösség él. Körülbelül 300 fős a település *és neve arra is jellemző lehet, hogy a németajkú, katolikus Ausztriában, valójában egy többségében magyarajkú, evangélikus sziget*. A németajkúak többsége a településre beköltöző családok tagjai – Felsőőr (Oberwart) mindössze 5-6 kilométer, sokan költöznek a környező településekre a „nagyvárosból”.

Mint megtudtam, korábbi „generációs” jövetelek, betelepülések nincsenek – azaz, sem 1956 után, sem később, 1989-et követően vagy éppen az EU-s csatlakozásunk után nem érkeztek nagyobb számban magyarok a településre. „Egy család mindössze” – volt a válasz a kérdésemre.¹⁸⁷ Most vannak áttelepülők – itt és a környéken –, de a számuk elenyésző. Az újonnan érkezők a gyülekezethez nem kötődnek, a helyi iskolához inkább.¹⁸⁸ Mindez (a kevés érkező)

186 Idézet Teleky Béla doktori disszertációjából. Forrás: <https://hungarikum.at/hu/egyhaziak/>

187 Máshol nem ez volt a tapasztalat, így például Felőörben vagy éppen – természetesen – Bécsben.

188 Ennek (a felekezetenélküliségnek) lehet oka az egyházi hozzájárulás (adó) is, amit így nem kell megfizetniük. Az országban található körülbelül 200 evangélikus A. B. közösség egyike az őrszigeti evangélikus közösség, amelyben – általában az evangélikus A. B. közösségekben – az adó mértéke jóval nagyobb, mint más protestáns (H. B.) közösségekben. Ezért van az, hogy az

talán a település kieső voltával, némileg elzárt elhelyezkedésével is magyarázható, illetve a nagyobb célállomás (Oberwart) közelségével – ez utóbbi többeket vonz. A településen (Szigeten) számottevő munkahely sincs.¹⁸⁹

A közösségben erős a magyar anyanyelv elhagyása. Túl a komoly asszimiláción az okok azok – nagyrészt ugyan azok –, amiket néhány évtizeddel korábban Teleky Béla oly pontosan megírt a monográfiájában, pontokba szedve (66-69. oldalak). Ezek közül néhány: az anyanyelv szégyenlése, „praktikus okok” (annak félelme például, hogy a magyar anyanyelvként való elsajátítása nehezé teszi a német megtanulását), a „minek” érzése – ezt több helyen, többektől is hallottam, szomorú érv –, vagy éppen a vegyesházasság és az ahhoz kapcsolódó „udvariasság” (a többségi nyelv követése az anyanyelv rovására). Magában a közösségben egyébként havonta három magyar istentiszteletet és egy németajkú alkalmat tart a lelkész.

Ugyanakkor itt is erős a kötődés a kultúrához, például a néptánchoz. A magyar táncokat az Óriszigeti Magyar Táncegyüttes keretében tanulják az óriszigeti és környéki fiatalok – maga a közösség 1993-ban alapult, alapítója az evangélikus lelkész felesége, Mesmer Katalin Enikő volt. A néptáncsoporton túl van zenekar, a Csörge, illetve a Szélfogók együttes. Ezek a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület keretében működnek – Jábingban külön helyi szervezettel. Ugyanakkor cserkészlet nem működik a településen – ahogy látom, ez inkább a katolikus közösségekre jellemző.

evangélikus közösségből évente 5-6000 fő lép ki országosan – túl a szekularizáción. Legalábbis az okok között ott van ez is a lelkész úr véleménye szerint.

189 Harminc éve még négy nagygazda foglalkozott állattenyésztéssel, mezőgazdasággal; két kocsmá is volt a településen. Ma semmi nem maradt ebből. (Szigeten soha nem volt sem számottevő, sem más munkahely. Großpetersdorf (Nagyszentmihály) és Oberwartban volt úgy-ahogy munka, de a nagy többség Bécsbe (ritkán Graz-ba) ingázott.)

Élő kapcsolatok ma is vannak.¹⁹⁰ Ma – részben az asszonykórus révén – Súrral és Sopronnal vannak kapcsolatok, illetve „testületileg” a nemescsói evangélikus közösséggel – az artikuláris időszakban a szigeti hívek nem Felsőőrbe, hanem Nemescsóra jártak istentiszteletre.¹⁹¹

Mesmer Ottó evangélikus lelkész őriszigeti lelkészi állása férlálás – mellette aktívan részt vesz a speciális szolgálatok („kékfényes” területek) munkájában (ez az ún. lelkigondozás szükséghelyzetben). Az 1990-es évek végének nagy balesetei (1990-es évek vége, 2000-es évek eleje) – köztük a nagy bányabaleset Lassingban¹⁹² és a kapruni halálalagútként elhíresült baleset¹⁹³, illetve 1999 február 23-án a Galtür-i lavina szerencsétlenség 38 áldozattal – szükségessé tették az egyháziak ilyen területen való jelenlétét is – az egyház kezdte meg a szolgálatot, majd később a Vöröskereszt. Így alakult ki az egyháziak szerepvállalásával a krízisintervenció. Ennek keretében alakultak ún. stresszfeldolgozó csoportok is – ilyen találunk a mentőknél, tűzoltóknál, a rendőrséghez kapcsolódóan és a Vöröskeresztnél is. Ezek munkájában papok, lelkészek is részt vesznek, speciális képzettséggel. A szolgálattevők csak riasztás esetén kapcsolódnak be, a testületnek

190 A magyar rendszerváltást megelőzően is voltak a gyülekezetnek kapcsolatai magyarországi településekkel.

191 Éppen Felsőőrbe is mehettek volna a hívek – a reformátusokkal közösen gyakorolni a hitüket. Ma vannak ilyen „közös” helyek, így például a szintén Burgenlandban található fölöstömi közösség (Fürstenfeld). Itt közös A.B. és H.B. közösséget találunk (országos szinten amúgy is vannak szervezeti kötődések, így például közös zsinat).

192 1998. július 17-én egy közeli bánya beomlott és egy bányász a törmelék alatt rekedt. Mentőcsapat sietett a sérült segítségére, de egy második omlás őket is maga alá temette. A bányászt végül – 10 nap után – sikerült kimenteni, de a mentőcsapat 10 tagja odaveszett. A baleset Ausztria legsúlyosabb bányaszerecsétlensége volt 1945 óta.

193 A kapruni katasztrófa: a 2000. november 11-én az ausztriai Kaprun siklóvasútját, a Gletscherbahn Kaprun 2 alpesi alagúton felfelé tartó szerelvényén tüzeset volt. A tragédiában közel kétszázan haltak meg (az interneten különböző számokat találni, egy biztos, borzasztó baleset volt, közel kétszáz ember életét követelte a katasztrófa).

megfelelő bevetési „egyenruhában”, már csak a láthatóság, biztonság és megkülönböztetés miatt.

A közösség választások előtt áll – bízunk abban, hogy e kis közösségnek van jövője; hogy az Úristen e közösségnek is „reményteljes” jövőt ad, bízunk abban, hogy Mesmer Ottó hűséges szolgálatát lesz, ki tovább vigye.¹⁹⁴

Unterwarti (Alsóöri) Római Katolikus Egyházközség

Az alsóöri közösség vezetője Gáspár Adalbert bencés szerzetes. Alsóörhöz – Dr. Galambos Iréneusz atyához és a közösséghez – szintén szép emlékek kötnek – akár csak Óriszigethez, az ott korábban szolgálatot végző Teleky lelkész úrhoz és feleségéhez. Ide is nagy várakozásokkal érkeztem.

A település lakossága körülbelül 750 körüli, ennek egyharmada magyarajkú, kétharmada németajkú. Ebből is fakadóan a liturgia kétnyelvű, de a szolgálatban a magyar a hangsúlyosabb. A vasárnapi mise liturgiája körülbelül 70 százalékban magyar, 30 százalékban német, a hétköznapi „alapból” magyar, de ha a közösség azt kéri – a helyzet indokolja, például többen vannak a németajkúak vagy a vegyes családok ezt kéri – akkor németnyelvű az alkalom. Az ünnepségek esetében hasonló a helyzet – így például az elsőáldozók esetében idén magyarnyelvű lesz az alkalom (mindenki magyar a közösségben), de a bér mállkozók esetében a szertartás nyelve a többségben lévő németajkú gyerekek miatt németnyelvű lesz.

Adalbert atya közvetlen kapcsolatban a burgenlandi magyar katolikusok püspöki helynökével, Pál Lászlóval és saját bencés közösségével, Pannonhalmával és Tihannyal van – Tihany küldte Adalbert atyát jelenlegi szolgálati helyére, a két korábbi bencés atya (Iréneus és Péter atyák) utódjaként.

194 2023. október 22-én voltak a választások, és sikerült Óriszigeten is a vezető testületeket (presbitérium és gyülekezeti képviselők) megválasztani. Ezzel Órisziget biztosítja a jövőjét, jogi szempontból.

Burgenlandban az alsóőri az egyedüli magyarajkú római katolikus közösség (egyházjogi szempontból), a többi németajkú, német dominanciájú nyelvileg. A közösség történetéhez érdemes Pál Ferenc kiváló könyvecskéjét kézbe venni, amelyet a közösség 250 éves évfordulójára írt 2019-ben (*Az örök hitének öröksége*). A könyvből néhány tény, röviden, a közösség történetéhez kapcsolódóan.

A római katolikus közösség ősidők óta jelen van a településen – a későbbi önállósodás, a templomépítés a helyzetével és viszonylagos (évszázadokkal ezelőtti) nehezen megközelíthetőségével magyarázható. A közösség a felsőőri plébánia fiúja volt eredetileg, de a település önállósodási törekvése és a vizes, mocsaras terület megközelíthetlensége miatt önállóvá vált.

Az 1769-ben elkészült új templom (a korábbi a falu központjában állt, gyalult fából) az alsóőri nemesi közbirtokosság kegyúri működésének egyik legnagyobb és legszebb tette.¹⁹⁵ 1833-ban kibővítették, ekkor nyerte el mai formáját. A templom védőszentje Alexandriai Szent Katalin.¹⁹⁶ A toronyban négy szépen összecsengő harang található.

Alsóőrben – a többi közösséghez hasonlóan – nagyon családfüggő a magyar nyelv helyzete. Miközben az őshonos közösség mellett folyamatos – újabban – a bevándorlás Magyarországról.

195 PÁL, Ferenc: *Az örök hitének öröksége. 1769-2019.* Röm. Kath. Pfarre Unterwart. 2019. 14. oldal. A kétnyelvű könyvecske részletesen bemutatja a közösség életét, a közelmúltból különösen is szépen méltatja az általam is ismert Galambos atyát, akit több évtizedes hűséges szerteágazó szolgálataért a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntettek ki 1991-ben.

196 Minderről bővebben lásd a fentebb jelzett kiadványt, illetve a közösség templomának leírását az alábbi honlapon: <https://www.unterwart.at/hu/freizeit/kirchen/>. Katalin képe két oldalán Szent István és Szent Imre áll „őrt” – mint Burgenland számos templomában. A szószéken látható evangélisták faszobrait az 1990-es években restaurálták. A mellékoltárra a restaurálás során került a csíksomlyói kegyszobor (a „Napbaöltözött Asszony”) kicsinyített művészi szobra (Resetsrits Tamás alkotása). A nagy húsvéti és az oltár melletti gyerlytartókat Vincze János erdélyi fafaragó készítette.

A közösségben minden héten van magyar mise, a fent írtakkal (Alsóőrön németajkú alkalmakat tart Adalbert atya, míg a felsőöri magyarajkú katolikusok között „kisegítő” jelleggel szolgál – ez utóbbi helyen 2023 szeptemberéről Csíki Zoltán és Hauermann János főállásban szolgál a magyarajkú katolikusok körében). A liturgia – miként azt fentebb említettem már – kétnyelvű, de a magyar a hangsúlyosabb. A zene hosszú évek óta hiányzik a közösségből, nincs énekkar sem. Ugyanakkor a településen aktív közösségi élet zajlik, a tűzoltóegyesületnek 40 aktív tagja van, nők és gyerekek is.

A gyülekezeti közösség aktív. A járvány előtt 90-100 fő járt az alkalmakra, mostanában – a járvány után – nagyjából 50-70 fő vesz részt a heti alkalmakon. A közösségi élet fontos részei a gyülekezeti kirándulások, ez alkalmanként akár 50 főt is jelenthet – ezek az utak Magyarországra vagy ausztriai úticélokra vezetnek általában. A közösség által szervezett gyerektáborokban pedig 10-20 fiatal szokott részt venni – ez elég soknak mondható egy ilyen kis település esetében.

A nyilvántartással, az egyházi regiszterrel itt is vannak problémák – és ebből fakadóan az egyházi hozzájárulás megfizetése is olykor nehézkes. Mindez állandó adminisztrációs feladatokat ró a közösség lelki vezetőjére. Visszatérő probléma például az itt élő magyarországi magyarok „hovatartozása”, (egyház)jogi értelemben.

A gyülekezetnek aktív kapcsolatai vannak – közel a határ, Szombathely. Illetve a bencés közösséggel is élő a kapcsolat.

A településen – a gyülekezet környezetében – korábban működött cserkészlet (Galambos atya kezdeményezésére); ma ez nincs, van azonban citerazenekar, amelynek működése az 1990-es évekre nyúlik vissza. A faluban van továbbá új egyesületként néptánc és népzene, Virgonc csoporttal. Aktív az Ungarischer Kultur- und Tanzverein Unterwart is. Mellette működik a médiacentrum is, az ún. UMIZ (UMIZ – Verein zur Förderung des Ungarischen Medien- und Informationszentrum).¹⁹⁷

¹⁹⁷ Lásd: <https://www.unterwart.at/hu/freizeit/vereine> Érdemes az UMIZ-hon-

Alsóőrben – Óriszigethez hasonlóan – a „generációs jövedelek” (1956, 1989-1990, 2004 stb.) kevésbé érzékelhetők – az okok talán ugyan azok, mint Órisziget esetében. Alsóőr egy viszonylag zárt közösség, a főúttól távolabb, egy központibb helyű és helyzetű kisváros, Felsőőr közelében. Szívó ereje inkább ez utóbbinak van, bár az utóbbi időben megjelentek a faluban a magyarországi „bevándorlók”, munkavállalók.

Bécsi Magyar Katolikus Egyházközség (Magyarajkú római katolikus közösség Bécsben)¹⁹⁸

Bécsben a magyarajkú római katolikus közösség lelki vezetője Simon Ferenc érseki tanácsos atya.¹⁹⁹ A kutatások megkezdése után (első bécsi út két részletben 2022 októbere és decembere) az utam hozzá vezetett elsőként 2023 januárjában. Ami a magyarajkú közösséget illeti: a mindenkori püspök a felelős a területén élő hívek lelkigondozásáért – ez vonatkozik (az enciklikák szellemében) az „idegenajkú” hívekre is. Ennek megfelelően Simon Ferenc atya egyfajta „nemzeti koordinátori” szerepet betöltő főlelkész (esperes-főlelkész), a Bécsben és környékén élő magyarajkú római katolikusok lelki vezetője, amely közösség tagja az Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztalának is.

A Simon Ferenc atya által vezetett közösség miseközösség, másol – kánonjogi értelemben – ún. személyi plébániák vagy miséző helyek vannak (magyar közösségekről beszélve e helyen). Burgenland

lapot is tanulmányozni; jogi szempontból is érdekesek azok az elemzések, melyek ott akár az oktatással, akár a magyar közösség helyzetével kapcsolatban olvashatóak. Lásd: www.umiz.at/de/index.php/gesetzeslage

198 Bécshez kapcsolódóan is a magyarajkú keresztény közösségeket nézem e fejezetben, de az olvasó figyelmébe ajánlom a Vienna International Religious Centre honlapját, rajta sokféle keresztény közösség alkalmával. Lásd: virc.at/unit/virc/de/oekumene Bécs felekezeti és nyelvi is valóban sokszínű.

199 Fontos megjegyezni, hogy Bécsben – Burgenlandhoz hasonlóan – a magyar közösség őshonos kisebbségnek számít, az állam ekként tekint rá.

egy részén ilyen – az utóbbi – magyarajkú katolikus közösségeket találunk, így például Felsőpulya vagy éppen Bécsújhely.²⁰⁰

A közösségen belül itt erőteljesebben érezhetően a „generációs érkezések”. 1956-os érkezettek már kevesen vannak, illetve kevésbé aktívak a közösségben – ami talán érthető –, de jelen vannak a hétvégi iskolában, a cserkészetben és a magyar iskolában a leszármazottak, az unokák. Aztán jelen vannak a gyülekezet környezetében és Bécsben az 1970-es és 1980-as években érkezettek, majd azok, akik a rendszerváltást követően érkeztek Ausztriába, főként Bécsbe, és természetesen a fővárosban élnek azok is, akik már Bécsben születtek.²⁰¹

Ami magát a magyarajkú katolikus közösséget illeti – részben talán a fentebb írtak miatt is: a közösséget egy állandó csere, erős fluktuáció jellemzi; ez köszönhető az egymás után érkezett generációknak – fentebb az EU-s csatlakozásunk utáni hullámot nem is említettem –, de köszönhető például a Bécsben tanuló magyar fiataloknak is, akik közül többen rövidebb-hosszabb ideig a római katolikus közösség részévé válnak. Körülbelül 2000 család van a magyarajkú római katolikus közösség látókörében, a miséken pedig körülbelül 100-120 fő vesz részt, ebből van egy 70-70 fős „keménymag”, akikre mindig

200 Burgenland egyébként a római katolikus világot tekintve is sokszínű – a németajkú közösségek mellett nem csak magyar, de horvát közösségeket is találunk.

201 Egyébként Bécsben mindig is élt egy masszív kolónia, évszázadokra visszamenően igaz ez – nem véletlen, hogy a bécsi magyar közösségre őshonos kisebbségként tekint a kormányzat. Az itt élő kisebbségi magyarok mellett van aztán egy sokezres ingázó csoport, akiket nehéz lenne kategorizálni a témánk szempontjából: jelen vannak Bécs életében, adott esetben kapcsolatba is kerülnek a kinti magyar szervezetekkel – köztük az egyháziakkal is –, de valójában Magyarországról ingáznak nap mint nap – vagy hetente jönnek egy vagy két alkalommal Bécsbe dolgozni. (Ennek én magam is gyakran szemtanúja voltam, látva Ausztria közelében az autópálya felhajtója mellett hagyott autótömeget reggelente vagy éppen a személyvonattal hazaingázókat Bécsben a Hauptbahnhofon, akik Mosonmagyaróvár és Győr környékére járnak naponta haza a bécsi munkájuk után).

számíthat a lelkész, aki egyébként kétnyelvű szolgálatot végez. Elmondható az is, hogy ez a római katolikus közösség „fiatalabb” mint az átlag osztrák katolikus közösség.²⁰²

Ami a közösség finanszírozását illeti, az nem magyar és nem állami; a püspökség keretében kap támogatást a közösség, illetve vannak olyan pályázati lehetőségek, amelyek a bécsi magyarajkú katolikus közösség számára is nyitva állnak. Ezek egy része az ún. Magyar Népcsoporttanácson keresztül elérhető, a Népcsoporttanácsba pedig a vallási közösségek is delegálnak tagokat (ebben a katolikus delegált mellett vannak protestáns közösségi delegáltak, egyháziak is).²⁰³

A műemlékvédelemhez kapcsolódóan megtudhattam – ami számomra is új információ volt –, hogy Ausztriában – különösen Bécsben – vannak ún. városi tulajdonban lévő „városi” templomok, plébániák. Bécsben 16 ilyen közösség, illetve épület is található. (Korábban Magyarországon is általános volt a – főként katolikus – templomok városi tulajdona, mivel a magyar királyi városok ún. kegyúri joggal rendelkeztek. Ennek örökségeként Budapesten máig is több katolikus templom van önkormányzati tulajdonban. Ezek

202 Miként azt az érseki főtanácsostól megtudtam – ő maga a vallásközi párbeszéd és az ökumené elkötelezett híve – Bécsben élnek magyarajkú zsidók is, ami teológiai szempontból – a magyarhoz hasonlóan – elég sokszínűnek mondható. Ezt a későbbi beszélgetéseim során például Engelmayer főrabbi is megerősítette. Simon Ferenc főlelkész egyébként a média felé is rendkívül nyitott: sokat mesélt a köztelevízióban sugárzott vallási műsorokról, melyekben a keresztény világ minden felekezete megjelenik, de megjelennek más vallási közösségek is (*Orientierung*. Aktuelles aus der Welt der Religionen, kedd esténként). A közösségi hálón is vannak olyan tartalmak, amelyek óriási nézettséget érnek el – köztük Simon Ferenc atya által is szerkesztett tartalmak, köztük vallásközi jellegűek is.

203 Érdekességként jelzem: a külhoni magyarajkú lelkészek támogatását a Magyar Lelkipásztori Szakosztály (Ausztriai Magyarajkú Plébániák, Burgenland) is megkapja, illetve létezik egy diaszpóra támogatás is, amit a magyar történelmi keresztény egyházak (katolikus, református, evangélikus), valamint a baptista egyház kapnak. Dr. Fedor Tibor személyes közlése alapján.

II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN

tulajdonjogát az egyház ingyen megkaphatná, de gyakran éppen a fenntartási költségek miatt nem kéri.)

Ausztriai Magyar Református Lelkigondozói Szolgálat (AMRLSZ)

A bécsi székhelyű szolgálat jelenlegi lelkipásztora Dr. Karvansky Mónika, akivel a negyedik bécsi utam alkalmával találkoztam – és volt lehetőségem őt kérdezni a „magyar fejezethez” kapcsolódóan a bécsi magyarajkú reformátusok közösségéről. Az általa vezetett, illetve szolgált misszió az Ausztriai Református Egyház munkaága, jelenleg a Zsinat által 1998-ban elfogadott alapszabály alapján, mint egyházi jogi személy működik.

A jelenlegi bécsi magyar református közösség több mint 120 éves múltra tekint vissza.²⁰⁴ Ami a generációs vonatkozásokat illeti, 1956-ot meg kell említenem. 1960 és 1970 között Ausztria területén 16 magyar istentiszteleti hely működött 2 lelkipásztor szolgálatával.²⁰⁵

A közösség nagy része az 1956-os menekültekből, illetve leszármazottjaikból, későbbi erdélyi menekültekből és a 2000 után érkezettekéből áll. Körülbelül 600 család van a gyülekezet látóterében Bécsben és környékén. Ez nem kis szám, még a magyarajkú katolikusokkal összevetve sem.

Dr. Karvansky Mónika, az AMRLSZ lelkipásztora és 4 tagú kura-tóriuma, hitoktatók, orgonisták és 15 önkéntes segítő közösen szervezi

204 Az 1900-as évek elején Balog Elemér püspök járt át Pozsonyból istentiszteletet tartani, az 1. és 2. világháborúk alatt tudunk a magyar katonák kórházi lelkigondozásáról Ausztria területén, Dr. Incze Gábor 1929-1944 között szolgált a bécsi reformátusok körében, 1944. február és október között ifj. Dr. Varga Zsigmond tudós teológus és lelkipásztor gondozta a magyar református közösséget, akit 1944. október 19-én a bécsi Gestapo letartóztatott és 1945. március 5-én a Mauthausen/Guesen-i koncentrációs táborban halt meg. A Magyarországi és az Ausztriai Református egyház mártírként tartja számon.

205 E témában részletes információk: Dr. Karvansky Mónika, Magyar református egyházi szolgálatok Ausztriában 1956 és 1990 között, doktori disszertáció, 2017.

az ausztriai külhoni református/protestáns egyházi élet alkalmait Bécs és Linz-Leonding központtal. Az AMRLSZ minden generációt igyekezik elérni és megszólítani szolgálataival és alkalmával.²⁰⁶ Az AMRLSZ szoros kapcsolatot ápol az ausztriai és a nyugat-európai magyar egyházi és világi diaszpóra szervezeteivel, a Bécsi Magyar Nagykövetséggel, az anyaországi egyházi és világi intézményekkel, rendezvényeiken való aktív részvétellel, a szervezésekbe való aktív bekapcsolódással képviseli az AMRLSZ külhoni diaszpórában végzett eredményes munkáját.

Az AMRLSZ egyházi és kulturális, ünnepi alkalmainak elsődleges célja az ausztriai szórványmagyarság körében a református hit és hagyományok, a keresztyén és nemzeti értékek közvetítése, a generációk közötti kapcsolat erősítése, a magyarságtudat elmélyítése, megélése.

Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet

Az első utam 2022 októberében volt teológustársamhoz, Dr. Wagner Szilárdhoz vezetett útmutatásért. Sok hasznos ötletet adott, hogy kivel, kikkel érdemes felvennem a kapcsolatot a könyv témájához kapcsolódóan. A lelkész úrral 2023 februárjában tudtam aztán leülni, és az általa vezetett Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezetről²⁰⁷ beszélni.²⁰⁸

206 A legfontosabbak: magyar református istentiszteletek, családi istentiszteletek (Anyák napi, karácsonyi gyermekműsorok). Továbbá házi-, reformációi, ünnepi, ökumenikus istentiszteletek; koncertek (nyári, adventi, karácsonyi); irodalmi, történelmi előadások, kiállítások szervezése, nemzeti megemlékezések (Március 15, Augusztus 20, '56-os szabadságharc és forradalom); kazuális szolgálatok, bibliaórák, vasárnapi énektanulás, lelkési fogadóórák, jegyesoktatás, lelkigondozás, a hazaköltözők utógondozása.

207 A közösség korábbi neve Ausztriai Magyar Evangélikus Lelkigondozói szolgálat volt, amelyet Szépfalusy István evangélikus lelkész vezetett egészen 2000-ig, és amely akkor része volt az osztrák egyháznak, de nem volt jogi személy. Új néven – most már jogilag is értelmezhetően – Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet néven folytatja a lelki közösség az életét.

208 Dr. Wagner Szilárd csak részben e gyülekezet lelkésze; mellette (illetve ez lenne

A magyarajkú evangélikus közösség két helyszínen, Bécsben és Grazban tart alkalmakat havi rendszerességgel – Bécsben az Aufers-
tehungskirche (Lindengasse 44a), Grazban pedig a Heilandskirche
ad otthon a közösség alkalmainak (ez utóbbit az ellenreformáció
után építették, és most ünnepelte nemrég a 200 éves fennállását).

A gyülekezet látóterében – saját nyilvántartásuk szerint – körülbelül
1000 család van. Őket próbálja a közösség megszólítani, a gyülekezet
életébe aktívabban bevonni. Bécsben az istentiszteleteken – járvány
után – körülbelül 20-25 fő vesz részt, Grazban 30-35 fő.

A közösségeket – tagságot – a római katolikus közösséghez hason-
lóan egyfajta állandó cserélődés jellemzi; ugyanakkor vannak stabil,
itt élő tagjai a közösségnek – így például Bécsben az 1956-osok,
illetve a leszármazottak, Grazban pedig újjak, az újabb „kiteleplők”
környezetéből érkezettek. És van egy erőteljes erdélyi jelenlét, Erdély-
ből érkezettek a magyar közösségben, illetve annak környezetében.

A lelkész – a református lelkipásztornőhöz hasonlóan – a lelki-
gondozást és ehhez kapcsolódóan a konfirmációi oktatást tartotta
fontosnak megemlíteni; azt hiszem, hogy ez természetes: a protestáns
gondolkodásban és gyülekezeti életben a konfirmáció központi helyet
foglal el, annál is inkább – túl a lelki dimenzión –, mert ez által válik
a hívő gyermek a közösség „felnőtt” tagjává.

Két magyar ernyőszervezet

Zárásként a magyar egyházi közösségekről szóló fejezethez²⁰⁹ két nem
egyházi, nagy – magyar közösségeket egybefogó – ernyőszervezetről
írok.²¹⁰ E két, a kinti magyar közösség szempontjából is meghatározó

talán inkább a „fő állása”) egy bécsi németajkú közösség lelkésze (Ottakring,
Markuskirche).

209 E fejezet részeként a „történelmi” (nagyobb lélekszámú) felekezetekről szóltam,
tudomásom van azonban arról, hogy például Bécsben vannak magyarajkú
szabadkeresztények és baptisták is – gyülekezeti háttérrel.

210 E közösségeknek ugyanakkor vannak egyházi tagszervezetei is.

szervezet az Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala és a régebbi múltra (1980 februárjában alakult!) Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége.²¹¹

Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége

A bécsi könyvtári kutatásom utáni utolsó út 2023 novemberében Hollós Józsefhez vezetett, az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége elnökéhez.²¹² E szervezet a két magyar közösség közül a régebbi, nagyobb múltú közösség. Vezetője – több évtizedes munkája elismeréseként – 2023 nyarán a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét vehette át.²¹³ A szervezetnek komoly szerepe van abban, hogy Bécsben is őshonos kisebbségként ismerték el a magyart,²¹⁴ és hogy e közösség is része lett a népcsoporttanácsi rendszernek.²¹⁵ Ma a magyar csoportnak vannak burgenlandi és bécsi tagjai, civilek és

211 A „magyar világhoz” kapcsolódóan írhattam volna még a Collegium Hungaricumról vagy éppen – egyházi vonatkozása miatt is – a bécsi Pázmáneumról, de ezek a közösségek jól ismertek, róluk az interneten „minden” elérhető. Velük kapcsolatban könnyű tájékozódni. Itt – az ismertségük miatt, valamint azért, mert ausztriai egyházi vonatkozásuk kevesebb van – nem szóltam. A fenti két szervezetnek azonban vannak ausztriai egyházi vonatkozásai – gyülekezeten keresztüli vonatkozások.

212 A beszélgetésünkkor jelen volt még Dr. Deák Ernő ülnök, aminek szívből örültem. Órá még gyermekkoromból emlékezem.

213 Az erről szóló híradást – benne a szép és megható laudációval – a Bécsi Naplóban olvasható: <https://www.becsinaplo.eu/hollos-jozsef-kituntetese>

214 Valóban az is; Bécsben mindig is élt egy komoly magyar „kolónia”, így például a 19. század közepén 40.000 magyar élt Bécsben!

215 Hat ilyen csoport van, ezek: szlovák, szlovén, horvát, cseh, roma és a magyar. A népcsoporttanácsi rendszer pályázatok véleményezésével és elosztásával is foglalkozik. Ebben – a megítélt összegek nagyságában – a magyarok rendszerint a szlovén és a horvát közösség után a harmadik helyen állnak – bár múltjuk és nagyságuk alapján talán állhatnának előrébb is. Mindennek a törvényi háttéréhez kapcsolódóan lásd: az alábbi minisztériumi honlap Minderheitenrechte szócikkét, <https://www.bmeia.gv.at/en/rights-of-minorities>

egyháziak, illetve politikai delegáltak egyaránt. Korábban – hosszú éveken át – Hollós József vezette a Magyar Népcsoporttanácsot, amelynek alapvetően tanácsadó funkciója van.

„Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége eredetileg 21 ausztriai magyar egyesület csúcsszervezeteként alakult 1980. február 9-én” – olvashatjuk a szervezet honlapján.²¹⁶ Azt már a személyes beszélgetésből tudtam meg, hogy a szervezet megalakulásához Dr. Radnai Tibor atya vezetésével az ausztriai magyarajkú katolikusok is csatlakoztak.

E közösség fontos missziója a magyar nyelv oktatása – sajnos, erőteljes a nyelvvésztés a fiatalok körében, akik eleve osztrák iskolába járnak. A magyar nyelvismeret megerősítését szolgálja a szervezet keretében működő iskola, amely alapvetően a magyar nyelvtudás megerősítését, megőrzését segíti a szervezet Schwedenplatz-i központjában, ún. „hétvégi iskolaként”.²¹⁷

A Központi Szövetség környezetében működnek a Napraforgó és a Délibáb táncsoportok, filmeket vetítenek közösen a Collegium Hungaricummal²¹⁸ és működik a cserkészlet is, utánpótlással. Szerveznek a Szövetség keretén belül előadásokat is, ami egyfajta közösséggként létezik a Szövetséghez kötődők körén belül.

216 www.kozpontiszovetseg.at/rolunk/ Azóta a tagszervezetek száma a következőképpen alakul: A tagegyesületek száma (megszünések/kilépések következtében) átmenetileg 14-re esett vissza, jelenleg több belépésnek köszönhetően 60 regisztrált szervezet tartozik a Szövetséghez, amelyből 15 aktív tagszervezet. A közösség működése szempontjából döntő a Magyar Kormány támogatása is (Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárság). Enélkül a támogatás nélkül nem tudna létezni a Szövetség, amely a Diaszpóra Tanácsnak is aktív tagja, Hollós Józsefen keresztül.

217 Bécsben egy osztály kétnyelvű (8. kerületi iskola).

218 E műfaj régebben talán többeket szólított meg, de egy nagyszerű magyar filmmel (akár régebbi filmmel) ma is sokakat lehet megszólítani, főként, ha ahhoz beszélgetés vagy más program is csatlakozik. Igaz, a Collegium Hungaricum célkitűzése egyre inkább az, hogy hogyan lehet az ausztriai osztrákokat megszólítani.

Újabb kezdeményezések is vannak, olyanok, melyek azokat a nőket, családos anyákat érik el, akik éppen itt, most a szervezet környezetében vannak – hasznos programokkal. Ezek a közösségek a közösségi médiában is aktívak. A nagy kérdés azonban így hangzik, amit a Szövetség gyakran tesz fel magának – és tehetjük fel magunknak mi is: Mire van szüksége a mai embernek? Úgy tűnik, hogy közösségeket különböző témák és események mentén lehet szervezni, de a nagy kérdés valóban az, hogy mi az, amire igazán szüksége van az embernek?²¹⁹

Nagy kihívás a „bevándorló” magyarok elérése – nehéz őket elérni. Jelentős részük ingázó, de a letelepedettek is nehezen megszólíthatók. Talán itt érdemes rögzíteni: 2001-ben (népszámlálási adatok) 40.000 magyar nemzetiségű élt Ausztriában, akiknek 67 százaléka volt osztrák állampolgár. Ma (2023) összesen – a népszámlálási adatokat kicsit korrigálva, becsléssel – 130.000 és 150.000 közé tehető az itt élő és ingázó magyarok száma. Óriási közösségről beszélünk. Innét válik érthetővé, hogy vannak magyar szervezetek – érdemes a két nagy magyar szervezet tagszervezeteit megnézni, de más közösségek életéről is tudni (pl. az egyik legrégebbi az őshonos magyarok körében népszerű Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, de vannak az elmúlt évtizedekben a Vajdaságból érkezett magyaroknak is közösségeik).

Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala

E szervezet is küzd – jó értelemben véve – a fentebb említett nagyszámú magyar közösség elérésével. Az Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala (Kerekasztal) a Központi Szövetséghez hasonlóan egy nagy ernyőszervezet – sokszínű közösség másfél tucat tagszervezettel, köztük oktatási intézményekkel, 1956-os szervezetekkel, kulturális

219 Lehetőleg valami értékes dologban gondolkodva – persze, az olyan közösségi alkalmaknak mint a közös sütés-főzés stb. is meg van a szerepe és a helye a kinti magyarok életében, gyakran többeket elérve mint például egy kulturális program megszervezése esetében.

csoportokkal és – ami számunkra fontos – egyháziakkal is.²²⁰

A szervezet – amelynek vezetője Mentsik Szilvia pedagógus²²¹ – 2004-ben jött létre az alábbi céllal: a Kerekasztal az ausztriai magyar szervezetek meghatározó ernyőszervezete, amit azzal a céllal alapítottak, hogy tagjaik működését képviseljék, összefogják, koordinálják.²²²

Az egyházi, vallási közösségek közül hármat is megemlíthetünk. Az első ezek közül a már korábban bemutatott Ausztriai Magyar Evangélikus Egyház, amely Dr. Wagner Szilárd vezetésével aktív tagja a Kerekasztalnak. A másik közösség a bécsi magyarajkú katolikusok közössége, hivatalos nevén a Bécsi Magyar Katolikus Egyházközség Simon Ferenc érseki főtanácsos atya vezetésével. A Kerekasztal tagja a nagymúltú Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom is (Katolikus Diákszövetségi gyökerek, ill. a száz évvel ezelőtti indulásra visszatekintő Pax Romana-kötődések).

A Kerekasztal és a Központi Szövetség között – kívülállóként megítélve – talán generációs különbségek vannak, bár a célkitűzéseik hasonlóak.

A Kerekasztal próbál nyitni a fiatalok irányában is – lásd MDE (Magyar Diákok Egyesülete) és az MDE Alumni szervezeteket, továbbá a Polgári Magyar Fiatalok Egyesületét és a bécsi FIDELITAS szervezetet.

A Kerekasztalnak – a Központi Szövetséghez hasonlóan – van egy erős pedagógiai vonala – a tagszervezetek közül lásd különösen is az Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesületét²²³ és a Bécsi Magyar Iskolát,

220 A konkrét tagszervezetekhez kapcsolódóan lásd: <https://kerekasztal.at/tagok/>
Fentebb ezek közül csak néhányat említek meg.

221 Novák Katalin államfő a Magyar Érdemrend Lovagkereszt kitüntetését adta át Mentsik Szilviának, ami munkájának egyértelmű és szép elismerése: AMAPED (2004 óta) – magyar nyelv oktatása a fiataloknak – és a Kerekasztal munkájának az elismerése. Lásd: <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/3204613/>

222 Minderről bővebben lásd: <https://kerekasztal.at/rolunk/>

223 Lásd: <https://amaped.at> A szervezet az anyanyelv megőrzése szempontjából rendkívül fontos.

illetve annak tanfolyamait.²²⁴ A magyar nyelv megőrzése kulcskérdés az identitás szempontjából. A magyar identitás megőrzését szolgálja az Európa Club és annak alkalmi, foglalkozásai is.

Egyébként a közösség „állami” szinten is aktív – a Népcsoporttanács tagjai közül többen valamely Kerekasztal-szervezet vezetői, tisztségviselői. Az ernyőszervezet működése szempontjából a Népcsoporttanácshoz, illetve a Kancelláriához köthető pályázati lehetőségek alapvető fontosságúak: e források nélkül nem tudna a szervezet olyan hatékonyan működni. E források azért is nélkülözhetetlenek, mert például a bécsi iskolákat nem támogatja a város, illetve a kormányzat – Burgenland tartománnyal, illetve az ottani gyakorlattal ellentétben.

Az állam újabb támogatási formákat is létrehozott, így például az interkulturális programokkal összefüggésben, ami kibővítette az eddigi támogatási formákat.²²⁵

Izraelita Hitközség, Bécs

E „kitekintő” fejezet zárásaként az ausztriai zsidó közösségről írok, amelynek – bár a zsidó közösség nem tartja nyilván a tagjainak nyelvi, nemzetiségi hovatartozását – szintén vannak magyar vonatkozásai is. Itt azonban nem erre, csak a zsidó közösség egészére nézve teszek néhány fontos, tényszerű megállapítást – elsősorban Jaron Engelmayer főrabbi elmondásai alapján. Engelmayer főrabbi 2023 márciusában fogadott, ami megható és megtisztelő volt.

A főrabbi úr elmondása szerint Bécsben körülbelül 8300 zsidó vallású ember él, egész Ausztriában pedig körülbelül 9000.²²⁶ Főként

224 Lásd: <https://ungarischlernen.at> E közel százéves múltú közösség szintén fontos szerepet visz az oktatásban.

225 Az alap a működést szolgáló népcsoport támogatása (250 ezer euró), amelyen nagyon sok egyesület osztozik. Burgenlandban tartományi pénzekre is jogosultak az egyesületek.

226 Ugyanez a szám az 1920-as évek elején közel 200.000 volt! 185.000-190.000 zsidó hívó élt Bécsben 1936-1937-ben, közel 100 évvel ezelőtt. A náci meg-

ortodox közösségekhez kapcsolódik a hit gyakorlása, de vannak „liberális” („reformed”, reformált, reform) zsinagógai közösségek is az egyházban, a Zsidó Hitközségben (Israelitische Kultusgemeinde, IKG). (Építészeti értelemben vett zsinagóga néhány maradt csupán – a zsinagógák közül sokat a náci megszállást követően 1938 novemberében bezártak és megsemmisítettek.) A közösség önmagára vallási közösségként, illetve „confessioként” tekint. Havonta kétszer megjelenő hivatalos lapjuk a Die Gemeinde.²²⁷

Ami a hitoktatást illeti, egy-két iskolában élnek csak ezzel a lehetőséggel a zsidó közösséghez tartozó kisdíákok; a többi kisdák – alapvetően az alacsony létszám miatt – az iskolai hitoktatás keretében a Rabbinátuson (Seitenstettengasse 4) vehet részt a hittan oktatásában. A tárgyból az állam által jóváhagyott érettségi tehető. A vallásoktatáson túl a bécsi közösségnek önálló iskolája is van, ami az óvodától az érettségiig ad lehetőséget az oktatásra, képzésre (Zwi Perez Chajes).

A vallás megélése, a közösség egésze és az állammal való kapcsolattartás szempontjából fontos szerepe van a közösség központjának, a Rabbinátusnak. A bécsi közösségek mellett vannak még zsinagó-

szállás ezt a komoly, nagy közösséget számolta fel az embertelen intézkedéseivel (130.000 zsidó elmenekült, tízezreket pedig deportáltak, megölték). A tragikus korszakhoz kapcsolódóan lásd: BRUGGER, Eveline – KEIL, Martha – LICHTBAU, Albert – LIND, Christoph – STAUDINGER, Barbara: GESCHICHTE DER JUDEN IN ÖSTERREICH. Wien. Verlag Carl Ueberreuter. 2013. 519-536. oldalak. (A zsidó közösség jogi elismertségének kezdete egyébként II. József idejére nyúlik vissza, a Bécsi Zsidó Hitközség pedig 1852-ben jött létre.)

227 A bécsi, illetve az ausztriai zsidó közösség történetéhez (amely egy 2008-ban felfedezett burgenlandi lelet – halbtorni amulett – alapján biztosan állítható, hogy a Római Birodalom óta jelen van a térségben), különösen is az Osztrák-Magyar Monarchia idejének jogi változásaihoz (ami a közösség megerősödését eredményezte), illetve a mai közösség sokszínű intézményrendszeréhez kapcsolódóan lásd: <https://www.ikg-wien.at/en/about-the-jewish-community-of-vienna>

gai, lelki közösségek, így például Salzburgban, Innsbruckban vagy éppen Grazban.

Önálló zsidó kórház nincs – a közösség nem tart fenn kórházat; ugyanakkor például a kórházakban lehetőség van kóser étkezést kérni, illetve maga a közösség is jelen van a betegek körében, amennyiben igénylik a lelkigondozást.

A temetők egy része rossz állapotban van, nem látogatható. „Aktív” temető – ahol ma is vannak temetések – mindössze egy található egész Ausztriában, Bécsben. A temetőkkal kapcsolatos legfontosabb információkat, illetve a tömegsírokkal kapcsolatos nyilvántartást lásd a szervezet honlapján.²²⁸

Az elvett épületek után, illetve a meglévőkkel kapcsolatban a közösség pénzügyi támogatásban részesül.

Az interjú idején – azt megelőzően – a mostaninál kevesebb antiszemita megnyilvánulást rögzítettek – a vallásszabadság elfogadható mértékű, a kormányzat pedig harcol az antiszemitizmus ellen.²²⁹ A zsidó közösség számára fontos a dialógus a többi vallási közösséggel és a nem vallásos emberekkel, ehhez kapcsolódóan különböző projektek futnak, így például a Nyitott Kapuk Napja, a szokásos nyári fesztivál, a Campus der Religionen és a Dialóguscentrum vallásközi platformja. A keresztény közösségekkel kiváló az IKG kapcsolata. Probléma a radikális vallási közösségekkel, szélsőséges iszlám csoportokkal van (2015 óta növekvő incidensszámokat tapasztalhatunk, a bevándorlásnak is köszönhetően).

228 A közösség honlapja elég informatív. A temetőkhöz kapcsolatban lásd: <https://www.ikg-wien.at/en/rabbinat/cemeteries>

229 Az antiszemitizmus elleni harcban (Antiszemitizmus elleni nemzeti stratégia) fontos a 2012-ben elfogadott Izrealitengesetz és a 2021-ben elfogadott ún. Ausztriai Zsidó Örökség törvény. Lásd továbbá a Bundeskanzleramt értékes kiadványának (Religionsfreiheit) 59. oldalát: Strategie gegen Antisemitismus.

II.8. Az iszlám közösség. Az Iszlám törvény

Korábban láthattuk, hogy az iszlám közösség (úgy általában, függetlenül attól, hogy melyik vallási közösség tagjai a hívők) erőteljesen van jelen az országban: az utóbbi évtizedekben a muzulmán hívők száma megsokszorozódott. Mindez önmagában indokolta az állami egyházi jogi²³⁰ szabályozást e közösséghez kapcsolódóan is.²³¹ De a szabályozás irányába hatott az ún. politikai iszlám megjelenése az országban, illetve e radikálisabb mozgalmak befolyásának a megerősödése. Ok lehetett a törvényhozó részéről az integráció elősegítése, a többségi társadalom részéről az elfogadóbb/megértőbb hozzáállás segítése, az iszlám közösség megismerhetőségének elősegítése (például önmagában az a tény, hogy a törvény kötelezi a vallási közösség elismertetésekor a muzulmán közösségeket az irataik német nyelven történő megjelentetésére is).

Itt – és nem az oktatással foglalkozó fejezetnél – írok a muszlim közösség helyzetéről az oktatás vonatkozásában. Egyben jobb és könnyebb látni a muszlim közösséget érintő számokat és tendenciákat.

Mivel két iszlám vallási közösség elismert, két oktatás létezik: az Iszlám Hitközség Ausztriában tárgya és az Iszlám Alevita Hitközség Ausztriában vallástan tantárgya. Az előbbit az 1982-83-as tanévben vezették be, vagyis három évvel magának a közösségnek a megalapítása

230 Vallásjogi szabályozás az osztrák szakirodalomban (religionsrechtliche Gesetzgebung).

231 Hozzá kell tenni, hogy az iszlám világ korántsem egységes – és most nem elsősorban teológiai oldalról rögzítem ezt. Szociológiai, identifikációs szempontból tartom fontosnak ezt megemlíteni. Így például a Törökországból származók esetében a vallás még a másodgeneráció esetében is jóval erőteljesebben van jelen, mint mondjuk a volt Jugoszlávia területéről érkezett muszlim hitű embereknél. Az előbbieket nagy része pedig ma is inkább vallja magát töröknek, sem mint osztráknak. Ezzel kapcsolatban a pontos adatokat lásd – rendkívül érdekes összefoglaló táblázatok! – az alábbi szakdolgozatban: BACKFRIEDER, Thomas: Die Integration muslimischer Migrantinnen und Migranten in Österreich. Karl-Franzens-Universität. Graz. 2021.

után. Ettől kezdve az e közösség (Iszlám Hitközség Ausztriában) által oktatott vallástanra járó tanulók száma folyamatosan nőtt.²³² Az alevita közösségnek kevesebb híve van (számuk minimum 25.000 fő,²³³ de vannak források, melyek a számukat mintegy 80 000-re teszik); a 2014-15-ös tanévben vezette be a vallástant, abban a tanévben 2028 tanulóval. Az Alevita-vallástant 140 iskolában 51 tanár oktatja.²³⁴

Az oktatás számai, adatai után következik az alfejezet lényegi része, amely az Iszlám törvényről szól.

Az Iszlám törvényt 2015-ben fogadták el.²³⁵ 2015. február 25-én

232 Lásd a FRANKEN és GENT által írt kötet táblázatait.

233 Hivatalosan – 2021-es felmérés és az IGGÖ közlése alapján – 745.600 fő muszlim, ebből 547.000 tagja az IGGÖ-nek, kb. 27.000 az ALEVI-nek és 3500 a Shia híve. A többiek nem tagjai szervezett vallási közösségnek. AZ IGGÖ ernyőszervezete alá tartoznak képzési intézményként többek között: A Szunnita Iskola, az ún. Twelver Shia, a Zaidites és az Ibadit(es). Többször is használt és hivatkozott forrás: <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/weiterfuehrende-bevoelkerungsstatistiken/religionsbekenntnis>

234 FRANKEN, Leni – GENT, Bill: *Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study.* Routledge. New York – London. 2021. 21-22. oldalak. Mindazonáltal a kimaradás lehetősége itt is adott a vallásszabadság jogával összhangban. (In governmental and non-governmental schools, every pupil who belongs to a recognised church or religious community must attend RE of the respective church or community. However, in spite of this formal legislation, opting out within the first five days of each school year is possible in the context of human rights law – no one can be forced to join confessional RE.) Konkrét adat: 2013/2014-ben Tirolban a gyerekek 41 százaléka mondott nemet a kötelező hittanra, vallásoktatásra.

235 Az elfogadás előtti vitában a katolikus alapítású Pro Oriente elnöke a szabályozás szükségessége mellett érvelt. Lásd: <https://www.erzdioezese-wien.at/site/home/nachrichten/article/39569.html> A Pro Oriente alapítvánnyal kapcsolatban lásd: SCHMOLLER, Andreas Schmoller: *The Syriac Orthodox and Coptic Orthodox Churches in Austria: Inter-Church Relations and State Recognition.* In: Mashriq & Mahjar: *Journal of Middle East and North African Migration Studies*, Volume 8, Number 1, 2020, 76-102 oldalak. A Pro Oriente alapítvánnyal kapcsolatban – annak szerepe az ortodox közösségek integrálásában – lásd a 83-85. oldalakat.

II. ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN

hozott döntést az országgyűlés az új Iszlám törvényről.²³⁶ A törvényt erőteljes kritika érte és éri mind a mai napig részben a muzulmánok részéről, részben különböző nemzetközi fórumok, intézmények részéről.²³⁷

A törvény legfontosabb rendelkezései:

- a törvény hatálya kiterjed az Ausztriai Iszlám Hitközségre (Islamischen Glaubensgemeinschaft in Österreich) és az Ausztriai Iszlám Alevita Hitközségre (Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich);²³⁸

236 A muszlim közösség sokszínű – a külső szemlélő és a média által sugárzott kép láttatja a hívőket egységesnek. Túl a teológián: vannak helyi közösségek, melyek etnikai alapon (is) szerveződnek, a nagyobb közösségek azonban etnikai értelemben is színesek. Lásd: LOHLKER, Rüdiger: Muslimische Traditionen. In: MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 239-252. oldalak. Az utóbbi időben – Lohlker állítása ez – a török származású/eredetű muszlimok mellett arányukban „feljövőben” vannak az arab származásúak. Összetett a muszlim közösség az intézményekhez (vallási) való viszonyulásukban is – lásd Jonas Kolb kiváló tanulmányát, benne a kvalitatív módszertannal készített interjúit, melyek nagyon jól illusztrálják a muszlim közösség sokszínűségét. Lásd: KOLB, Jonas Kolb: Constituted Islam and Muslim Everyday Practices in Austria: The Diversity of the Ties to Religious Organizational Structures and Religious Authorities in the Process of Change. In: Journal of Muslim Minority Affairs, 40/3, 2020. 371-394. oldalak. Kolb a feltétlen odaadás, a pragmatikus kapcsolódás/pragmatikus kötelék és az emancipált/”önmeghatározó” – individualista – megközelítéseket különbözteti meg e vonatkozásban (valláshoz, vallási intézményekhez való viszonyulás).

237 A teljes arc eltakarása nyilvános helyeken tilos - leszámítva a művészeti, kulturális stb., a sportot, illetve az egészségügyi és/vagy szakmai okokat (150 eurós bírsággal sújtható az, aki mégis az egész arcot eltakaró maszkot, ruhát hord). A fejkendő azonban – az Alkotmánybíróság döntésének köszönhetően – hordható, akár iskolában is; minden korosztályhoz tartozó gyermek viselhet fejkendőt (vallási jelképként is) és más „fejfedőt” az iskolákban. Lásd: https://www.vfgh.gv.at/medien/Verhuellungsverbot_an_Volksschulen_ist_verfassungswid.de.php A fejkendő az óvodában is hordható. Továbbá: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgb-1/I/2022/148/20220920>

238 E két közösségen kívül azonban számos más iszlám közösség van Ausztriában.

- ugyanaz a védelem illeti meg őket, mint más egyházakat; ez a védelem kiterjed a tanításaikra, az intézményeikre és a szertartásaikra is, amennyiben ezek nem ellentétesek a törvényi rendelkezésekkel;²³⁹
- a törvény segíti a hadseregben, a büntetés-végrehajtási intézetekben és a kórházakban a vallási tevékenységet, illetve a hívek pásztorolását (11. §, illetve 18. §);
- a törvény elismeri az iszlám étkezési előírásokat, rendezi az ünnepnapok kérdését is (12. és 13. §, illetve 19. és 20. §);²⁴⁰
- a törvény támogatja az iszlám teológiai képzést (24. §); azt anyagi támogatja az állam;²⁴¹
- a törvény felhívja a közösségeket arra is, hogy megszervezzék a hitoktatást;²⁴²
- illetve a törvény rögzíti, hogy az iszlám közösségek státuszáról (az elismertetésről) a szövetségi kormány dönt.

Talán a legtöbbet vitatott rendelkezés: a törvény 6.§ (2) bekezdése előírja, hogy a közösségek a működésükhöz szükséges finanszírozást

239 Ehhez kapcsolódóan: „az általános közjogi normák fenntartásának és tiszteletben tartásának kötelezettsége tekintetében nem hivatkozhatnak belső vallási közösségi szabályokra vagy tanításokra, ha a konkrét esetre vonatkozó nemzeti jog nem biztosít ilyen lehetőséget.” Lásd: 2. § (2) bekezdése

240 Ezek a jogok aztán a törvényben a másik közösséghez (aleviták) kapcsolódóan megismétlődnek. Így például a börtönben, hadseregben, kórházakban stb. végzett lelkigondozói szolgálathoz kapcsolódóan lásd a 18.§-t. Illetve lásd a fentieket. Az imahelyeket és környéküket is speciális védelem illeti meg, különösen is a szertartások idején – így például tilos a zajt okozó tevékenység végzése, felvonulások stb.

241 Ez talán az egyik legfontosabb rendelkezése a törvénynek. Ezzel a szélsőséges imámok szerepét és a külföldi befolyást próbálja visszaszorítani az állam. Én magam fontosnak tartom még a törvény 8. § (3) bekezdését is: „Helyi közösségek csak akkor alapíthatók, ha fennmaradásuk és gazdasági önfenntartásuk biztosított, és a Vallási Társaság jóváhagyja az alapítást.”

242 Ugyanakkor megtiltja, hogy „autonóm” iszlám egyesületek hittérítést végezzenek.

maguk biztosítsák. Fontos, hogy azt belföldi forrásokból fedezhetik, a külföldről való finanszírozást a törvény egyértelműen tiltja, bár itt az Alkotmánybíróság árnyaltabb értelmezését is figyelembe kell venni – a külföldi finanszírozás-ellenesség a szélsőséges imámok és a külföldi erőteljes befolyás ellen kívánt hatni.²⁴³

Ez utóbbi rendelkezést a török származású imámok – akiket a külföldi finanszírozás elfogadása miatt kiutasítottak az országból – megtámadták: indítvánnyal fordultak az Alkotmánybírósághoz arra hivatkozva, hogy a törvény 6. § (2) bekezdése az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikkébe²⁴⁴ ütközik. Később (2019 márciusa) az Osztrák Alkotmánybíróság elismerte, hogy az imámok által vitatott rendelkezés korlátozza a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadságot, azonban dönteni úgy döntött, hogy ez a korlátozás az osztrák vallási közösségek külföldi államoktól való védelme miatt arányos és elfogadható.²⁴⁵

243 Fontos megjegyezni, hogy a törvény csak a külföldről jövő állami, illetve intézményes finanszírozás elfogadását tiltja. Külföldi magánszemélyektől jövő támogatása továbbra is megengedett. Akkor, amikor a fentebbi rendelkezést a muzulmán közösségek jogi úton megtámadták, épp ez utóbbi lehetőség meghagyásával érveltek – többek között – a vita során a jogászok a rendelkezés elfogadhatósága és szükségessége mellett. Az új rendelkezés egyébként 50-60 imámot érintett közvetlenül: ők mind külföldről kapták a fizetésüket. 2021-ben tovább szigorított az állam: még szigorúbb éves kormányzati ellenőrzést írtak elő, különösen a külföldi állami intézményektől származó pénzügyi mozgásokra összpontosítva.

244 Emberi Jogok Európai Egyezménye 9. cikk: (1) Mindenkinnek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát. (2) A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, a közegészség, vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.

245 Lásd: Verfassungsgerichtshof, E 3830-3832/2018-24, E 4344/2018-20, 13.

Az ünnepek megtartása lehetséges, és e napok védettek. Védettek olyan értelemben, hogy a munkavállalónak lehetősége van e napokon szabadságra mennie – a rendes szabadságkeretének terhére (sokszor nincs garancia arra, hogy a munkáltatók meg fogják adni ezt a szabadságot). Mivel a muszlim vallásban a szent napok többsége az általunk használt naptárban „mozgó” – kb. 10 nappal mindig eltolódik, évről-évre – így ezek megtartása, illetve ezek kalkulálása olykor nehézséget okoz a hívőknek, illetve a munkáltatóknak.²⁴⁶

Véleményem szerint az állami egyházjogi (ausztriai szóhasználattal vallásjogi) szabályozás ennek a közösségnek az esetében is indokolt, az államnak van felelőssége több szempontból is.²⁴⁷ Az integráció, a

Márc 2019., különösen is a 24-26. oldalakat. Megjegyzem: a 2020. november eleji bécsi terrortámadás utáni kormányzati intézkedések (terrorellenes csomag „a vallási indíttatású politikai szélsőségeség (politikai iszlám) elleni hatékony küzdelemről”) közül többeket az IGGŐ is kifogásolt. (Főként azokat, melyek a biztonságpolitika és a vallásjog „vegyítését” érintették, az Iszlám törvény szigorítását, így például a mecsetközösségek megszüntetésének lehetőségét stb.). Akkor az IGGŐ véleménye az volt, hogy a módosítások ellentétesek a védett alapvető és emberi jogokkal, valamint az elismert mindenki által elismert jogelvekkel, ezért komoly alkotmányossági aggályokat vetnek fel (a muzulmánokkal szembeni megkülönböztetés véleményük szerint intézményesített szintre emelkedett). Valerie Mussa személyes közlése szerint egyébként a törvény reformjára valóban szükség van, de nem ebbe az irányba. Olyan változtatásokra lenne szükség, amely fontos „modernizációs” – integrációt segítő – folyamatok elindítását tenné lehetővé a muszlim közösségen belül. A közösség sérelmezi a bevételek felhasználásának ellenőrzését is, amely egyébként a vallási közösség belső ügye – és sérelmezik az Iszlám törvény finanszírozási rendelkezésével kapcsolatos rendelkezések esetleges megszegésének esetleges 36.000 eurós büntetési tételét is, amely véleményük szerint elfogadhatatlanul sok, más vallási közösségekhez képest példa nélküli.

246 Ami az iskolásokat, diákokat illeti: a muszlim diákoknak lehetőségük van arra, hogy az iszlám ünnepnapokon távol maradjanak az iskolából, miután azt kérelmezték az osztálytanácstól vagy az iskola vezetőségétől. Ennek, az engedélynek a megadása azonban szintén nem biztos.

247 Kitekintésként hangsúlyozom, hogy Magyarországon az ausztriai helyzethez hasonló méretű iszlám közösségekről nem beszélhetünk, ezért a hazai muzulmán

közösségek kölcsönös megismerésének elősegítése, a külföldi befolyás kérdése és a biztonság, illetve a béke mind olyan értékek és célok, melyek szükségessé tették a jogi szabályozást.²⁴⁸ A szabályozás²⁴⁹ a jó értelemben vett integráció eszköze is lehet.²⁵⁰

közösségek egyházjogi helyzetét említem meg. Iszlám törvényről vagy hasonlóról nálunk – részben demográfiai okok miatt sem – természetesen nincs szó. (2011-ben 5579 fő vallotta magát iszlám vallásúnak) A rendszerváltás környéki helyzetről csak egy mondat. A rendszerváltás után több muszlim szervezet alakult Magyarországon. 1988-ban – az Állami Egyházügyi Hivatal engedélye alapján – jött létre a Magyar Iszlám Közösség. A Magyarországi Muszlimok Egyházát pedig 2000-ben jegyeztették be az akkori szabályok szerint a Fővárosi Bíróságon. 2011-et követően új egyházi szabályozás lépett hatályba Hazánkban – ami azóta többször is módosult. E változások eredményeként a muzulmán közösségek helyzete a következő: jelenleg az Országgyűlés – a törvény módosításának eredményeként – 32 vallási közösséget nyilvánította bevett egyházzá. A magyarországi muszlim közösségek közül bevett egyházi státust kapott a két legjelentősebb: a Magyar Iszlám Közösség (MIK) és a Magyarországi Muszlimok Egyháza, amelyek Magyarországi Iszlám Tanács néven együttműködnek. A magyarországi muszlim egyesületek között többet is találunk. Közülük néhány: Magyarországi Muszlimok Kulturális és Vallási Egyesülete, Muzulmán (Muszlim) Diákok Egyesülete, Jótékonyági és Béke Alapítvány. Magyarországon nincsenek speciális szabályok a vallási jelképek viselésére (ezen belül az öltözködésre), valamint a jogszabályok nem tiltják a vallási közösségek külföldi támogatását sem.

248 A szabályozás elkerülhetetlen – a muszlim közösség és a többségi társadalom védelme érdekében egyaránt. Korábbi – néhány évvel ezelőtti – bécsi történések ezt még inkább megerősítik, de a szabályozás szükségességét és lassú megszületését mutatják a franciaországi és a bajorországi jogi történések is (folyamatban lévő törvényalkotások az iszlám közösségekhez kapcsolódóan).

249 A bonyolult jogi változások (a változó helyzet) e táblázatban összefoglalva is látható. Forrás: https://www.mjoe.at/uploads/media/NEU_Tabellenvergleich_-_geltende_Rechtsslage_-_Begutachtungsentwurf.pdf

250 Az integráció nehézségeiről és az iszlám hívőkkel szembeni előítéletekről lásd a Bécsi Egyetem oktatójának az írását, illetve annak nagyon is elgondolkodtató bevezetőjét: SEZGIN, Zeynep: Islam and Muslim Minorities in Austria: Historical Context and Current Challenges of Integration. In: Journal of International Migration and Integration 2019/20. 869–886 oldalak. Lásd különösen is a bevezetőt és a 880. oldalt! Fontos megállapítás: az iszlám

II.9. Aktualitások, érdekességek, a vallásszabadság érvényesülésének kérdése

Ez a fejezet is – témáját tekintve – rendkívül sokszínű. Az olvasó elsőként gondolhat talán az atrocitásokra a vallásokkal összefüggésben, vagy éppen a vasárnapi munkaszüneti nap korábban általános gyakorlatának megszüntetésére. Eszébe juthat a fentebb bemutatott Iszlám törvény, de sok minden más is az eszünkbe juthatna. Így például az a tény, hogy a vallásoknak és az egyházaknak komoly kapcsolódásuk van a gazdasághoz; tanításaik révén vagy éppen munkaadóként.²⁵¹ Felmerülhet a vallás és a gazdaság kapcsolatában az olyan aktualitás is, mint a munkahelyen, munkaidőben történő vallásgyakorlásnak a kérdése vagy éppen – különösen az iszlámhoz kapcsolódóan – a vallási előírásoknak is megfelelő pénzügyi termékek kidolgozása, adott munkakör és a ruházat összeegyeztethetősége, a vallási böjt előírása és annak a munkavégzésre gyakorolt „teljesítményhatása”. Lehetne beszélni a munkaetikáról is, vagy éppen az adómorálról.²⁵²

-
- hivatalos, vallási szervezetként való elismerése nem garantálja a muszlimok és az iszlám társadalmi elfogadottságát Ausztriában. Az Iszlám törvénnyel kapcsolatos aktualitásokhoz, az elmúlt évek változásaihoz lásd: <https://www.derislam.at/2023/06/23/iggoe-praesident-vural-kandidiert-fuer-zweite-amtszeit/>
- 251 MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 471-492. oldalak, a fentiekhez lásd a 471. oldalt.
- 252 Úgy tűnik, hogy az erősebb vallásosság jobb adómorállal jár együtt, legalábbis egy 32 országban végzett felmérés eredményei ezt mutatják. Lásd a Torgler-féle kutatás eredményeit, MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 471-492. oldalak, a fentiekhez lásd a 475. oldalt. Hasonló eredményeket látunk például az önkéntességgel összefüggésben is. Ugyanakkor más felmérések azt mutatják, hogy a nem vallásos emberek heti másfél-két órával többet dolgoznak a vallásos (különösen is az erősen vallásos) emberekhez képest, bár ez a különbség összességében csekélynek mondható (lásd SSÖ-elemzések, Soziale Survey Österreich).

Sok aktuális és értékes témáról lehetne beszélni.²⁵³ Három dolgot említ meg. Az egyik a valóban nagy vitát kiváltó munkaszüneti nap megszüntetése, a másik az elfogadás és a türelmetlenség kérdése, a harmadik pedig a vallásszabadsággal kapcsolatban a felmerülő problémák köre (ez utóbbi kettő természetesen részben összefüggnek egymással).²⁵⁴ Közben nem szabad elfelejtünk azt sem, hogy például az egyházak (főként az evangélikus és a katolikus közösségek) nagy munkáltatók is – a Diakonia és a Caritas 25.000 embert foglalkoztat teljes munkaidőben.

A munkaszüneti nap megszüntetése, a korábban munkaszüneti napkénti nagypéntek (Krisztus kereszthalálára emlékezünk e napokon) közelmúltban történt megszüntetése az első, amire ennél a pontnál megemlékezek. Komoly gazdasági és vallási, társadalompolitikai vetülete van a változásnak, amit óriási viták kísérték a közéletben, az egyháziban és politikaiban egyaránt.²⁵⁵

253 Persze, ezek egy része a munkavállalók védelme, a megkülönböztetés tilalma, a munkaszüneti nappal kapcsolatos szabályozás révén megoldottnak tűnik – mégis, ezek (a fentiek) sokszor nehézséget jelentenek a mindennapokban.

254 „Állami” oldalról tárgyaljuk a témát – azaz elsősorban azt nézzük, hogy a gyakorlat hogyan viszonyul a vallásosságból adódó „kihívásokhoz”. Jelen esetben nem foglalkozunk a vállalások kimondottan vallási oldalával, így például a gazdaság vallási megközelítésének kérdéseivel, lásd különösen is az iszlám speciális szabályait, például a „pénzvilággal” kapcsolatban. Ez utóbbi esetben a legfontosabbak: minden pénzügyi tevékenységet négy központi előírás szabályoz, a kamat tilalma (ribā), a spekuláció tilalma (ġarar), a szerencsejáték tilalma (maysir) és az ún. ħarām ügyletek tilalma. Az imámokból álló Saría-bizottságok értelmezik e szabályokat a konkrét helyzetekre vonatkozóan az iszlámban. Ami az állami gyakorlatot illeti: jelenleg (2022) csak a BAWAG PSK kínál „halal minősítésű” folyószámlát a BUDGET számláin keresztül – 2016 óta. „Saríá-kompatibilis” biztosítási termékek egyáltalán nem léteznek Ausztriában. Ami a keresztény közösségeket illeti a bankok vonatkozásában: Ausztriában ilyen jellegű intézmények nincsenek, Németországban azonban vannak felekezetekhez köthető bankok.

255 Az ünnepekhez kapcsolódóan lásd a Potz-féle összefoglaló anyag ünnepekkel kapcsolatos alfejezetét: POTZ, Richard: Religious Freedom and the Concept of Law and Religion in Austria.

Az elmúlt években nagy vitákhoz vezetett a nagypéntek munkaszüneti napjának a kérdése. 2019-ben eltörölték a nagypénteki munkaszünetet, amely 1955 óta volt munkaszüneti nap. Azóta az evangélikusok számára törvényesen jár a szabadnap ezen a napon, ennek ellenére az érintett egyházak a nagypénteki munkaszüneti nap eltörlését a vallásgyakorlás szabadságába való beavatkozásnak tekintették.²⁵⁶

Elfogadás és türelmetlenség kérdése – a vallásszabadsággal kapcsolatban felmerülő problémák köre: az egyre nagyobb vallási heterogenitás miatt a munka és a vallási kötelezettségek összeegyeztethetősége új hangsúlyt kapott. Néhány tipikusnak mondható kérdés: a munka alatti imaidő lehetősége, a vallási öltözködési szabályok összeegyeztethetősége az adott munkatevékenységgel, hosszabb böjtölés kérdése és annak munkavégzéssel kapcsolatos vetülete. A gyakorlatban a munkáltatók mozgástere viszonylag nagy – erre a jogi szabályozás is lehetőséget ad, így például a diszkrimináció tilalmán túl a munkavállalók védelmével és a pihenéssel kapcsolatos törvényi rendelkezések.²⁵⁷ Ezen rendelkezések alapján a munkál-

256 Az evangélikus egyház, valamint az ókatolikus egyház által az Alkotmánybírósághoz 2020 márciusában benyújtott panaszt (cél az új nagypénteki szabályozás felülvizsgálatára irányult) a Legfelsőbb Bíróság elutasította. Érdekes, hogy nálunk épp az ellenkezője történt: nagypéntek néhány évvel ezelőtt – és nemcsak a vallásos emberek öröme – munkaszüneti nap lett. A változások körüli püspöki leveleket lásd: <https://evang.at/themen/a-bis-z/#AltbischofBuenker> A nagypénteki történethez lásd az irodalomban feltüntetett írást (Karl Schwartz-féle tanulmány), amelyből a vita háttérében meghúzódó politikai, jogtörténeti és teológiai kontextus is jól nyomon követhető.

257 Lásd az Általános Polgári Törvénykönyvet (ABGB), az osztrák ASchG (ArbeitnehmerInnenschutzgesetz) rendelkezéseit, de különösen is az Egyenlő bánásmódról szóló törvény (GIBG) 17. paragrafusát. Forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/dokumente_und_recht/gleichbehandlung/Seite.1860100.html#Gleichbehandlung, illetve <https://www.ris.bka.gv.at/geltendefassung/bundesnormen/20003395/glb, %20fassung%20vom%2011.08.2021.pdf>

tatót nem terheli a munkaidő alatti vallásgyakorlás feltételeinek a megteremtésének a kötelezettsége (például helyiség biztosítása az imádkozáshoz), ugyanakkor a vallásszabadsággal összefüggésben az alapvető jogok és a munkáltatói, illetve munkavállalói érdekek közötti egyensúlyozásról – pozitív értelemben – mindenféleképpen beszélhetünk. Így – jellemzően – a munkavállalóknak joguk van arra, hogy kérésre szabadnapot kapjanak a vallási előírások, kötelezettségek teljesítéséhez.²⁵⁸ Az étkezéssel kapcsolatban is próbálnak a munkáltatók a létező elvárásokra figyelni – étkező bővítése, halál és kóser ételek elérhetővé tétele; továbbá, a nyitvatartás rugalmassá tétele. Lásd például az IKEA gyakorlatát a ramadán idején.

A munkáltatók rugalmasságának a felsőoktatásban is szemtanúi lehetünk. Így például a Bécsi Közgazdaságtudományi Egyetem imára létrehozott egy ún. „Csendes szobát”,²⁵⁹ amely beszélgetések megrendezésére is alkalmas. A szoba felszerelését és használatát a rektorátus, a dolgozók és a hallgatók közösen alakították ki.

Mindez azonban nagyon helyfüggő – sok múlik a konkrét munkáltatón, a vallások iránti türelem hétköznapiakban megmutatkozó gyakorlatán. Sok esetben még mindig negatív kontextusban kerül elő a vallásosság – például a munkaszünettel kapcsolatos vitákban. Kevesebb szó esik a vallásoknak a gazdasági életre gyakorolt pozitív hatásáról.²⁶⁰

258 Lásd az ARG 8. paragrafusát. Ha a vallási kötelezettség nem teljesíthető a munkaidőn túl, a munkáltatótól további rugalmasság várható el. Persze, mindez annak figyelembe vételével történik, hogy a munkáltatót nagyobb kár ne érje. A ruházat esetében pedig tekintettel kell lenni az ágazati elvárásokra vagy éppen a munkáltató „ideológiai” semlegességére. Ez utóbbi jelentheti akár a vallásos jelképek viselésének a megtiltását is.

259 Lásd ennek párhuzamait, például az ÖBB esetében a bécsi Hauptbahnhofon, ahol szintén működik egy hasonló csendes szoba, vallásközi, illetve felekezeti jelleggel.

260 Egy biztos: a gazdaság és annak jogi környezete hatással van a vallási közösségekre is. Mindez a vallási intézmények finanszírozásával kapcsolatos kérdésekben is jól látható. Az iszlám vonatkozásában az Iszlám törvény alapján erről külön fejezet-

Érdekességként említem meg az úgynevezett Vallások Campusa projektet, ami Bécs városának egy meglehetősen „kreatív” kezdeményezése – egy olyan közösségi tér létrehozása, ahol kilenc vallás közösségei működnek együtt és mutatkoznak be közösen a nagyközönségnek.²⁶¹

Akkor, ha az aktualitásokról és a problémákról beszélünk, meg kell, hogy említsük a vallásszabadságot is érintő egyik nehézséget, a vallási közösségeket érő „gyűlöletcunamit”. Ezek nagy része megmarad(t) a verbalitás szintjén – de vannak bőven tettelegességig fajuló incidensek. Az amerikai jelentésekből kiolvasható számok – a jelentés nagy része Ausztria közreműködésével készült – megdöbbentők.²⁶²

ben írunk – lásd a közösségek külföldi finanszírozásának a kérdését. Pénzügyi lehetőségek tekintetében azonban a keresztény közösségek esetében is szűkülő forrásokról szólnak a beszámolók – köztük az általam folytatott beszélgetések is ezt támasztják alá. A Római Katolikus Egyházzal kapcsolódó szervezetek példáján viszonylag jól szemléltethető ez. Nominálisan nőttek az adóbevételek 2010-et követően, ez a növekedés azonban épp, hogy ellensúlyozta az infláció mértékét. Közben a katolikusok aránya a társadalom egészén belül csökken. Az előrejelzések szerint a népességszám változatlan marad vagy legfeljebb enyhén növekszik, ugyanakkor 2046-ra a római katolikusok aránya harmadával fog csökkenni, a 2016-os 64 százalékról 42-47 százalékra. Ez jelentősen szűkülő pénzügyi lehetőségeket fog eredményezni. Lásd a korábban már többször hivatkozott kötet gazdasággal foglalkozó fejezetének 488. oldalát: MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 488. oldal.

261 A közösségek az alábbiak: katolikusok, protestánsok (evangelisch A. u. H. B.), ortodoxok, az IKG, muszlimok, buddhisták, az Új Apostoli Egyház, a hinduk és a szikh közösség. Lásd továbbá: <https://www.travelo.hu/tavol/20200901-ausztria-becs-nyolc-vallas-kozos-kampusza-epul-becsben.html>

262 Igaz ez más országok esetében is, lásd például a Svédországgal kapcsolatos országjelentéseket az elmúlt évekből. A fenti számok az Ausztriáról szóló jelentés alapján készültek. A számokhoz és a fentebb írtakhoz részletesen lásd a legutóbbi (2022-es évről szóló) amerikai külügyi jelentést az alábbi oldalon: <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/austria/> Erdemes idézni Antony J. Blinken 2022-es jelentéséhez fűzött szavait: „A tanulmányok ismételten pozitív összefüggést mutattak ki az egyéni emberi jogok demokratikus országokban történő szabad gyakorlása és a politikai

Néhány valóban szomorú adat, illetve történet.

Fontos – bár nyilván ezek a számok is aggasztók –, hogy az egyének elleni fizikai erőszak vagy a vallási alapú vandalizmus továbbra is ritka.²⁶³ Az év során a legtöbb vallási indíttatású incidens gyűlöletbeszédet, sértéseket és erőszakra való felbujtást jelentett. A számok azonban riasztók. Az „antiszemita incidensek” száma 2021-ben volt a legmagasabb az elmúlt 20 évben (965), innét ment le az esetszám 2022 első felében 381-re²⁶⁴ – köszönhetően talán az osztrák kormányzat antiszemitizmus elleni lépéseinek is (Az antiszemitizmus elleni küzdelemre irányuló 2021-es nemzeti stratégiában 38 konkrét javaslat fogalmazódott meg, nagy fókusszal az oktatásra).

A Belügyminisztérium összesen 5464 incidensről tud a gyűlölet-bűncselekményekről szóló 2021-es jelentésében; ebből 750 (13,7 százalék) kimondottan vallás elleni gyűlölettel kapcsolatos. Az ún. Dokustelle a muszlimellenességet dokumentáló, önkéntesek kezdeményezése született jelentése pedig arról számol be, hogy 2021-ben 1061 muszlimellenes

stabilitás, a gazdasági jólét és a társadalmi kohézió ennek megfelelő növekedése között. Amikor az országok megvédik a szabadságot vagy a meggyőződést, jobban teljesítenek, és polgáraik élete javul.” Ezért is fontos a vallásszabadság! A jelentés egyébként viszonylag sok területtel foglalkozik, így például a jogi háttérrel is; ehhez kapcsolódóan a legfontosabbak: „A történelmi és a modern alkotmányos dokumentumok kombinációja biztosítja a lelkiismeret és vallás szabadságát. Az állam 1867-es alaptörvénye rendelkezik az egyén hit- és lelkiismereti szabadságáról, valamint az egyházak és vallási társaságok nyilvános vallásgyakorlásának jogáról. A St. Germain-i Államszerződés (1920) minden állampolgár számára biztosítja a szabad vallásgyakorlást. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, amelyet 1964-ben iktattak be az alkotmányba, rendelkezik az egyén gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogáról, és ezt a jogot az egyházak és vallási közösségek számára is biztosítja. Azaz, a vallásszabadságnak két aspektusa van: az egyén joga egyénileg gyakorolni (vagy nem gyakorolni) a vallást, valamint a vallásszabadságnak az a „joga”, lehetősége, amelyik az egyházakhoz és a vallási közösségekhez kapcsolódik.”

263 Ha a fizikai támadásokat/bántalmazásokat számát nézzük, ezek száma 16, illetve 12. 16 muszlimok elleni, 12 zsidókkal szembeni vallási alapú támadást, esetet rögzítettek.

264 Ezek az IKG saját számai.

incidens történt Ausztriában – ezek többsége ún. gyűlöletbeszédet jelentett (725 eset). Szükség van az integrációt segítő programokra – 2015-öt követően az egyik ilyen a Zusammen:Österreich, aminek a keretében „nagykövetek”, integrációs nagykövetek járják az iskolákat és más intézményeket.

Zárásként – figyelemmel az amerikai jelentés adataira is – egy érdekesség: az antiszemitizmus az élet különböző területein jelen van, jelen lehet,²⁶⁵ a munka világát azonban kevésbé kutatják, pedig az antiszemitizmusnak, illetve a zsidókkal kapcsolatos előítéleteknek van, lehet ilyen vetülete is – bizonyos pályákon felülreprezentáltság, gazdasági és politikai összefonódások stb. Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni a Bécsi Közgazdaságtudományi Egyetem kutatásait – munkahelyi antiszemitizmus kérdése.²⁶⁶

A vallásszabadság érvényesül, de az együttéléssel itt is – miként Európa nagy részében – vannak kihívások.

265 Lásd az árnyalt elemzéseket alább: <https://www.antisemitismus2018.at/>

266 Az iszlám közösségekkel szembeni diszkrimináció számait a fenti források mellett lásd az alábbi tanulmányban: SEZGIN, Zeynep: Islam and Muslim Minorities in Austria: Historical Context and Current Challenges of Integration. In: Journal of International Migration and Integration 2019/20. 880-881. oldalak. A II. világháború utáni modernkori antiszemitizmushoz kapcsolódóan lásd: EDTMAIER, Bernadette: Antisemitismus in Österreich seit 1945. Forrás: <https://www.bpb.de/themen/antisemitismus/dossier-antisemitismus/321642/antisemitismus-in-oesterreich-seit-1945/>

Dr. Pápay Judit tanárnő egykori kutatóhelyén, az alsóöri plébánia előtt – Dr. Galambos Ireneus atya szobránál

III. BEFEJEZÉS

A rendszerváltás hajnalán készült egy könyvecske Ausztria. Tények és számok címmel, alcíme: Ausztria barátainak. Gyerekként egy évet Ausztriában élhettem – szerettem és szeretem ma is ezt a különös, szabadságra hívott országot, és ma is a barátjának tekintem magamat. Az elmúlt másfél évben újra felfedezhettem magamnak Ausztriát. Érdekes volt többek között ezt a könyvecskét is elolvasni, kézbe venni, 30-35 év távlatából emlékezni arra a korszakra – és látni Bécs és Ausztria mai életét.

A szomszédos országot ismerni kötelességünk – benne e sajátos vetületét is a valóságnak. Az állam és egyház kapcsolata fontos, a vallásszabadság érvényesülésének kérdése lényeges. Sajnos, a jelentőségéhez képest nem kap akkora figyelmet, amekkorát megérdemelne. Pedig a vallásszabadság megléte, illetve az állam semlegességének általunk használt értelemben vett nem csak papíron létező valósága legalább annyira fontos, mint sok más egyéb téma. A most megjelenő könyv ezeket szem előtt tartva, ebben a lelkületben készült: ebben a fontos témában lehet egy jó, hasznos és könnyen forgatható kézikönyv.

Zárásként – a befejezésben – egy dolgot emelek ki: a vallásszabadság – miként azt a kötetben láthatjuk – Ausztriában (is) fontos érték. Ez valójában független a rendszer kategóriáitól, annak szerkezetétől – a jogi (szervezeti) megoldásoktól. Abszolút, a demokratikus szisztémák megkerülhetetlen eleme – és ennek (a vallásszabadság értékének) tisztelete Ausztria esetében egyértelműen érezhető. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nincsenek problémák, kihívások. Egyetlen rendszer sem tökéletes, de Ausztria igyekszik válaszokat találni a valós élet valós kihívásaira. Ezt láthatjuk különösen is az elmúlt három évtized témánkat érintő változásaiban, az osztrák jog hagyományt tisztelő és egyszerre bátor lépéseiben. Nincs könnyű helyzetben a

III. BEFEJEZÉS

nyugati szomszédunk: rapid változások, erőteljes sokszínűség, értékes vallási hagyományok egyszerre vannak jelen az országban – ezeknek próbál megfelelni Ausztria, a vallásszabadság értékét szem előtt tartva.

A könyv elkészítésekor több mindent szem előtt kellett tartanom. Teológiai, jogi, politikatudományi ismeretek, nemzetközi tanulmányokhoz kapcsolódó tudásformák egyaránt vannak benne. Ennek megfelelően ajánlom ezt a könyvet elsősorban joghallgatóknak, nemzetközi tanulmányok szakos hallgatóknak, politológus hallgatóknak és természetesen a teológiai tanulmányaikat végző egyetemistáknak.

*Burgenland legszebb barokk római katolikus templombelsője
– Frauenkirchen (Fertőboldogasszony)*

FÜGGELÉK

A teljes népesség 1951 és 2021 között a kiválasztott vallás vagy egyház és/vagy vallási közösség szerint - abszolút értékben (ezer főben) és százalékban²⁶⁷

Vallás/év	1951	1971	1981	1991	2001	2021
Teljes népesség	6933,9 (majdnem 7 millió)	7491,5	7555,3	7795,8	8032,9	8935,8
Római katolikus (%)	89	87,4	84,3	78	73,6	55,2
Protestáns A.B. és H.B. (%)	6,2	6	5,6	5	4,7	3,8
Ó-katolikus (%)	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1
Ortodox (%)					2,2	4,9

267 A Statisztikai Hivatal honlapján lásd a Grafikonok, táblázatok, térképek menüpontot: <https://www.statistik.at/en/statistics/population-and-society/population/further-population-statistics/religious-denomination> Fent a forrásnak (az eredeti táblázatnak) csak a százalékos részét közlöm. 2001 óta a vallásra önkéntes alapon működő felmérések alapján kérdeznek rá, nem feltétlenül a népszámláláshoz kapcsolódóan. A fenti adatsor a Kancellária kérésére készült, reprezentatívnak tekinthető, a kutatás címe: A lakosság vallási hovatartozása a háztartásokban.” A módszertanhoz lásd a honlapot – így például az „ismeretlen” kategória megszűnésének hátterét. Az utolsó sor utolsó oszlopában az „üres hely” azért szerepel, mert módszertani okokból az „unknown” (magyarul ismeretlen szóval tüntettem fel az utolsó sorban) választókat (választ megtagadók) szétosztották egy bonyolult számítás szerint. Az ortodoxok „megugrásához” lásd: PERMOSER, Julia Mourão – ROSENBERGER, Sieglinde – STOECKL, Kristina: Religious Organisations as Political Actors in the Context of Migration: Islam and Orthodoxy in Austria. Journal of Ethnic and Migration Studies 2010. Lásd a tanulmány bevezető oldalait – ortodox jelenlét (szerbek és mások) történeti áttekintése.

Izraelita (%)	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Islám (%)		0,3	1	2	4,2	8,3
Egyéb vallás, felekezet vagy hitvallás (%)	0,3	1	1,6	2,5	0,9	5,3
Nem tartozik semmilyen valláshoz, felekezethez vagy vallási közösséghez (%)	3,8	4,3	6	8,6	12	22,4
Ismeretlen (%)	0	0,6	1	3,5	2	

**„Hitoktatás” (vallás és/vagy etika és/vagy erkölcs oktatása)
Európa néhány országában²⁶⁸**

Kötelező	Nem kötelező
Hollandia, Ausztria, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Finnország, Egyesült Királyság, Norvégia, Belgium, Bulgária, Dánia, Németország, Írország, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Magyarország	Szlovénia, Izland, Horvátország, Csehország, Észtország, Franciaország, Málta

²⁶⁸ Készítette: Dr. Birkás Antal; Forrás: Eurydice – Recommended annual taught in full-time compulsory education in Europe, 2011/12 alapján. Magyarországon az új „kötelezően választható” vagy-vagy rendszer bevezetésének a küszöbén álltunk ekkor.

Vallásoktatás – felelősség (a tárgy „jegyzője”) – a tantárgy jellege, illetve kötelező vagy választható volta (összefüggések)²⁶⁹

Felelősség: vallási közösségek	A vallási közösségek és az állam közötti együttműködésben	Felelősség: iskolák (állami szervek)
felekezeti		vallási tanulmányok (általános és nem „elkötelezett”)
választható („önkéntes”) tárgy	választható vagy kötelező tantárgy	kötelező

A vallási közösségek jogi megfogalmazása²⁷⁰

Egyes egyházaknak a „hagyomány” alapján való elismerése	Törvények által meghatározott feltételek alapján („honosság”, vagy éppen létszámmal kombinált kritérium)
Ide tartoznak azok az országok, amelyek államegyházat határoznak meg.	Ilyen például Lengyelország és Dánia (ezek esetében a létszám az alapvető kritérium), vagy éppen Portugália (ez utóbbi esetben az idő a döntő faktor).
Ide tartoznak továbbá: Bulgária, Ciprus, Lengyelország, Lettország, Litvánia és Luxemburg.	Vannak azonban olyan országok is, amelyek kombinálják e két feltételt. Ilyenek Ausztria, Csehország, Románia, Magyarország.

²⁶⁹ „Schreiner-táblázat” – In: KLUTZ, Philipp: Religionsunterricht vor den Herausforderungen religiöser Pluralität Eine qualitativ-empirische Studie in Wien. WAXMANN. New York – Münster. 2015. 31. oldal

²⁷⁰ Készítette: Dr. Birkás Antal „A vallási közösségek jogállása” (Kelemen Ida által írt MKOGY-, PDF-anyag) alapján. Lásd a felhasznált irodalom tételeit.

A megkérdezett migránsok vallási hovatartozása²⁷¹

Származás és felekezet (értsd: vallás)

Vallásosság

	nagyon vallásos	kissé vallásos	nem vallásos	n=
törökországi muszlimok	51,9%	27,1%	20,9%	258
korábbi jugoszláv területekről származó muszlimok	24,5%	34%	41,5%	53
korábbi jugoszláv területekről származó keresztények	29,1%	36,9%	34,1%	179
n=	40,6%	31,4%	28%	490

Hogyan hisznek és élnek a muszlimok Ausztriában²⁷²

		első generáció	második generáció
öt pillér	imádság (Salat)	76%	83%
	Hitvallás, hiteskü (Shahada)	56%	52%
	Böjtölés a ramadán hónapban (saum)	82%	85%
	Alamizsna, adakozás (Zakat)	62%	63%
	Zarándoklat Mekkába (had-sch)	28%	31%
mecsetlátogatás	naponta többször	3%	0%
	hetente	41%	25%
	havonta	18%	15%

²⁷¹ Thomas Backfrieder PhD-dolgozata alapján. BACKFRIEDER, Thomas: Die Integration muslimischer Migrantinnen und Migranten in Österreich. Karl-Franzens-Universität. Graz. 2021. 54. oldal.

²⁷² Paul M. Zulehner táblázata – lásd: ZULEHNER, Paul M.: Muslime in Österreich. Zahlen und Fakten. A táblázatot a „Quelle: Religion im Leben der ÖsterreicherInnen 2010” adatai alapján készítette.

	ritkán	15%	39%
	Ramadan	12%	0%
	soha	10%	20%
Vallásgyakorlás- hoz kapcsolódó tárgyak	Kő, talizmán az átkok ellen	48%	17%
	Korán	96%	71%
	imalánc, imafűzér	81%	64%
	talizmán (Fatima keze)	39%	53%
	imaszónyeg	82%	62%

**A szavazók megoszlása világnézet és egyházlátogatás szerint,
százalékban kifejezve²⁷³**

világnézet

	ateisták	humanisták	keresztények	más vallásúak
SPÖ	17	30	21	33
FPÖ	17	40	14	29
ÖVP	7	26	39	27
Zöldek	15	25	25	35

templomlátogatás gyakorisága

	vasárnapon- ként	egyszer egy hónapban	évente több alkalommal	szinte soha
SPÖ	8	19	41	32
FPÖ	7	18	35	41
ÖVP	39	18	31	11
Greens	18	16	31	34

²⁷³ ZULEHNER, Paul M.: Religion in Austria. „Religion im Leben der Österreicherinnen 2000” adatai alapján. A szerző záró sorából az is kiderül, hogy az osztrákok viszonylag nagy elvárással vannak az egyházak irányában – és választ szeretnének kapni az életük kérdéseire.

Peterskirche (a bécsi Szent Péter-templom)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁDÁM, Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. In: Magyar Közigazgatás 2000/9. 539-551. oldalak.
- ANTALÓCZY, Péter: Az állami és a felekezeti egyházjog metszete. (Antalóczy Péter 2013-as habilitációs tézisfüzete).
- ASLAN, Ednan – MODLER EL ABDAOU, Magdalena – CHAR-KASI, Dana: Islamische Seelsorge. Eine empirische Studie am Beispiel von Österreich. Wien. Springer. 2015. 179-185. oldalak
- BACKFRIEDER, Thomas: Die Integration muslimischer Migrantinnen und Migranten in Österreich. Karl-Franzens-Universität. Graz. 2021.
- BALIZS, Dániel: Felsőőr átalakuló etnikai és vallási térszerkezete. Forrás: https://foldrajzitorsasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2014_138_evf_4_pp_306.pdf
- BAYER, József: A politikatudomány alapjai. Napvilág Kiadó. Budapest. 2000.
- BIHARI, Mihály – POKOL, Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1998.
- BIRKÁS, Antal: A megkerülhetetlen evangélikálok. Forrás Prőhle Gergely külügyi blogján: http://messzelatoblog.hu/blog/a_megkerulhetetlen_evangelikalok
- BIRKÁS, Antal: Az állam semlegességének „tévtanítása”. In: Theológiai Szemle. 2011. 2. szám 173-174.
- BOHATEC, József: Isten szuverenitása és az állam Kálvin tanításában. Pápai Református Főiskola. Pápa. 1936.
- BOLERATZKY, Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. I. rész. Budapest. 1991.

- BOLERATZKY, Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog. II. rész. Budapest. 1998.
- CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2003.
- EDTMAIER, Bernadette: Antisemitismus in Österreich seit 1945. Forrás: <https://www.bpb.de/themen/antisemitismus/dossier-antisemitismus/321642/antisemitismus-in-oesterreich-seit-1945/>
- FEDOR, Tibor: A magyarországi muszlim közösségek státusa a hatályos egyházügyi törvény szerint. Az előadás elhangzott a „100 éves a magyar iszlámtörvény” című konferencián 2016-ban, a konferencia rendezője: KRE ÁJK.
- ERDŐ, Péter: Bevezetés a kánoni jogba. Budapest. 1989.
- FEDOR, Tibor: Az állam és egyház kapcsolatai Ausztriában. In: Acta Humana, XI. évfolyam (2000)/39-40. szám. 52-63. oldalak
- FRANKEN, Leni – GENT, Bill: Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study. Routledge. New York – London. 2021.
- GALLAI, Sándor – TÖRÖK, Gábor: Politika és politikatudomány. Aula Kiadó. Budapest. 2005.
- GYÓRFI, Tamás – SZABÓ, Miklós: Az államok osztályozása. In: SZABÓ, Miklós: Bevezetés a jog- és államtudományokba. Bíbor Kiadó. Miskolc. 2006.
- GYURGYÁK, János: Mi a politika? Osiris Kiadó. Budapest. 2004.
- HASKÓ, Katalin – HÜLVELY, István: Bevezetés a politikatudományba. Osiris Kiadó. Budapest. 2003.
- HINKELMANN, Frank: Evangelische Kirche. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 135-148. oldalak.
- Heidelbergi káté: Forrás: <http://mek.niif.hu/00100/00168/00168.htm>
- II. Helvét Hitvallás Forrás: <https://regi.reformatus.hu/egyhazi/mutat/6218/>
- Jäggle, Martin – KLUTZ, Philipp: Religious Educations at Schools in Austria. In: ROTHGANGEL, Martin – Jäggle, Martin –

- SCHLAG, Thomas: Religious Education at Schools in Europe. Vienna University Press, V&R unipress GmbH. Göttingen. 2016. 39-67. oldalak.
- KÁLVIN, János: A genfi egyház kátéja. Pápa. 1907.
- KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskolai Nyomda. Pápa. 1910.
- KATUS, László: Az állam és az egyház. In: Rubicon, 2009. 11. szám. 26-31. oldalak.
- KELEMEN, Ida: Vallási közösségek jogállása – EU tagállamok. MKOGY. Budapest. 2011.
- KLUTZ, Philipp: Religionsunterricht vor den Herausforderungen religiöser Pluralität. Eine qualitativ-empirische Studie in Wien. WAXMANN. New York – Münster. 2015.
- KOLB, Jonas Kolb: Constituted Islam and Muslim Everyday Practices in Austria: The Diversity of the Ties to Religious Organizational Structures and Religious Authorities in the Process of Change. In: Journal of Muslim Minority Affairs, 40/3, 2020. 371-394. oldalak.
- KÖBEL, Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai. Patrocinium Kiadó. Budapest. 2019.
- KRAJNYÁK, Enikő: Állam és egyház elválasztásának modelljei. In: Miskolci Jogtudó. 2020/1. 2020/1. szám 59-65. oldalak.
- LUTHER, Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházszervező iratai. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó. Pozsony. 1910.
- LOHLKER, Rüdiger: Muslimische Traditionen. In: MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 239-252. oldalak.
- MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion an the Secular State. General Reporters. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State.

- UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 9-18. oldalak.
- MAYRHOFER, Wolfgang – MEYER, Michael: Wirtschaft und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 471-492. oldalak.
- McGRATH, Alister E. : Bevezetés a keresztény teológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 2002.
- NEISSER, Heinrich – LOIBELSBERGER, Gerhard – STROBL, Helmut: Unsere Republik auf einen Blick. Das Nachschlagewerk über Österreich. Carl Ueberreuter Verlag. 2005. 219-228. oldalak.
- PÁL, Ferenc: Az örök hitének öröksége. 1769-2019. Röm. Kath. Pfarre Unterwart. 2019.
- PERMOSER, Julia Mourão – ROSENBERGER, Sieglinde – STOECKL, Kristina: Religious Organisations as Political Actors in the Context of Migration: Islam and Orthodoxy in Austria. Journal of Ethnic and Migration Studies 2010.
- POLAK, Regina – WUTHE, Paul: Katolische Kirche. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 99-117. oldalak.
- POLAK, Regina – WUTHE, Paul: Katolische Kirche. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022.
- POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 1996. 229-257. oldalak.
- POTZ, Richard: Church and State in Austria. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. NOMOS. Baden-Baden. 2019. 435-459. oldalak
- POTZ, Richard: Religious Freedom and the Concept of Law and Religion in Austria. Ez egy 1999-es tanulmányának a bővített anyaga (PÖTZ, Richard: Citizens and Believers in the Countries of the European Union: Austria. In: Citizens and Believers in

- the Countries of the European Union (Pubblicazioni di diritto ecclesiastico 16). European Consortium for Church and State Research (ed.). Milan. 1999. 353-372. oldalak)
- PRÖHLE, Károly: Az ágostai hitvallás. Harangszó. Győr. 1943.
- „Rechtsgrundlagen” (Verfassungs- und Unionsrechtliche Grundlagen im Bereich des Religionsrechts). 3 oldalas háttéranyag. Bundeskanzleramt. 2021. szeptember 2-i anyag.
- Religion in Austria. Overview of the religious societies recognised in Austria. Federal Chancellery, Vienna. 2001. 8-56. oldalak.
- ROSENBERGER, Sieglinde: Politik und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 449-469. oldalak.
- ROTHGANGEL, Martin: Bildung und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 509-527. oldalak.
- RÓNAY, Miklós: Állam, egyház, politikatudomány. Nemzetközi és szubállami mechanizmusok összefüggései állam és egyház kapcsolatában. In: Politikatudományi Szemle, 2008/1. 101-123. oldalak.
- SCHANDA, Balázs: Körkép: bevett szokás az egyházak állami rangsorolása Európában. Forrás: <http://www.magyarokurir.hu/hirek/koerkep-bevett-szokas-az-egyhazak-allami-rangsorolasa-europaban>
- SCHANDA, Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000.
- SCHIMA, Stefan: Österreich, Staat und Religion (szócikk). In: HALLERMANN, Heribert – MECKEL, Thomas – DROEGE, Michael – de WALL, Heinrich: Lexikon für Kirchen- und Religionsrecht. Band 3. L-R. Verlag Ferdinand Schöningh. Paderborn. 2020. 473-475. oldalak.
- SCHIMA, Stefan: Recht und Religionen. In: LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 427-447. oldalak.

- SCHMOLLER, Andreas: The Syriac Orthodox and Coptic Orthodox Churches in Austria: Inter-Church Relations and State Recognition. In: Mashriq & Mahjar: Journal of Middle East and North African Migration Studies, Volume 8, Number 1, 2020, 76-102 oldalak.
- SCHWARTZ, Karl: Das Verhältnis von Staat und in Kirche in Österreich. Z. für Ev. Kirchenrecht. 2004.
- SCHWENDEMANN, Wilhelm Schwendemann – GOETZ, Bernhard – LAMMER, Kerstin: Unterwegs in den Wirklichkeiten der Polizei Polizeiseelsorge und Berufsethik der Polizei. Göttingen. V&R unipress. 2015.
- SEZGIN, Zeynep: Islam and Muslim Minorities in Austria: Historical Context and Current Challenges of Integration. In: Journal of International Migration and Integration 2019/20. 869–886 oldalak.
- SZATHMÁRY, Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó. Budapest. 2004.
- TRETINA, Kerstin – WURZRÄINER, Robert: Medien und Religionen. LEHMANN – REISS: Vielfalt religiöser Traditionen in Österreich. Nomos. 2022. 493-508. oldalak.
- TROYER, Elisa: Multifaith Chaplaincy in Austrian Hospitals? – an Empirical Analysis. Diplomamunka (szakdolgozat). Bécs. 2020.
- TRÓCSÁNYI, László – SCHANDA, Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. SZTE ÁJTK – PPKE ÁJK Kiadó. Budapest. 2021.
- VISEGRÁDY, Antal: Államtan. Dialóg Campus. Pécs. 2004.
- VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997.
- ZULEHNER, Paul M.: Religion in Austria. (A Bécsi Egyetemi Könyvtárban talált PDF-anyag, kiadó és évszám nélkül.)
- WELZIG, Florian: Religionsfreiheit. Einsatz gegen Verfolgung und gegen Verletzungen der Religionsfreiheit. Bundeskanzleramt – Kultustamt. Wien. 2013.

- Állami jogi, egyházjogi (belső egyházjogi, felekezeti jogi) és állami egyházjogi (külső egyházjogi) jogforrások:²⁷⁴
- ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, magyarul: Általános Polgári Törvénykönyv)
- AnerkG (Anerkennungsgesetz, magyarul: Elismerésről szóló törvény)
- ASchG (ArbeitnehmerInnenschutzgesetz, magyarul: Munkavállalók védelméről szóló törvény)
- BekGG (BekennnisgemeinschaftenG, magyarul: Felekezeti közösségekről szóló törvény)
- B-VG (Bundes-Verfassungsgesetz, magyarul: Szövetségi Alkotmány-törvény)
- GIBG (Gleichbehandlungsgesetz, magyarul: Egyenlő bánásmódról szóló törvény).
- Gesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse der Evangelisch-Lutherischen Kirche (Magyarul: Protestáns Törvény, illetve Az Evangélikus Egyház külső jogviszonyaira vonatkozó törvény): <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009255>
- Gesetz über katholisch-theologische Studieneinrichtungen (A katolikus teológiai felsőoktatási intézményekről szóló törvény; megjegyzés: ebben a formájában már nincs hatályban.)
- HG (Hochschulegesetz, magyarul: Főiskolákról szóló törvény) „Kirchen und Religionsgesellschaften” című anyag (gyűjtemény), benne az egyházakkal kötött megállapodások. Forrás: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/kultusamt/kirchen-und-religionsgesellschaften.html>
- PrivSchG (Nem állami iskolákról szóló törvény)
- SCHoG (Schulorganisationsgesetz , magyarul: Iskolaszervezési törvény)

²⁷⁴ Az állami jogszabályok többsége könnyen elérhető az alábbi címen: <https://www.ris.bka.gv.at/>; a nehezebben megtalálhatóak linkjét fent jelzem. A felekezeti egyházjoghoz kapcsolódóan lásd a feltüntetett internetes elérhetőségeket.

StGG (Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, magyarul: Alaptörvény az állampolgárok általános jogaival kapcsolatban)

A Szenszékkel kötött Konkordátum. Forrás: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009196>

UOG (Universitats-OrganisationsG, magyarul: Egyetemek szervezetiéről szóló törvény), illetve a ma hatályban lévő törvény: UG (Universitätsgesetz, Egyetemekről szóló törvény)

Alkotmánybíróság határozata az Iszlám törvénnyel kapcsolatot beadványokra: VERFASSUNGSGERICHTSHOF Freyung 8, A-1010 Wien E 3830-3832/2018-24, E 4344/2018-20. Forrás: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Vfgh/JFT_20190313_18E03830_00/JFT_20190313_18E03830_00.pdf

Vereinbarung gemäß Art. 15a B-VG zwischen dem Bund und den Ländern über die Elementarpädagogik für die Kindergartenjahre 2022/23 bis 2026/27. Forrás: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2022/148/20220920>

Verfassung der Evangelischen Kirche A.u.H.B. in Österreich, azaz: Az Ausztriában működő Evangélikus Egyház alkotmánya. Forrás: <https://www.kirchenrecht.at/pdf/39212.pdf>

Internetes források

Alkotmánybíróság határozata az Iszlám törvénnyel kapcsolatot beadványokra: VERFASSUNGSGERICHTSHOF Verfassungsgerichtshof Freyung 8, A-1010 Wien. www.verfassungsgerichtshof.at E 3830-3832/2018-24, E 4344/2018-20 Forrás: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Vfgh/JFT_20190313_18E03830_00/JFT_20190313_18E03830_00.pdf

Alsóór honlapjai, egyházak és egyesületek: <https://www.unterwart.at/hu/freizeit/kirchen/>, <https://www.unterwart.at/hu/freizeit/vereine>

- Antiszemitizmus Ausztriában 2018 (tanulmány): Forrás: <https://www.antisemitismus2018.at/>
- Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége: www.kozpontiszovetseg.at/rolunk/
- Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete: Forrás: <https://amaped.at>
- Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala: Forrás: <https://kerekasztal.at/rolunk/>
- Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala; tagszervezetek: Forrás: <https://kerekasztal.at/tagok/>
- Az Amerikai Egyesült Államok Vallásszabadsággal kapcsolatos 2019-es jelentése. Forrás: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/AUSTRIA-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>
- Az Amerikai Egyesült Államok Vallásszabadsággal kapcsolatos 2022-es jelentése, Ausztria fejezet. Forrás: <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/austria/>
- BALÁZS, Viktor: Kitüntetés a kultúra és az identitás őrzéséért. Forrás: <https://www.becsinaflo.eu/hollos-jozsef-kituntetese>
- BÁNYI, Kriszta: Magyar állami kitüntetés átadása. Forrás: <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/3204613/>
- BUDAI, Dávid: A népszínműveknek missziós szerepük volt – Gúthy Lászlót kérdeztük. Forrás: <https://www.vaol.hu/helyi-kozelet/2018/02/nepszinmuveknek-misszios-szerepuk-volt-guthy-laszlo-lelkeszt-bemutato-elott-kerdeztuk>
- Egyházi „hozzájárulás-kalkulátor”: Forrás: <https://www.gerecht.at/ihr-beitragsrechner.html>
- Evangelische Kirche in Österreich: Forrás: <https://evang.at/english/protestants-in-austria/>
- Felsőöri Református Egyházközség: A jubileumi évhez és a templom, illetve a közösség történetéhez kapcsolódóan lásd a <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/3190475/> honlapon írtakat, továbbá a gyülekezet honlapját: <https://www.die-reformierten.at/index.php/250-jahre>

- „Grundrechte in Bezug auf Religionsausübung” című anyag a jogi háttérhez: Forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein_austritt_und_religionen/Seite.820011.html
- Hivatalos állami anyagok az Iszlám törvényről: Forrás: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/en/agenda/integration/the-austrian-islam-law.html>
- Leben in Österreich – Kirchen: Forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein_austritt_und_religionen/3/Seite.820019.html
- Magyar Iskolaegyesület: <https://ungarischlernen.at>
- Michael Bünker püspök levelei a nagypénteki vitához kapcsolódóan: Forrás: <https://evang.at/themen/a-bis-z/#AltbischofBuenker>
- Neues Islamgesetz in Österreich: Pro und Contra: <https://www.erzdioezese-wien.at/site/home/nachrichten/article/39569.html>
- Osztrák Statisztikai Hivatal honlapjai (felekezeti, vallási statisztikák, hírlevelek): Forrás: <https://www.statistik.at/en/services/tools/services/publikationen/detail/1466> Forrás: <https://www.statistik.at/en/statistics/population-and-society/population/further-population-statistics/religious-denomination> Forrás: <https://www.statistik.at/en/statistics/population-and-society/population/further-population-statistics/religious-denomination> Forrás: <https://www.statistik.at/fileadmin/announcement/2022/05/20220525Religionszugehoerigkeit2021EN.pdf> Továbbá: Statisztikai Hivatal 12.813-111/22 nyilatkozata – Religious affiliation 2021: three quarters profess a religion.
- Összehasonlító táblázat az Iszlám törvényekhez: https://www.mjoe.at/uploads/media/NEU_Tabellenvergleich_-_geltende_Rechtsslage_-_Begutachtungsentwurf.pdf
- Örvidék értékei. Az egyházak szellemi tevékenysége: Forrás: <https://hungarikum.at/hu/egyhaziak/>

PICHLER, Florian: Sommerlektüre: Kirchenfinanzierung in Österreich und in Deutschland. <https://rechtundreligion.at/2022/07/18/sommerlekture-kirchenfinanzierung-in-osterreich-und-in-deutschland/>

Római Katolikus Egyház, Bécsi érsekség, ökumené: <https://virc.at/unit/virc/de/oekumene>

Vallások kampusza: <https://www.travelo.hu/tavol/20200901-ausztria-becs-nyolc-vallas-kozos-kampusza-epul-becsben.html>

Zsidó Hitközség honlapjai: <https://www.ikg-wien.at/en/about-the-jewish-community-of-vienna>, <https://www.ikg-wien.at/en/rabbinate/cemeteries>

További hivatkozott/felhasznált, ill. ajánlott oldalak

Az Európai Bizottság alapadatai Ausztriával kapcsolatban: Forrás: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/austria/population-demographic-situation-languages-and-religions>

Táblázatos összehasonlítás (állami és katolikus házasság): Forrás: <https://docplayer.org/37236167-Das-eherecht-in-der-katholischen-kirche-und-in-oesterreich-im-vergleich.html>

A családjoghoz kapcsolódóan lásd továbbá: Forrás: https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/heirat/1.html

Hivatalos kancelláriai anyag állam és egyház viszonyával kapcsolatban: Kultusamt Office for Religious Affairs (11 oldalas dokumentum a Kancellária kiadásában 2022 októberéből). Forrás: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/kultusamt.html>

Centre for Law and Religion: http://www.law.cf.ac.uk/clr/networks/Frank%20Cranmer_%20Church%20&%20State%20in%20W%20Europe.pdf

European Consortium for Church and State Research: Forrás: <http://churchstate.eu>

Az ún. Kirchenrecht honlap, amely országonként, bontásban hozza a legfontosabb vallási szabályozásokat (utoljára frissítve 2016-ban!): <http://kirchenrecht.net>

International Centre for Law and Religion Studies: <http://religlaw.org>

Kisebbségek jogai (minisztériumi forrás, gyűjtemény): Forrás: <https://www.bmeia.gv.at/en/rights-of-minorities>